

TIETO & TRENDIT

Tilastokeskus

Talous- ja hyvinvointikatsaus

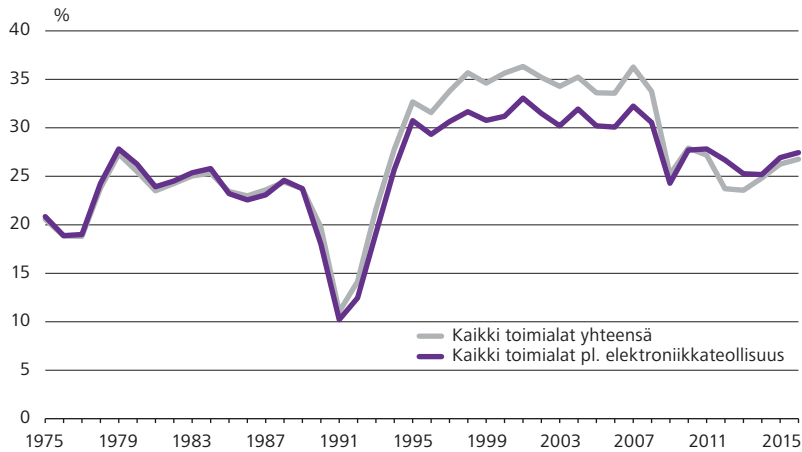
4•2017

Saimme hyvän lähdön
kestävään kehitykseen

Paljonko itsenäisiä
suomalaisia on ollut?

Yhdentyykö vai
hajaantuuko Eurooppa?

8

Tulonjako muuttui selvästi pääoman hyväksi 1990- ja 2000-luvuilla

32

Johtaminen on meillä oikein hyvällä tolalla, arvioi Mika Maliranta johtamisen laatua mittaavia indikaattoreita.

PÄÄKIRJOITUS

- 5** Verkossa tavataan
Hannele Orjala
- 6** BLOGI: Suhdannekuva tarkentuu – syyt vaihtuvat
Ida Peltonen
- 8** Suhdanteet heiluttavat funktionaalista tulonjakoa
Olli Savela
- 14** Ruoka on halventunut jo 30 vuotta
Ilkka Lehtinen
- 18** Kotitaloustuotannon laskelmat täydentävät kuvaa kotitalouksien hyvinvoinnista
Kristiina Aalto

14

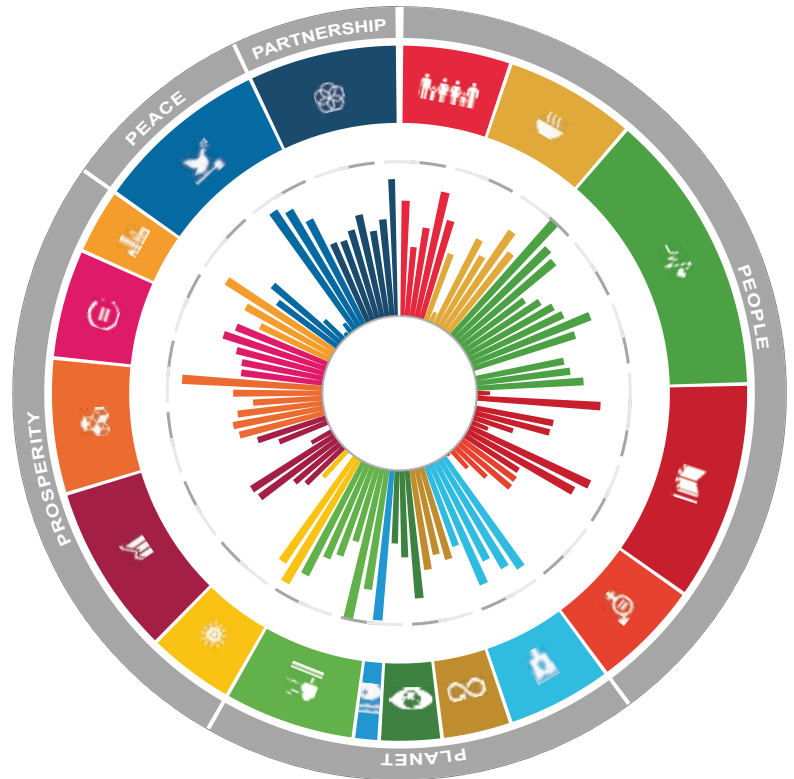
Ruoka alkoi halventua jo ennen EU-aikaa

U. ÖSTLUND

24

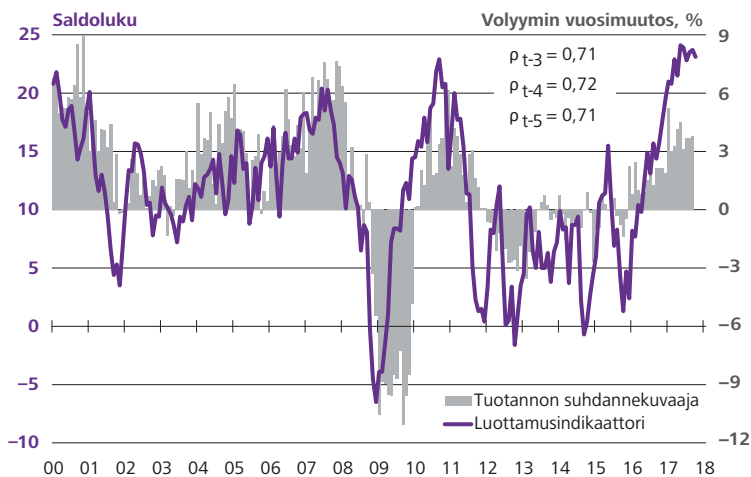
Suomi on saavuttanut 23 kestävä kehityksen tavoitetta, kertoo OECD:n tuore tutkimus

TEEMA: INDIKAATTORIT JA PITKÄT TRENDIT

- 22** Suomella hyvä lähtötilanne kestävä kehityksen mittareilla
Ari Tyrkkö
- 26** Kuka seuraa globaalia agendaa?
Viveka Palm
- 28** Kansallinen seurantajärjestelmä kannustaa keskusteluun
Sami Pirkkala
- 30** KOLUMNI: Ilmastonmuutoksen uhat ja mahdollisuudet
Timo Tyrväinen

- 32** Suomi mukaan johtamisen mittaukseen – hyvin tuloksin
Mika Maliranta
- 36** Kuluttajien luottamukseen on luottaminen
Pertti Kangassalo
- 42** KOLUMNI: Kohti yhdentyvää vai hajaantuvaa Eurooppaa?
Teija Tiilikainen
- 44** Fiktio historioitsijan maailmanselityksenä
Ilkka Kallio

36

Kuluttajabarometri ennakoii luotettavasti tuotantoa

”Näiden ongelmien myötä kriisistä voi tulla varsin jokapäiväinen olotila EU:n tulevina vuosina”, kirjoitti Teija Tiilikainen Tieto&trendit-kolumnissaan vuonna 2005. Lue Tiilikaisen arvio EU:n nykytilasta sivulla 42.

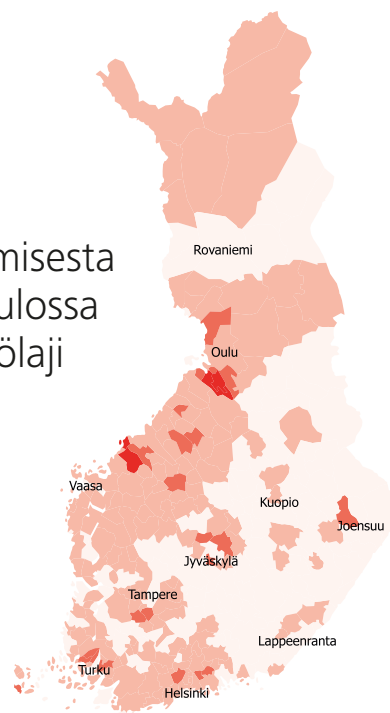

- 48 Naisten osuus yritysten ylimmässä johdossa kasvaa hitaasti**
Miina Keski-Petäjä, Antti Katainen ja Laura Lipasti
- 52 Asumisesta tulossa yksilölaji**
Otto Kannisto
- 56 Sitä saa, miten kysyy**
Jaana Huhta ja Merja Kallio-Peltoniemi
- 60 Rekisteritiedoilla tilastotuotannon tuottavuusloikka**
Kaija Ruotsalainen
- 64 BLOGI: Tilastollinen lukutaito – syvällisen ymmärryksen perusta**
Kimmo Vehkalahti

KIRJOJA

- 66 Hyökkäys on paras puolustus**
Abraham Sutela
- 68 BLOGI: Toinen mokoma ei enää ole kanssamme juhlimassa**
Jouni Kotkavuori
- 71 Vuosisadan vertailut**

Asumisesta on tulossa yksilölaji

KESKUSTELE BLOGISSA

TIETOTRENDITBLOGI.STAT.FI

Nuoret vailla perusasteen jälkeistä tutkintoa – eniten Uudellamaalla ja Ahvenanmaalla?
Suhdannekuva tarkentuu – syyt vaihtuvat
Näkymätöntä kättä käytetään väärin

Tilastokeskus

JULKAISIJA

Tilastokeskus
www.tilastokeskus.fi/tietotrendit
Työpajankatu 13, 00022
Tilastokeskus
tietotrendit@stat.fi
etu.sukunimi@stat.fi
ISSN 1795–9799 (print)
ISSN 2343–2497 (pdf)

PÄÄTOIMITTAJA Hannele Orjala puh. 029 551 3582 TOIMITUS: Jouni Kotkavuori, Päivi Linna-Koski, Maija Metsä, GRAAFINEN ILME JA TAITTO Riikka Turunen PAINATUS Grano Oy. TILAUKSET: Julkaisu siirtyy veloittuksettomaksi verkkoon vuoden 2018 alussa. Vuoden 2017 irtonumeroita voi tilata osoitteesta myynti@tilastokeskus.fi.
Julkaisun artikkelit eivät ole Tilastokeskuksen kannanottoja vaan niistä vastaavat tekijät. Julkaisun tietoja saa lainata, lähde mainiten.

HANNELE ORJALA
PÄÄTOIMITTAJA

Verkossa tavataan

Käsissäsi on printtilehtemme viimeinen numero ja viimeinen pääkirjoitus. Lehden historia painetussa muodossa on tiensä päässä. Tieto&trendit – talous- ja hyvinvointikatsaus on kolme vuotta jatkanut Hyvinvointikatsauksen (1990–2014) sekä Tieto&trendit-lehden ja sen edeltäjien (1990–2014) jalanjäljissä avaten ja taustoittaen ajankohtaisia ilmiöitä faktan ja tilastojen keinoin.

Printti ei ole kuitenkaan lehtemme koko kuva. Rinnalla olemme jo kuljettaneet verkkoartikkelien ja blogien tarjontaa. Jatkossa keskitymme verkkojulkaisemiseen. Vuoden 2018 alusta tarjoamme Tieto&trendit-sivuston sisällöt veloittamatta kaikkien käyttöön – Tilastokeskuksen lahjana 100-vuotiaalle Suomelle.

Miksi näin? Kun printin tilaajamäärät ovat laskussa ja kirjastojenkin kävijämäärät pienentyneet 2000-luvulla neljänneksen, painettu tieto saavuttaa yhä harvemman. Samalla verkkomedia tavoittaa suomalaiset entistä kattavammin. Tuoreen tieto- ja viestintätekniikan käyttö -tutkimuksen 2017 mukaan 73 prosenttia suomalaisista käytti nettiä monta kertaa päivässä ja 42 prosenttia ilmoitti myös lukevansa blogeja. 73 prosenttia oli hakenut netistä tietoa viranomaisten ja julkisten palveluiden sivuilta, ja merkittävää oli että suosituimpia ovat verkkolehdet ja uutissivut, joita oli lukenut 79 prosenttia 16–89-vuotiaista.

Verkkoon siirtyminen tukee Tilastokeskuksen strategisia tavoitteita. Haluamme edistää tiedon laaja-alaista käyttöä sekä vahvistaa tilastollista lukutaitoa. Tarjoamme Euroopan tilastojen käytännesääntöjen mukaisesti relevanttia, luotettavaa, ajantasaista ja vertailukelpoista tietoa yhä kiihtyvämpään tiedonvirtaan ja kansalaiskeskusteluun. Historioitsija Yuval Noah Hararin mukaan ”tietämyksemme lisääntyy huimaa vauhtia, ja periaatteessa meidän pitäisi ymmärtää maailmaa koko ajan paremmin. Käy kuitenkin päinvastoin.” Luotettavalle tiedolle on suuri kysyntä.

Oxfordin sanakirjojen toimitus valitsi viime vuoden sanaksi post-truth. Totuudenjälkeisellä ajalla viitataan siihen, että tunteet ja suoranaiset valheet syrjäyttävät faktat. Teija Tiilikainen tuo kolumnissaan esille myös retoriikan vaikutuksia poliittiseen keskusteluun. Sosiaalisessa mediassa tieto ja sen tulkinta leviävät nopeasti. Samalla tiedon luotettavuuden arviointiin on usein valitettavan vähän aikaa.

TILASTOALAN ON OLTAVA VALETOTUUKSIIEN JA TOTUUKSIIEN VÄLISEN KUILUN NÖYRÄ SILLANRAKENTAJA.

Internetissä faktantarkistus perustuu aina jossain määrin joukkoistamiseen. Valhe jää useimmiten kiinni tässä prosessissa, mutta korjattu totuus ei välttämättä saavuta enää kaikkia. Tässä tilastoalan on oltava ”valetotuuksien ja totuuksien välisen kuilun nöyrä sillanrakentaja”, kuten Rooman klubin jäsen Enrico Giovannini muotoili viestinnällisen roolimme kesällä (Tieto&trendit-blogi 24.7.2017).

Tässä numerossa pitkät aikasarjat ja indikaattorit pääsevät näkyvästi esille. Pertti Kangassalo kertoo artikkelissaan, kuinka kuluttajien näkemykset ovat osuvasti ennakoineet talouden kehitystä. Ilkka Lehtinen pureutuu ruuan 30 vuoden hintakehitykseen. Sami Pirkkalan ja Ari Tyrkön artikkelit puolestaan tarkastelevat globaalia kehitystä ohjaavia kestäväen kehityksen indikaattoreita. Näillä indikaattoreilla tavoitellaan päämääriä, jotka ovat faktoilla todennettavissa.

Tulemme tarjoamaan uudella Tieto&trendit-sivustolla ajankohtaisartikkelien ja blogien lisäksi myös monimuotoisempia sisältöjä sekä toimittamaan Tieto&trendit-juttukoosteen sähköpostitse kaikille kiinnostuneille. Uusi alustamme luo paremmat mahdollisuudet myös vuorovaikutteiseen keskusteluun ajankohtaisista ilmiöistä. Luopamme, että jatkossa toimituksemme sekä asiantuntijamme ja vieraskynäkirjoittajat kertovat yhteiskuntamme tilasta ja kehityksestä entistä reaaliaikaisemmin.

Hyvät lukijat, kiitos tähänastisesta yhteisestä matkasta!

Tavataan verkossa!

	Bkt:n vuosi- muutos, %	Teollisuus- tuot. vuosi- muutos, %	Inflaatio vuosi- muutos %	Työttö- myys- aste, %
	3. nelj. 2017	3. nelj. 2017	lokak. 2017	syysk. 2017
Suomi	2,3*	5,6	0,5	8,7
Alankomaat	3,0e	4,0e	1,3	4,7
Belgia	1,5*	3,9e*	1,8	7,1
Espanja	3,2e*	3,4e	1,7	16,7
Irlanti	5,8*	-4,0e	0,5	6,1
Italia	1,2*	4,1	1,1	11,1
Itävalta	2,6	3,9*	2,3	5,6
Kreikka	0,7e*	2,0e	0,5	20,6*
Kypros	3,6*	6,8e*	0,4	10,3
Latvia	4,0*	9,3	2,7	7,9
Liettua	3,1	8,6	4,2	7,7
Luxemburg	2,3*	3,3	2,0	6,0
Malta	6,4*	1,0e	1,5	4,1
Portugali	2,8*	4,4	1,9	8,6
Ranska	2,0	2,9	1,2	9,7
Saksa	2,3	4,7	1,5	3,6
Slovakia	3,3	3,4e	1,8	7,2
Slovenia	4,4*	8,3e	1,3	6,4
Viro	5,7*	4,5	4,0	5,4*
Euroalue	1,7*	3,8a	1,4	8,9
Britannia	2,5*	2,6	3,0	4,2*
Bulgaria	3,9e*	5,3e	1,5	6,1
Kroatia	2,8*	2,4	1,6	10,5
Puola	4,4*	8,0	1,6	4,6
Romania	6,1e*	9,2e	2,0	5,0
Ruotsi	1,6*	5,7	1,7	6,8
Tanska	1,9*	1,6	1,4	5,7
Tšekki	3,4*	5,3	2,8	2,7
Unkari	3,3*	5,2	2,2	4,2*
EU28	2,0*	4,1a	1,7	7,5
Norja	3,2	0,8	1,0	4,1*
Sveitsi	0,3*	4,0*	0,8	3,0
Venäjä	1,8	0,1*	2,7	5,0
Kiina	6,8	6,7*	1,9	4,0*
Intia	5,7*	3,4*	3,6	3,5*
Japani	1,7	2,7*	0,7*	2,8
Yhdysvallat	2,3	2,5*	1,9*	4,2

Lähteet: Eurostat, Tradingeconomics.com
(a) Eurostatin arvio; (e) ennakkoluku

* POIKKEUKSET:

Bruttokansantuote: Suomi, Belgia, Espanja, Irlanti, Italia, Kreikka, Kypros, Latvia, Luxemburg, Malta, Portugali, Slovenia, Viro, Euroalue, Bulgaria, Britannia, Kroatia, Puola, Romania, Ruotsi, Tanska, Tšekki, Unkari, EU28, Sveitsi, Intia 2. nelj. 2017
Teollisuustuotanto, pl. kaivostoiminta, sähkö-, kaasu- ja vesihuolto: Belgia, Itävalta, Kypros, Sveitsi 2. nelj. 2017; Venäjä, Kiina, Yhdysvallat lokak. 2017; Intia, Japani syysk. 2017
Yhdenmukaistettu inflaatio, pl. Venäjä, Kiina, Intia, Japani: Japani, Yhdysvallat syysk. 2017

Harmonisoitu työttömyysaste, pl. Sveitsi, Venäjä, Kiina, Intia: Kreikka, Viro, Unkari, Britannia, Norja elok. 2017; Kiina 3. nelj. 2017; Intia 2016

 Kommentoi blogissa
tietotrenditblogi.stat.fi

JULKAISTU 14.11.2017

IDA PELTONEN

BLOGI:

Suhdannekuva tarkentuu – syyt vaihtuvat

Kirjoitin elokuussa 2016 blogikirjoituksen tuotannon suhdannekuvaajan ylöspäin suuntautuvista revisioista. Nämä liittyivät erityisesti talouden suunnan käännökseen ja siihen, että pienet yritykset selvisivät taantumasta paremmin kuin suuret vientiyritykset.

Suurryritystiedustelun pohjalta muodostetut indikaattorit ja sitä kautta suhdannetiedot kokonaisuudessaan antoivat tällöin taloudesta liian negatiivisen kuvan. Keskustelu tarkentumisesta ja sen etumerkistä on jatkunut, joten avaan seuraavaksi syyt viimeaikaisiin revisioihin.

Ero suurten yritysten ja koko maan liikevaihdon välillä näyttää nyt hävinneen (kuvio 1), joten ainakaan vuoden 2017 ensimmäisen kahden kvartaalin aikana tämä ilmiö ei ole luonut revisiota lukuihin.

Tuotannon suhdannekuvaajan luvut ovat tarkentuneet nyt myös alaspäin. To-

sin ensimmäisen kvartaalin täsmäyttämisen neljännesvuositilinpitoon kesäkuussa ja alkuvuoden täsmäytys syyskuussa nostivat suhdannekuvaajan tasoa molemmilla kerroilla. Tuotannon suhdannekuvaajan aikasarjat ovat tarkentuneet nyt siis välillä voimakkaastikin ylöspäin, mutta syy ja frekvenssi ovat vaihtuneet.

Tarkentuminen sektoreittain

Yksityisen sektorin arvonlisäys estimoidaan tuotannon suhdannekuvaajassa liikevaihtotietojen avulla. Liikevaihtokuvaajasta painavin on palveluiden liikevaihtokuvaaja, sillä palvelut muodostavat Suomen kansantaloudesta noin 70 prosenttia. Kyseisessä kuvaajassa keskimääräinen revisio on kuitenkin yli prosentin ja useimmiten ylöspäin aineiston kertymiseen liittyvistä syistä. Tämä revisio näkyy suoraan suhdannekuvaajassa.

Tilastokeskuksessa on meneillään liikevaihtokuvaajien revisioiden pienentämiseen ja osittaiseen nopeuttamiseen keskittyvä projektikonaisuus. Liikevaihtokuvaajissa käytettäisiin apuna aiemmasta poiketen myös arima- ja faktorimallinnusta.

Tulokset vaikuttavat lupaavilta, ja lähitulevaisuudessa tuotannon suhdannekuvaajan aineistona voidaan mahdollisesti käyttää näitä uusilla menetelmillä muodostettuja kuvaajia ainakin palveluiden osalta. Tällöin suhdannekuvaajan revisioituminen näillä näkymin pienenesi.

Tällä hetkellä suhdannekuvaajan keskimääräiset revisiot jäävät prosenttiyksikön – maagisen rajan – alapuolelle, mutta paine revisioiden pienentämiseen on kova.

Julkisen sektorin osalta kuluvana vuonna päänvaivaa aiheutti lomarahojen leikkaus. Tämä toi mukanaan muutoksia muun muassa ansiotasoindeksiin ja palkkasumma-kuvaajiin. Leikkaus laskee julkisen sektorin palkkasummia, joiden avulla muodostetaan julkisen sektorin arvonlisäys. Muutoksen vaikutus on saatu eliminoitua julkisen sektorin tuotantoluviusta. Vaikka palkat ovat laskeneet, niin tuotanto ei.

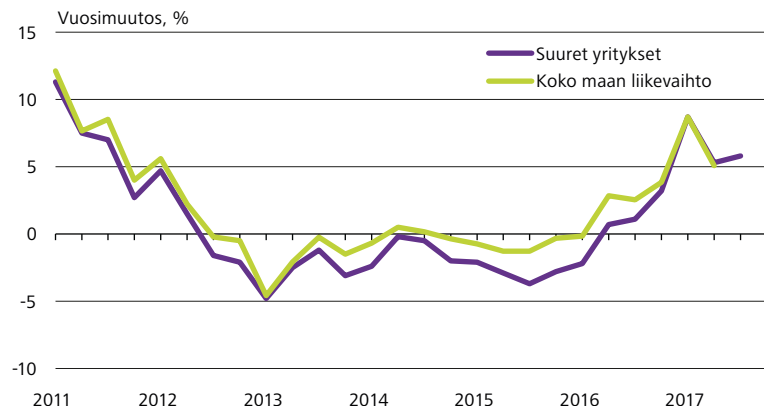
Tietojen laskeminen, kun tietoja ei ole

Suhdannekuvaajan osalta vaikeimmat yksittäiset erät laskennan kannalta ovat rakentaminen ja rahoitus, joista lähdeaineistoja ei ole saatavilla laskettavilta kuukausilta. Rakentamisen osuus bkt:stä on tällä hetkellä noin 7 ja rahoituksen noin 2,5 prosenttia. Näitä eriä ei julkaiseta erikseen, mutta rakentaminen muodostaa teollisuuden kanssa jalostuksen toimialan, ja rahoituksen estimaatti näkyy palvelusektorin kehityksessä.

Tietojen ekstrapolointi laskettaville kuukausille muodostuu haastavaksi erityisesti silloin, kun sarjoissa tapahtuu normaalia suurempaa kehitystä – suuntaan tai toiseen – kuten nyt rakentamisen toimialalla. Täsmäyttäminen neljännesvuositilinpitoon paljastaa vasta, onko ekstrapolointi lähtenyt viemään sarjaa oikeaan suuntaan.

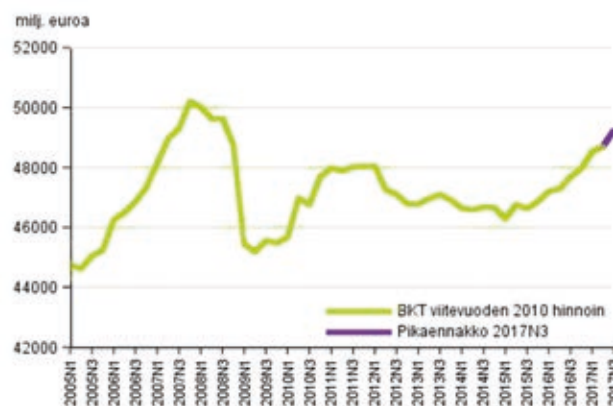
Vuoden 2017 toinen kvartaali tuli ennen syyskuun täsmäytystä suuresti aliarvioitua juuri rakentamisen estimaatin epäonnistuttua.

KUVIO1. Suurten yritysten ja koko maan liikevaihto 2011Q1–2017Q2

Lähde: Tilastokeskus, liikevaihtokuvaajat/asiakaskohtainen suhdannepalvelu

KUVIO 2. Tuotannon suhdannekuvaan pohjalta laskettu bkt-pikaennakko

Lähde: Tilastokeskus, tuotannon kuukausikuvaaja

Ajan kuluessa tiedot täsmentyvät ja talouskuva selkeytyy

Tuotannon suhdannekuvaajan revisioituminen onkin monien asioiden summa eivätkä revisioiden syyt useinkaan pysy samoina. Nopeana tilastona ja nopeimpana koko kansantaloutta kuvaavana tilastona suhdannekuvaaja on se, joka saa aina ensimmäisenä päähkäillä uusien ongelmien ja ilmiöiden kanssa.

Suhdannekuvaajan avulla lasketaan myös ensimmäinen arvio kunkin kvartaalin bruttokansantuotteen kehityksestä (kuvio 2).

Indikaattoripohjaisesta laskennasta päästään eroon ensimmäisen vuositilinpidoon julkistuksen yhteydessä 6,5 kuukautta vuoden päättymisen jälkeen. Lopullinen tieto kunkin vuoden arvonlisän ja bruttokansantuotteen kehityksestä ilmestyy noin 24 kuukauden viiveellä. ■

OLLI SAVELA

Suhdanteet heiluttavat funktionaalista tulonjakoa

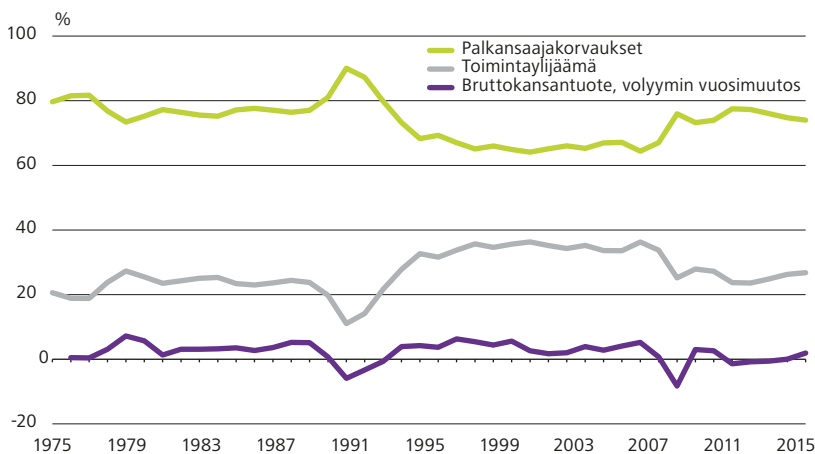
Työn ja pääoman välisessä tulonjaossa on tapahtunut selvä siirtymä voittojen hyväksi, kirjoittaa kansantalouden tilinpidon asiantuntija Olli Savela.

Talouden lasku- ja nousukaudet vaikuttavat selvästi niin sanottuun funktionaaliseen tulonjakoon. Funktionaalinen tulonjako tarkoittaa tuotannossa syntyvän arvonlisäyksen jakautumista työn ja pääoman kesken (ks. tietolaatikko).

Työn osuus on luonnollisesti korkea silloin, kun voitot ovat pienet. Tämä on tyypillistä talouden lama- ja taantumakausille, jolloin arvonlisäys ja voitot jäävät pieniksi. Voitot reagoivat nopeasti talouden suhdanteisiin mutta palkat yleensä vasta viiveellä.

Kuvio 1 kertoo havainnollisesti talous-suhdanteen ja voittojen osuuden välisen yhteyden. Kun bruttokansantuotteen kasvu on hidastunut tai bkt peräti supistunut, on myös voittojen osuus arvonlisäyksestä pienentynyt ja päinvastoin. Käyrien käännteet käyvät melkein yksi yhteen. Toisin sanoen funktionaalisen tulonjaon muutokset ovat olleet erittäin riippuvaisia talouden suhdannekehityksestä.

KUVIO 1. Palkkojen ja voittojen osuus yritysten arvonlisäyksestä ja bkt:n vuosimuutos Suomessa 1975–2016, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, kansantalouden tilinpito.

Mitä tarkoittaa funktionaalinen tulonjako?

Artikkelissa tarkastellaan alkuperäistä eli funktionaalista tulonjakoa työn ja pääoman kesken eri toimialoilla. Aineistona on kansantalouden tilinpidon heinäkuussa 2017 julkaistu aikasarja vuosilta 1975–2016. Vuosien 2015 ja 2016 tiedot ovat ennakkotietoja.

Tarkastelun kohteena on yritysten tuotannossa syntyneen arvonlisäyksen jakautuminen työn ja pääoman kesken. Arvonlisäyskäsitteenä on nettoarvonlisäys, jolloin bruttoarvonlisäyksestä on vähennetty kiinteän pääoman kuluminen. Tällöin eri alat ovat keskenään paremmin vertailukelpoisia eikä alojen erilainen pääomavaltaisuus häiritse vertailua. Kiinteän pääoman kuluminen vastaa käsitteenä poistoja, mutta perustuu pääomakantamalliin eikä yritysten ilmoittamiin poistoihin.

Nettoarvonlisäys jakautuu toisaalta toimintaylijäämään ja toisaalta yritysten maksamiin palkkoihin ja työnantajien maksamiin sosiaalivakuutusmaksuihin, jotka katsotaan myös työntekijöiden hyväksi maksetuiksi.

Palkat ja työnantajien sosiaalivakuutusmaksut muodostavat yhdessä palkansaajakorvaukset, joita tässä kutsutaan työtuloiksi. Toimintaylijäämä katsotaan pääoman saamaksi tuloksi ja se sisältää myös yrityssektoriin kuuluvien yrittäjien saaman tulon, jota he eivät ole maksaneet palkkana itselle. Toimintaylijäämä vastaa karkeasti liikevoittoa. Työn ja pääoman osuuksista ei ole vähennetty maksettuja välittömiä veroja.

Tarkastelun kohteena on toimintaylijäämän osuus nettoarvonlisäyksestä. Palkansaajakorvaukset ja toimintaylijäämä muodostavat yhdessä suunnilleen sata prosenttia arvonlisäyksestä. Osuus ei ole aina tasan sata prosenttia, koska arvonlisäys sisältää myös niin sanotut ”muut tuotantoverot miinus muut tuotantotuet”. Niiden osuus arvonlisäyksestä on ollut enimmillään puolitoista prosenttia koko talouden tasolla, eikä niillä ole oleellista vaikutusta toimintaylijäämän osuuteen millään tämän tarkastelutason toimialalla.

Jos toimintaylijäämä on negatiivinen,

ovat yritykset tuottaneet tappiota.

Yksittäisen yrityksen tasolla liikevoitto poikkeaa voitosta (ennen verojen ja osinkojen maksua) siten, että liikevoitossa ei ole laskettu mukaan yrityksen korkotuloja eikä korkomenoja.

Yrityksiin on tässä luettu kansantalouden tilinpidon varsinaisen yrityssektorin lisäksi rahoitus- ja vakuutuslaitokset. Tarkastelun ulkopuolelle on rajattu julkinen sektori (sisältäen työeläkeyhtiöt) sekä kotitaloudet ja järjestöt. Markkinaehtoisesti toimivat julkiset liikelaitokset luetaan yrityksiin.

Kotitaloudet työnantajina luetaan yrityssektoriin, jos elinkeinonharjoittajalla on ympärivuotisesti vähintään yksi kokopäiväinen palkattu työntekijä (paitsi maataloudessa, jossa kaikki elinkeinonharjoittajat luetaan kotitalouksiin).

Olen edellisen kerran tarkastellut funktionaalista tulonjakoa Hyvinvointikatsauksen numerossa 4/2011.

OLLI SAVELA

Voittojen osuus kasvoi 1990-luvulla

Kuviosta 1 voi huomata myös toisen piirteen. Tulonjaossa tapahtui selvä tulosiirtymä voittojen hyväksi 1990-luvun puolivälistä alkaen. Kymmenvuotiskaudella 1999 – 2008 voittojen osuus oli keskimäärin 34,5 prosenttia, kun se vuosina 1980 – 1989 oli 24,6 prosenttia.

Siirtymä oli todella merkittävä, 10 prosenttiyksikköä pääoman hyväksi. Molemmat ajanjaksot olivat talouden nopean kasvun aikaa.

Tämä funktionaalisen tulonjaon siirtymä pääoman hyväksi on myös säilynyt viime vuosien talouskriisin aikana. Vaikka talous on ollut pitkässä taantumas-

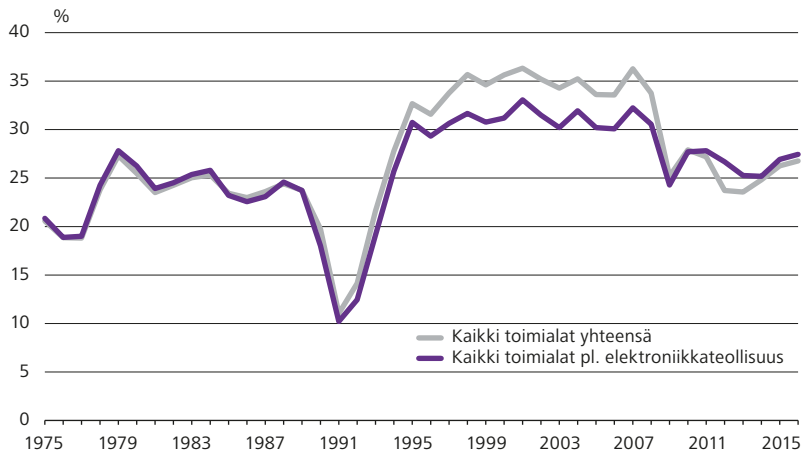
sa ja bkt on yhä pienempi kuin vuonna 2008, on voittojen osuus ollut viime vuosina yhtä korkea kuin 1980-luvun nousukaudella eikä se ole laskenut 1990-luvun alun tasolle.

Kun talous tänä vuonna ja ehkä myös

lähivuosina kasvaa, voi hyvin ennakoida, että voittojen osuus tulee kasvamaan ja palkkojen osuus pienentymään. Jo nyt palkkojen osuus on pienentynyt vuoden 2013 jälkeen, vaikka talous ei ole ehtinyt paljoa kasvaa. ▶

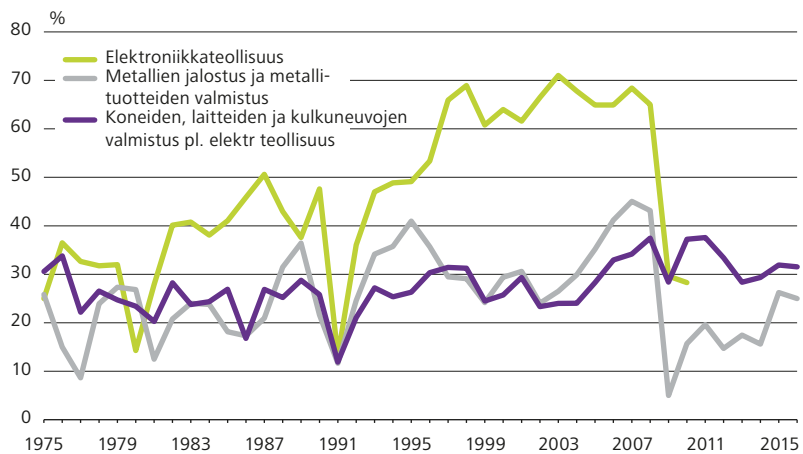

KUVIO 2. Toimintaylijäämän osuus yritysten arvonlisäyksestä 1975–2016, prosenttia

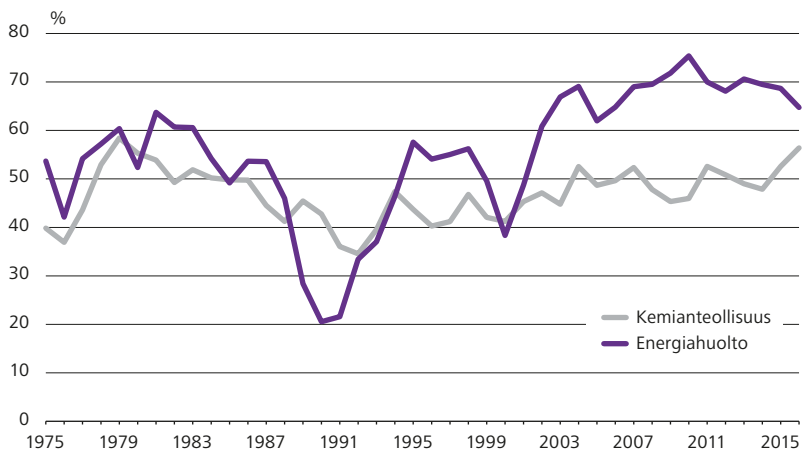
Lähde: Tilastokeskus, kansantalouden tilinpito.

KUVIO 3. Toimintaylijäämän osuus arvonlisäyksestä metalliteollisuudessa 1975–2016, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, kansantalouden tilinpito.

KUVIO 4. Toimintaylijäämän osuus arvonlisäyksestä kemianteollisuudessa ja energiahuollossa 1975–2016, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, kansantalouden tilinpito.

Toimialoittaisessa tarkastelussa voi huomata, että useimmilla toimialoilla funktionaalinen tulonjako on kehittynyt melko samalla lailla kuin koko taloudessa, mutta on myös poikkeuksia.

Elektroniikkateollisuus nosti voittojen osuutta

Elektroniikkateollisuuden poikkeuksellisen korkeat voitot nostivat voittojen osuutta koko taloudessa 1990-luvun puolivälistä aina vuoteen 2008 asti (kuvio 2). Elektroniikkateollisuudessa voitot olivat tuolloin yli 60 prosenttia arvonlisäyksestä. Voittojen osuutta lisäsi myös se, että osa ulkomaisen tuotannon voitoista on kirjattu Suomen arvonlisäykseen, mutta ei ulkomaisen tuotannon palkkakuluja.

Viime vuosina tilanne on ollut toinen, elektroniikkateollisuuden toimintaylijäämä on jäänyt selvästi negatiiviseksi vuodesta 2011 alkaen. Sen takia kuviossa 3 ei ole esitetty elektroniikkateollisuuden toimintaylijäämän osuutta arvonlisäyksestä vuoden 2010 jälkeen. Tappiollisuutta selittää osittain kiinteän pääoman kulumisen säilyminen korkeana.

Elektroniikkateollisuuden jättäminen tarkastelun ulkopuolelle ei muuta kokonaiskuvaa. Tulonjako muuttui myös siinä tapauksessa selvästi pääoman hyväksi 1990- ja 2000-luvuilla (kuvio 2).

Metalliteollisuutta kannattaa muutenkin tarkastella eriytetymmin. Metallien perusteollisuudessa (metallien jalostus ja metallituotteiden valmistus) työn ja pääoman osuudet ovat vaihdelleet eikä selvää trendiä ole nähtävissä. Talouskriisit ovat pienentäneet voittojen osuutta, mutta parina viime vuonna voittojen osuus on noussut pitkän aikavälin keskimääräiselle tasolle.

Koneiden, laitteiden ja kulkuneuvojen valmistuksessa (pl. elektroniikkateollisuus) voi havaita voitto-osuuden kasvaneen lievästi pitkällä aikavälillä. Huomionarvoista on, että tällä alalla voittojen osuus on säilynyt yli 25 prosentissa myös viime vuosien talouskriisin aikana.

Poikkeuksellisen suuri voittojen osuus on ollut energiahuollossa, viimeisen kymmenen vuoden aikana keskimäärin 70 prosenttia (kuvio 4). Talouskriisi ei pienentänyt voittojen osuutta niin kuin 1990-luvun alun lamassa vielä tapahtui.

Voittojen suurta osuutta selittää se, et-

tä energiahuollossa arvonlisäys työntekijää kohti on korkea. Millään toisella toimialalla työn osuus arvonlisäyksestä ei ole ollut yhtä pieni ja voittojen osuus yhtä suuri lukuun ottamatta lääketeollisuutta.

Lääketeollisuudessa voittojen osuus on ollut viimeisen 10 vuoden aikana keskimäärin 74 prosenttia. Se nostaa samalla koko kemianteollisuuden yhdeksi voittoisimmista toimialoista (kuvio 4).

Myös kemian perusteollisuudessa (kemikaalien ja kemiallisten tuotteiden valmistus) voittojen osuus on ollut suuri, samoin öljynjalostuksessa, mutta siellä väliin on osunut heikompia vuosia. Myös kemianteollisuudessa arvonlisäys työntekijää kohti on korkea.

Metsäteollisuudelle ovat olleet ominaisia suuret suhdannevaihtelut (kuvio 5). Suhdannekuopissa 1970-luvun lopulla, 1990-luvun alussa ja vuonna 2009 toimialan yritykset tuottivat tappiota. Voittojen osuus oli suurimmillaan 2000-luvun alussa puolet arvonlisäyksestä. Parina viime vuonna voittojen osuus on paperiteollisuudessa kohonnut jälleen yli 40 prosenttiin, mutta puuteollisuudessa voittojen osuus on ollut vaatimaton.

Elintarviketeollisuuden kehitys on useimmista muista toimialoista poikkeava (kuvio 5). Voittojen osuus on ollut lievästi laskeva pitkällä aikavälillä. Poikkeavaa on myös se, että voittojen osuus on kasvanut lama-aikoina. Kulutuksen supistuminen ei ole juuri koskenut elintarvikkeita.

Myös rakentamisessa voittojen osuus on ollut perinteisesti suhteellisen alhainen. Rakentamisen vilkastuessa se on kääntynyt nousuun. Viime vuosina voittojen osuus on ollut pieni talonrakentamisessa, mutta maa- ja vesirakentamisessa keskimääräistä suurempi.

Palvelualoilla muutoksia eri suuntiin

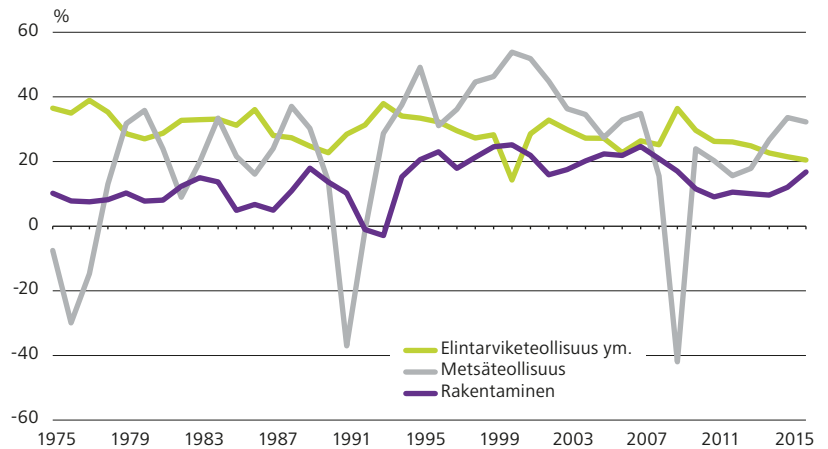
Kaupan alalla voittojen osuus on ollut lähes 30 prosenttia viime vuosina (kuvio 6). Talouskriisi ei siihen juuri vaikuttanut päinvastoin kuin 1990-luvun alussa. Tukkukaupassa voittojen osuus on ollut suurempi kuin vähittäiskaupassa.

Liikenteessä voittojen osuus kasvoi aina 2000-luvun alkuun asti, mutta on sen jälkeen pienentynyt (kuvio 6). Maa-liikenteessä sekä varastoinnissa ja liikennettä palvelevassa toiminnassa voittojen

FUNKTIONAALISEN
TULONJAON SIIRTYMÄ
PÄÄOMAN HYVÄKSI
1990-LUVULLA
ON SÄILYNYT MYÖS
VIIME VUOSIEN
TALOUSKRIISIN AIKANA,
TOTEAA OLLI SAVELA.

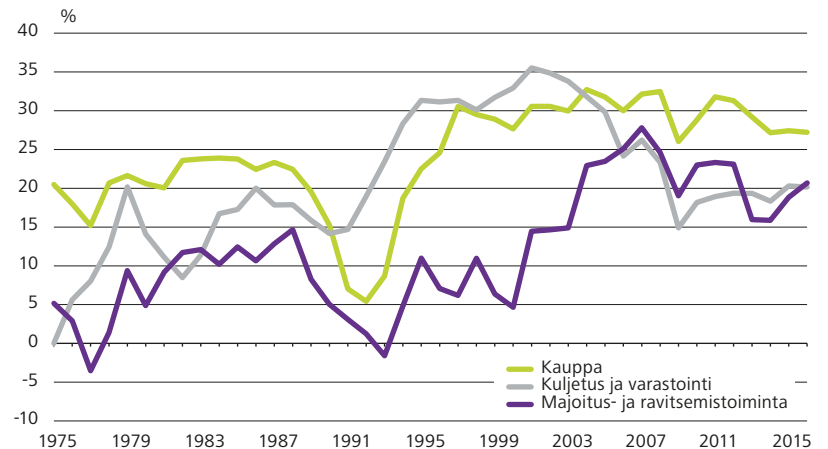

KUVIO 5. Toimintaylijäämän osuus arvonlisäyksestä metsä- ja elintarviketeollisuudessa sekä rakentamisessa 1975–2016, prosenttia

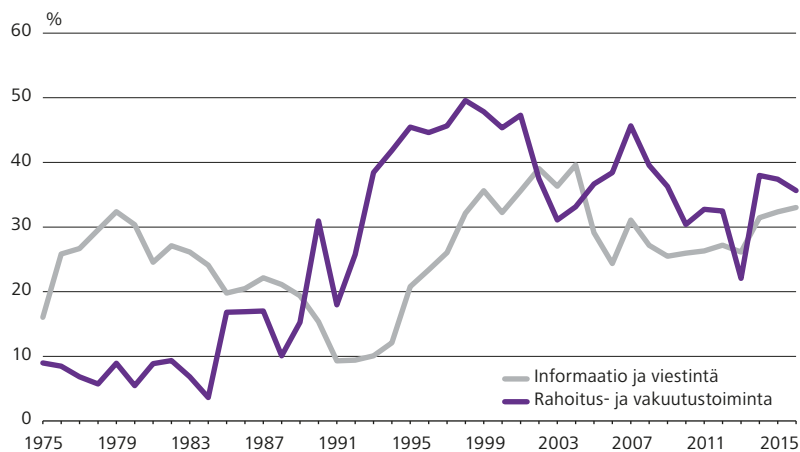
Lähde: Tilastokeskus, kansantalouden tilinpito.

KUVIO 6. Toimintaylijäämän osuus arvonlisäyksestä jakelutoimialoilla 1975–2016, prosenttia

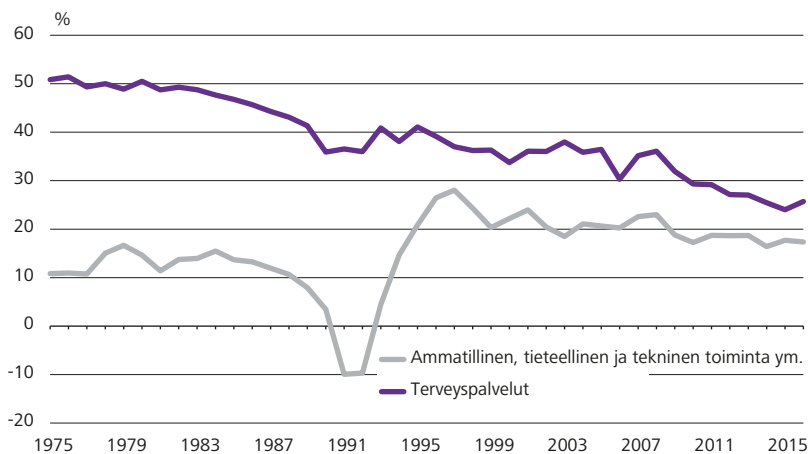
Lähde: Tilastokeskus, kansantalouden tilinpito.

KUVIO 7. Toimintaylijäämän osuus arvonnisäyksestä informaatioaloilla ja rahoitustoiminnassa 1975–2016, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, kansantalouden tilinpito.

KUVIO 8. Toimintaylijäämän osuus arvonnisäyksestä liike-elämän palveluissa ja terveyspalveluissa 1975–2016, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, kansantalouden tilinpito.

osuus on säilynyt lähes koko talouden keskimääräisellä tasolla. Sen sijaan vesi- ja ilmaliikenne, missä voittojen osuus oli 2000-luvun alussa korkea, ovat kärsineet selvästi viime vuosien taluskriisistä ja väliin on mahtunut myös tappiollisia vuosia. Posti- ja kuriiritoiminnassa voittojen osuus on jäänyt entistään pienemmäksi viime vuosina.

Myöskään majoitus- ja ravitsemistoinnassa voittojen osuus ei ole ollut perinteisesti kovin korkea.

Rahoitus- ja vakuutus toiminnassa voit-

tojen osuus arvonnisäyksestä oli alhainen vuoteen 1984 asti, mutta kohosi 1990-luvun alkupuolella suureksi ja on sen jälkeen pysynyt melko korkeana (kuvio 7). Vakuutus toiminnan laskentaan tehdyt menetelmämuutokset ovat jonkin verran pienentäneet voittojen osuutta vuosittain vaihteessa verrattuna aiempiin laskelmiin.

Informaatio- ja viestintäalat (kustannustoiminta, audiovisuaalinen toiminta, televiestintä ja tietojenkäsittelypalvelu) eivät myöskään ole kärsineet viime vuosien taluskriisistä. Erityisesti televis-

tinnässä voittojen osuus arvonnisäyksestä on säilynyt korkeana, lähes 50 prosentissa. Aivan viime vuosina peliteollisuuden nousu on nostanut voittojen osuutta tietojenkäsittelypalvelun toimialalla.

Eri liike-elämän palveluissa (ammattillisessa, tieteellisessä ja teknisessä toiminnassa sekä hallinto- ja tukipalvelutoiminnassa) voittojen osuus arvonnisäyksestä on lievästi laskenut viimeisen 20 vuoden aikana ja jää nyt alle 20 prosentin (kuvio 8). Osuus on viime vuosina ollut korkea, yli puolet arvonnisäyksestä vuokraus- ja leasingtoiminnassa. Sen sijaan työllistämistoiminnassa kuten työvoiman vuokrauksessa voittojen osuus on ollut vain muutaman prosentin. Osuuden erilaisuus kertoo myös arvonnisäyksen suuruudesta työntekijää kohti.

Terveyspalveluissa voittojen osuus arvonnisäyksestä oli aiemmin suuri, mutta on jatkuvasti pienentynyt, mikä on poikkeuksellista.

Finanssikriisi ei ole syönyt voittojen osuutta 1990-luvun laman tavoin

Voitto-osuuden kehitys viimeisen 40 vuoden aikana on poikennut huomattavasti eri toimialoilla. Myös voitto-osuuden taso vaihtelee huomattavasti toimialoittain heijastaen arvonnisäyksen kokoa työntekijää kohti eri aloilla.

Vuonna 2009 alkanut taluskriisi pienensi voittojen osuutta, mutta ei lainkaan yhtä radikaalisti kuin 1990-luvun lama. Vuosina 2009–2016 voittojen osuus on ollut noin 25 prosenttia arvonnisäyksestä.

Elektroniikkateollisuus on ollut ainoa selkeästi tappiollinen toimiala. Myös vesi- ja ilmaliikenne ovat ajoittain tuottaneet tappiota.

Voittojen osuus on ollut keskimääräistä pienempi puuteollisuudessa, metallien perusteollisuudessa, talonrakentamisessa, posti- ja kuriiritoiminnassa, majoitus- ja ravitsemistoinnassa, sosiaalipalveluissa sekä joissakin liike-elämän palveluissa.

Voittojen osuus on ollut suurin energiateollisuudessa, kemianteollisuudessa, televiestinnässä sekä rahoitus- ja vakuutus toiminnassa. ■

Kirjoittaja on yliaktuaari kansantalouden tilinpidossa Tilastokeskuksessa.

TILASTOKESKUS KOULUTTAA

VUODELLE 2018

ON ALUSTAVASTI SUUNNITELTU KURSSEJA SEURAAVISTA AIHEISTA:

TYÖN MARKKINAT

TILASTOLLISET PERUSKÄSITTEET

VAIHTOEHTOISET TOTUUDET VS. FAKTAT

KORRELAATIO JA TILASTOLLINEN RIIPPUVUUS

KULUTUKSEN TRENDIT

TILASTOTIEDON HAVAINNOLLISTAMINEN JA ESITTÄMINEN, INFOGRAFIikka

BKT JA MUUT TALouden KUVAAJAT

KÄYTÄNNÖNLÄHEINEN TILASTOTIEDONHAKU

OPI TEKEMÄÄN OTANTATUTKIMUKSIA

TIEDONKERUULOMAKKEEN SUUNNITTELU

TILASTOTIETOKANTOJEN JA AVOIMEN DATAN KÄYTTÖMAHDOLLISUUDET

TYÖN MUUTOS JA TASA-ARVO TILASTOISSA

MAAHANMUUTTAJIEN TYÖLLISTYMINEN JA KOTOUTUMINEN TILASTOISSA

Kurssien päivämäärät ja ohjelmat päivittyvät kotisivuillemme:

[TILASTOKESKUS.FI/KOULUTUSPALVELUT](https://tilastokeskus.fi/koulutuspalvelut)

Lisätietoja:

koulutuspalvelut@tilastokeskus.fi

puh. 029 551 3681

PERUSTIETOJA TILASTOISTA JA NIIDEN KÄYTTÖMAHDOLLISUUKSISTA –
TUTUSTU TILASTOKOULUUN **[TILASTOKOULU.STAT.FI](https://tilastokoulu.stat.fi)**

Tilastokeskus pidättää oikeuden muutoksiin.

Eri hyödykkeiden ja hyödykeryhmi-
en hintasuhteet ovat muuttuneet
eri lailla Suomen EU-jäsenyyden
aikana. Lähes kaikkien hyödykkei-
den nimellishinnat ovat nousseet, mutta
reaaliset hinnat – hinnat suhteessa kes-
kimääräiseen hintakehitykseen – ovat
muuttuneet hyvinkin eri lailla.

Reaalihintojen erilaiseen kehitykseen
ovat vaikuttaneet EU-jäsenyyden, muutok-
set verotuksessa sekä kotimaisen ja glo-
baalin hintakilpailun lisääntyminen.

Tässä ensimmäisessä suhteellisten
hintojen muutoksia käsittelevässä artik-
kelissani tarkastelen kuluttajahintain-
deksin ja ruuan reaalihintojen kehitystä
pääryhmittäin Suomen EU-jäsenyyden
aikana. Samalla tarkastelen suhteellisten
hintojen muutosten vaikutusta kulutuk-
sen rakenteeseen. Lisäksi vertailen ruu-
an reaalista hintakehitystä Suomessa ja
Ruotsissa vuosina 1981–2017.*

**Toisessa artikkelissa, joka julkaistaan
Tieto&Trendit-verkkosivulla, perehdy-
tään tarkemmin ruuan ns. lautasmal-
lin ja sen oheistuotteiden hintakehityk-
seen ja sen vaikutukseen ruokailutottu-
muksiimme. Kakkosjutusta selviää, miksi
ruokapöydästä löytyy entistä enem-
män pastaa ja broileria. Sarjan kolman-
nessa osassa perehdytään muun kulu-
tuksen suhteellisten hintojen kehitykseen
ja niiden vaikutukseen kulutustottumuk-
siimme. Kaikissa artikkeleissa tarkastel-
laan EU-jäsenyyden, kotimaisen verotuk-
sen sekä kotimaisen ja globaalin kilpai-
lun vaikutuksia hintasuhteisiin ja kulutus-
tottumuksiin. Tarkastelujaksona on pää-
osin vuodet 1994–2017 eli ajanjakso im-
pivaara-Suomesta tämän päivän globaa-
liin EU-Suomeen. Kaikki artikkelit ovat it-
senäisiä mutta punaisena lankana on ko-
ko ajan hintasuhteiden muutokset ja ni-
iden vaikutukset kulutuksen rakenteeseen.
Artikkelisarjaan kuuluu vielä Matkailu- ja
Ravintolapalvelut ry MaRan Vitriini-leh-
dessä joulukuussa julkaistava artikkeli
kauppa- ja ravintola-alkoholin reaalihin-
tojen muutoksesta vuosina 1994–2017.*

ILKKA LEHTINEN

Ruoka on halventunut jo 30 vuotta

Ravinnon hintojen sopeutuminen EU-aikaan alkoi jo vuonna 1986,
kirjoittaa hinta-asiantuntija Ilkka Lehtinen.

Viestintä ja vaatetus halventuneet

Kuluttajahintaindeksin pääryhmistä suh-
teellisesti eniten on halventunut viestintä
(kuvio 1). Tämä johtuu pääosin känny-
köiden ja puheluiden hintojen laskusta.

Kiina-ilmiö on näkynyt ja näkyy edel-
leen vaatteiden ja jalkineiden suhteellisten
hintojen laskuna.

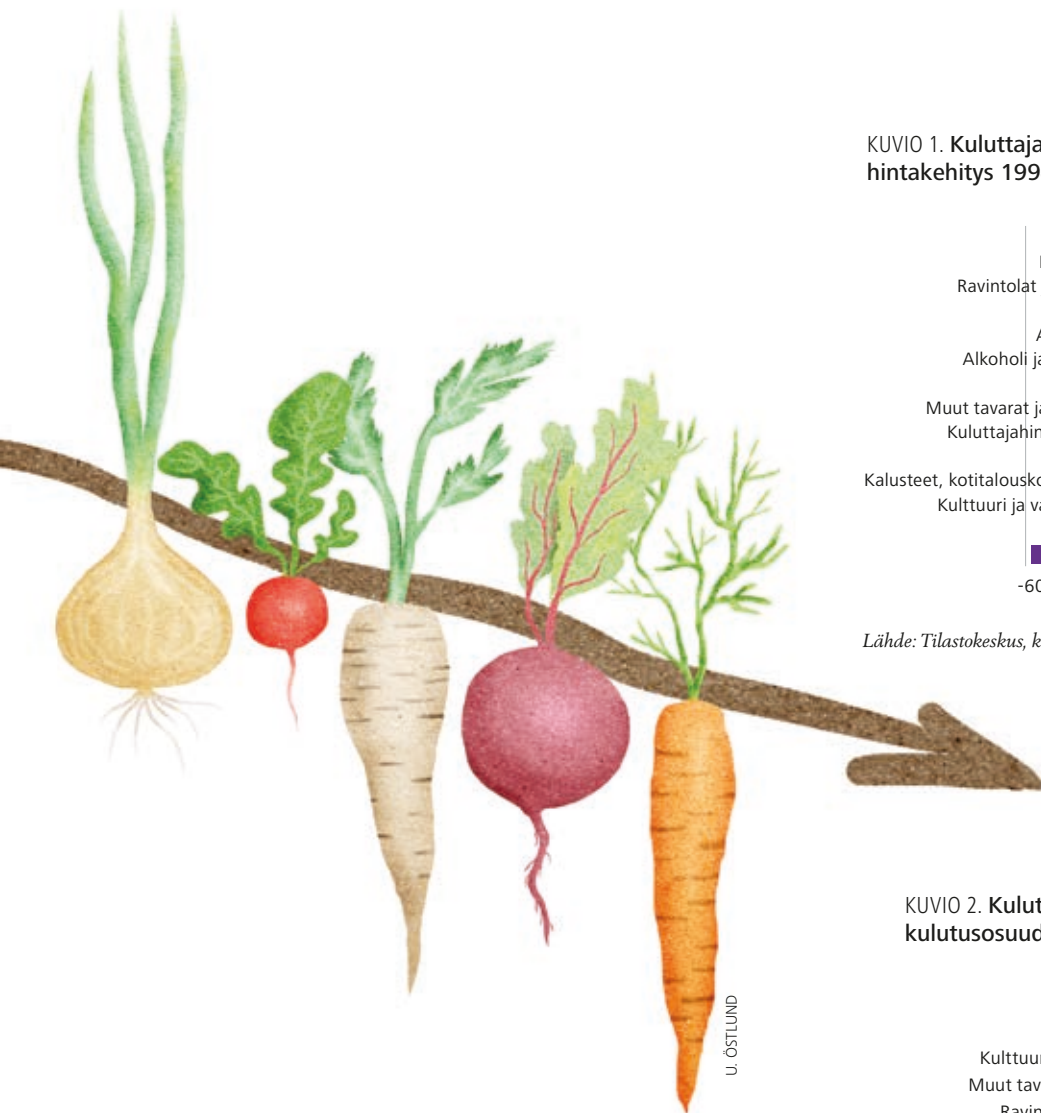
Kulttuuri- ja vapaa-aikaryhmän hin-
tojen laskun selittää kulutuselektronii-
kan voimakas hintojen lasku. Hinnat
ovat laskeneet selvästi jopa nimellises-
ti. 32 tuuman televisio maksoi kymme-

nen vuotta sitten 750 euroa. Nyt vastaa-
van kokoisen ja tekniikaltaan paremman
television saa alle 300 eurolla. Sama las-
ku näkyy kotitalouskoneiden ja -laittei-
den osalta.

Myös ruoka kuuluu halventuneiden
tuoteryhmien joukkoon.

Keskimääräistä nopeammin ovat kal-
listuneet hyödykkeet ja palvelut, joiden
hintoihin palkkakehityksellä on suuri
vaikutus. Näitä ryhmiä ovat koulutus-,
ravintola- ja majoituspalvelut.

Terveydenhoidon palvelumaksuja on

Tavaroiden ja palvelujen hintakehitystä voidaan verrata sellaisenaan nimellishintojen mukaisesti, tai sitten suhteuttaa kaikki yleiseen hintakehitykseen ja verrata näin laskettujen reaalihintojen kehitystä.

Toisaalta reaalihintakehitystä voidaan laskea myös vertaamalla hyödykkeiden ja palvelujen nimellishintojen kehitystä suhteessa palkkojen kehitykseen.

korotettu ja omavastuuosuuksia nostettu. Yhteiskunta on siirtänyt kustannuksia enemmän asiakkaiden maksettavaksi verosubvention sijaan.

Asuminen on kallistunut keskimääräistä enemmän vuokrien-, asuntojen hintojen sekä hoitokustannusten hintojen nousun takia.

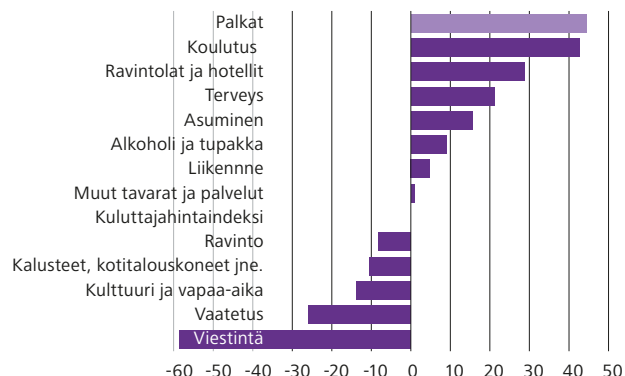
Liikenteen sekä alkoholin- ja tupakan keskimääräistä nopeamman hintakehityksen takana on kiristynyt verotus.

Näihin pääryhmien hintakehityksiin palaan tarkemmin myöhemmissä artikkeleissa.

Hintojen muutoksella vähän vaikutuksia kulutuksen rakenteeseen

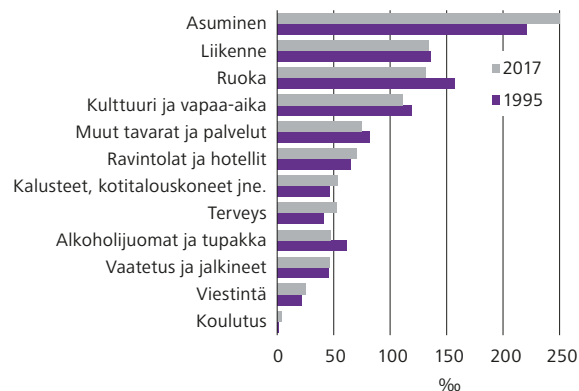
Vaikka suhteellisten hintojen muutos on ollut hyvinkin erilainen eri pääryhmien välillä, ei sillä ole ollut kovinkaan suurta vaikutusta pääryhmien väliseen kulutusrakenteeseen. (Kuvio 2)

KUVIO 1. Kuluttajahintaindeksin pääryhmien reaalin hintakehitys 1994-2017, koko indeksi=0

Lähde: Tilastokeskus, kuluttajahintaindeksi

KUVIO 2. Kuluttajahintaindeksin pääryhmien kulutusosuudet 1995 ja 2017, promillea

Lähde: Tilastokeskus, kuluttajahintaindeksi

Pitää muistaa, että painorakenteen summa on aina 1 000 promillea ja kuluttajahintaindeksin painot ovat arviopainoja eli muutoksiin vaikuttavat sekä suhteellisten hintojen että kulutuksen määrän muutokset.

Tässä artikkelissa ei selvitetä tarkemmin kulutuksen määrässä tapahtuneita muutoksia.

Kaupparuuan halpeneminen alkoi jo vuonna 1986

Usein luullaan, että Suomen EU-jäsenyys oli ainoa tekijä, joka alensi kaupparuuan hintoja 1990-luvulla. Ruuan hintojen halpeneminen ja sopeutuminen EU-aikaan alkoi kuitenkin jo vuonna 1986 (kuvio 3). Ruuan reaalihintaa laski vuosina 1986–1994 yli 16 prosenttia. Vuodesta 1994 ruuan reaalihintaa laski alimmilleen vuoteen 2000 reilut 13 prosenttia.

Ruotsissa ruuan reaalihintaa laski ennen EU-jäsenyyttä vuodesta 1986 vuoteen 1994 kaksikymmentä prosenttia ja sitten EU-jäsenyyden alkuvuosikymmenellä kymmenisen prosenttia.

EU-jäsenyyden alusta tähän päivään kaupparuuan reaalihintaa on Suomessa laskenut lähes 8 prosenttia ja Ruotsissa noussut pari prosenttia.

Vuodesta 1981 vuoteen 2017 ruuan reaalihintaa on laskenut Suomessa 21 ja Ruotsissa 7 prosenttia.

Ruoka on halventunut enemmän kuin mitä indeksi näyttää

Kuluttajahintaindeksin periaatteena on, että verrataan aina täsmälleen saman tuotteen hintaa samassa kaupassa. Jos hintakeruussa mukana olevat tuotteet tai kauppa vaihtuu, tulkitaan se laadunmuutokseksi. Tällöin tapahtunut hinnannuutos ei näy eikä saa näkyä indeksissä.

Kuluttajahintaindeksin hinta-aineistosta tehdään erillinen hintatilasto, johon tulevat kaikki kerätyt hinnat, myös uu-

det laadut ja uusien liikkeiden tuotteet.

Vuoden 1994 jälkeen on hintakeruuseen tullut uutena kauppaketjuna Lidl vuonna 2002. Toisaalta hintakeruuseen on tullut uusia tuontituotteita sekä kaupan omia merkkituotteita, kuten esimerkiksi Rainbow, Eldorado ja Pirkka.

Esimerkkinä erilaisesta hintakehityksestä on kermajuusto. Suoraan hintatilan keskihinnasta laskettuna sen nimellishinta on laskenut vuodesta 1994 vuoteen 2017 kuusi prosenttia. Tällöin hinta-aineistolle ei ole tehty laadunmuutoksia ja kaikki rakennemuutokset näkyvät hintakehityksessä. Kun lasketaan kermajuuston indeksi 1994=100 käyttäen julkaistuja virallisia indeksisarjoja, saadaan sen hinnannousuksi samana aikana 17 prosenttia.

Kermajuuston lailla käyttäytyviä tuotteita on ravintoryhmässä arviolta 10–15 prosenttia. Toisenlaisiakin esimerkkejä löytyy: emmental-juuston keskihinnasta laskettu muutos näyttää hieman nopeampaa hinnannousua kuin emmentalin kuluttajahintaindeksin kehitys.

Jälkimmäinen tapa on kansainvälisten suositusten mukaisesti laskettu kuluttajahintaindeksi. Ensimmäistä sarjaa voidaan kutsua ”elinkustannusindeksiksi” eli sarjaksi, joka kuvaa kuluttajan kohtaamaa todellista hintakehitystä välittämättä keruuliikkeestä, valmistajasta, tuotemerkeistä tai tuontimaasta.

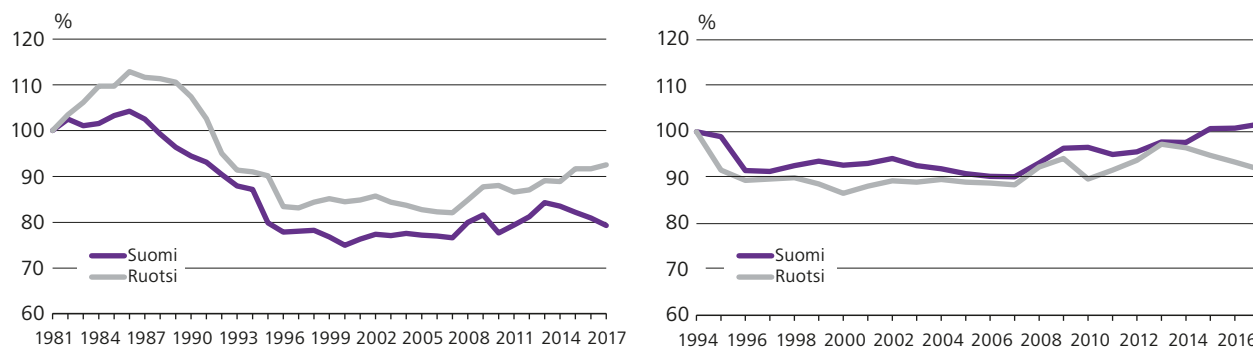
Tärkeintä on, että kuluttajan mielestä molemmissa tapauksissa on kyse samanlaatuisesta kermajuustosta. Tämänkaltaista ”elinkustannusindeksiä” voitaisiin laskea, mutta se vaatisi lähes reaaliaikaista tietoa siitä, mitä tuotteita kuluttaja ostaa, mistä ja kuinka paljon. Keskuksien reaaliaikainen scanner-aineisto voisi tarjota mahdollisuuden tämänkaltaisiin indeksilaskelmiin.

RUOKA ON REAALISESTI HALVENTUNUT SUOMESSA YLI VIIDENNEKSEN VUODESTA 1981 TÄHÄN PÄIVÄÄN.

Maidosta, voista ja sokerista kalaan ja hedelmiin

Ruuan pääryhmien kulutusta voidaan tutkia tarkastelemalla niiden osuuden muutosta koko kuluttajahintaindeksissä tai ravintoryhmän sisäisen rakenteen muutosta. Vilja-, maito-, rasva-, sokeri- ja lihatuotteiden kulutus on vähentynyt molemmilla tavoilla tarkasteltuna. Voittajia ovat olleet kala, hedelmät ja vihannekset. (Kuviot 4 ja 5)

KUVIO 3. Ruuan reaali hintakehitys Suomessa ja Ruotsissa 1981 = 100 ja 1994 = 100

Lähteet: Tilastokeskus, kuluttajahintaindeksi & SCB, Konsumentprisindex

Ruotsissa ruuan hintakehitys on ollut varsin samankaltaista kuin meillä ennen EU-jäsenyyttä ja sen alkuajoina, analysoi Tilastokeskuksen pitkäaikainen kehittämisspäälikkö Ilkka Lehtinen. Viime vuosina kehitys on kuitenkin ollut erilaista.

Kaupparuuan osuus laski kokonaiskulutuksesta 2,5 prosenttia vuodesta 1995 vuoteen 2017. Ulkona syömisen osuus pysyi kokonaiskulutuksesta samana.

Veroja laskettu ja nostettu

Suomessa myllätettiin lähes täydellisesti maataloustuotteiden vero- ja tukipalkkiojärjestelmä ennen EU-jäsenyyttä. Liikevaihtoverosta siirryttiin arvonlisäverotukseen muiden EU-maiden tapaan. Maatalouden tukijärjestelmää muutettiin siirtymällä hyödyketuista pääosin ympäristö- ja rakennetukiin. Aikaisemmin kannettuja veroja poistettiin ja uusia EU-tukia otettiin käyttöön.

Suomi kohtasi maatalouden tuotta-

jahinnoissa EU-sisämarkkinoiden kilpailun. Tilalle tulivat EU-maiden ulkotullit ja tuontirajoitukset.

Nämä kaikki tekijät muuttivat radikaalisti maatalouden tuottajahintoja sekä teollisuuden ja kaupan sisäänostohintoja. Kauppa ja teollisuus saattoivat ostaa l.i.1995 vapaasti raaka-aineita ja valmiita tuotteita EU-maiden sisällä. Vain muutaman hyödykkeen, kuten banaanin ja riisin, osalta tuontitullit nousivat. Kaikkiaan vero- ja tukipoliitiikan muutos alensi ruuan kuluttajahintoja kymmenisen prosenttia vuosina 1994–1996.

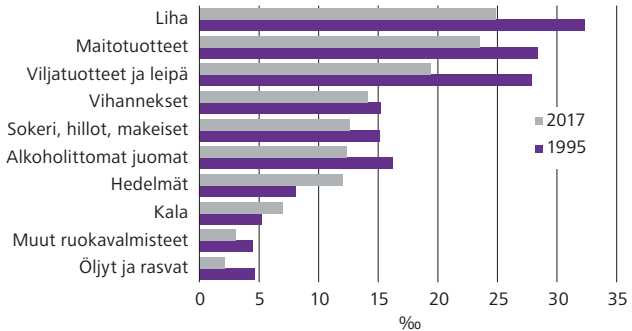
Ruuan arvonlisäveroa laskettiin EU-jäsenyyden alkaessa 22 prosentista 17 prosenttiin. Sen jälkeen sitä laskettiin

12 prosenttiin vuonna 2009 ja nostettiin myöhemmin 14 prosenttiin. Uutena verona tuli makeisvero vuonna 2011, josta luovuttiin vuoden 2017 alussa. Kaikki nämä veronmuutokset ovat näkyneet kuluttajahintaindeksissä ja vaikuttaneet ruuan reaalihinnan kehitykseen. ■

Kirjoittaja on Tilastokeskuksesta eläköitynyt hinta-asiantuntija.

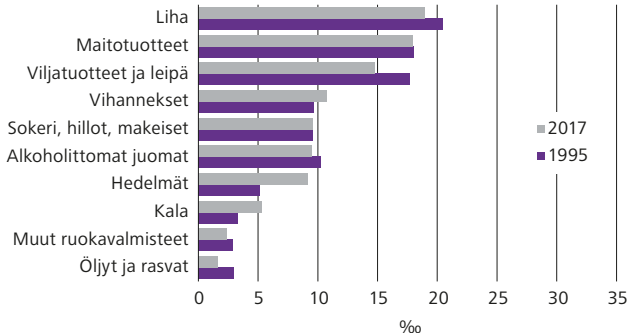
Lähteet: Tilastokeskus, kuluttajahintaindeksi & SCB Konsumentprisindex

KUVIO 4. Kaupparuuan sisäinen kulusrakenne pääryhmittäin 1995 ja 2017, prosenttia

Lähteet: Tilastokeskus, kuluttajahintaindeksi

KUVIO 5. Kaupparuuan pääryhmien kulutusosuudet koko indeksistä 1995 ja 2017, promillea

Lähteet: Tilastokeskus, kuluttajahintaindeksi

KRISTIINA AALTO

Kotitaloustuotannon laskelmat täydentävät kuvaa kotitalouksien hyvinvoinnista

Kotitaloustuotannon laskeminen ei pelkästään tyydytä uteliaisuuttamme siitä, kuinka paljon kodeissa tehdään kotitöitä. Kotitalouksissa tehtävä työ on yhteiskunnallisesti merkittävää. Kotityön arvo vuonna 2012 oli 78,4 miljardia euroa ja koko kotitaloustuotannon arvo 109 miljardia euroa. Palkaton kotityö ei kuitenkaan sisälly bruttokansantuotteeseen.

Kotitaloustuotannon merkitys taloudessa ja kulutusmahdollisuuksien lisääjänä jää vaille huomiota, jos tuijotetaan pelkästään rahatalouden lukuja. Elämän laatuun sillä on suuri parantava vaikutus. Virallisesti kansantalouden tilipidon ydinjärjestelmän ulkopuolelle jäävää, kotitalouksien tuottamien hyödykkeiden ja palvelujen taloudellisen arvon laskelmaa kutsutaan *kotitaloustuotannon satelliittitilipidoksi (Household Production Satellite)*.

Puutteet laskelmissa saattavat vääristää tilannekuvaa. Työnjako yhteiskunnassa muuttuu jatkuvasti: osa toi-

PIXHILL

minnoista siirtyy kotitalouksilta yhteiskunnan tai markkinatalouden hoidettaviksi, ja toiset taas siirtyvät markkinoilta kotitalouksille. Kotitalouksien tekemä omaishoito, pankkiasioiden hoito, lippuvaraukset tai muut itsepalvelut eivät näy bruttokansantuotteessa – puhumattaakaan muista kotitöistä. Eri maiden välisissä vertailuissa bkt ei kuvaa hyvinvointia laajassa merkityksessä, sillä tehtäviä on jaettu eri tavoin yhteiskunnan ja kotitalouksien välillä.

Työikäisten kotityöaika yhtä pitkä kuin ansiotyöaika

Palkattoman kotityön määrä on merkittävä: Suomen 2,595 miljoonassa kotitaloudessa tehtiin vuonna 2012 kotityötä yhteensä noin 5,4 miljardia tuntia eli päivittäin keskimäärin 5 tuntia 42 minuuttia kussakin kotitaloudessa.

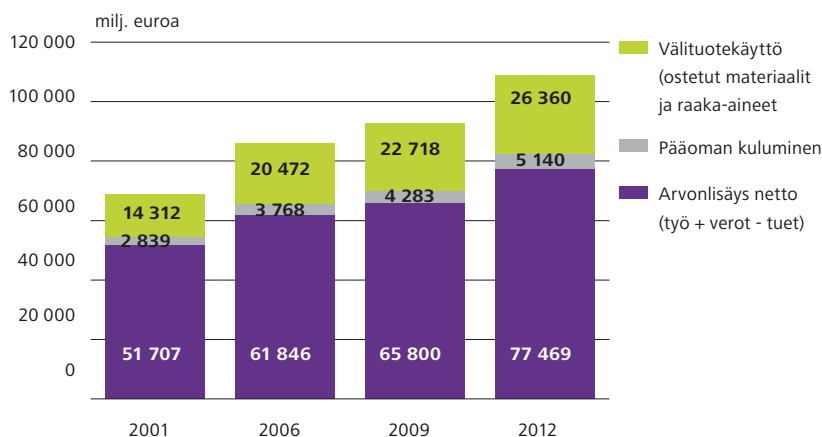
Erilaisten kotitalouksien kotityön määrä vaihtelee: alle kouluikäisten kotitaloudet tekevät kotityötä eniten (10 h 38 min/vrk) ja yksin asuvat vähiten (2 h 10 min). Huomionarvoista on myös, että työikäisten (15–64-vuotiaat) kotityöaika on yhtä pitkä kuin heidän ansiotyöaikansa. Eläkeikäisten päivittäinen kotityöaika on vielä pidempi kuin työikäisillä. Eläkeikäiset esimerkiksi syövät pääasiassa itse tekemäänsä ruokaa.

Työpanoksen lisäksi palvelujen tuottamiseen tarvitaan tuotantovälineitä ja raaka-aineita myös kotitalouksissa. Kotitaloustuotantoa mittaamalla saadaan tärkeää tietoa muun muassa palvelurakenteen muutoksista, ja sitä voidaan hyödyntää yhteiskunnan kehittämiseen.

Suomen kotitaloustuotannon arvo on laskettu jo neljä kertaa: vuosille 2001, 2006 ja 2009 (Varjonen & Aalto 2006, 2010, 2013) ja nyt ovat valmiina myös vuoden 2012 laskelmat. Laskelmat on tehty Suomessa kehitetyllä menetelmällä, joka on kuvattu vuoden 2009 Kotitaloustuotannon arvolaskelmassa (Varjonen & Aalto 2013).

Tilastotiedot laskelmiin on saatu Tilastokeskuksesta ja tilastojen yhdistäminen on tehty Kuluttajatutkimuskeskuksessa, joka nykyisin on Helsingin yliopiston yksikkö. Vuodelle 2012 laskettiin ainoastaan koko maan kotitaloustuotannon arvo. Aiempina vuosina on laskettu myös erilaisten kotitalouksien tuotannon arvo.

KUVIO 1. Koko maan kotitaloustuotannon rakenne 2001, 2006, 2009 ja 2012

Lähde: Kirjoittajan laskelmat/Tilastokeskus: kansantalouden tilinpito, ajankäyttötutkimus, kulutustutkimus, palkkatilasto

Eläkeikäisten kotitalouksien määrän kasvu lisännyt kotityöaikaa

Vuonna 2012 koko väestöllä oli yli 420 miljoonaa palkatonta kotityötuntia enemmän kuin vuonna 2009. Kotityöaika kotitaloutta kohden on erilaisissa kotitalouksissa viimeisimmän ajankäyttötutkimuksen (2009/2010) mukainen.

Kotityöaika oli kuitenkin lisääntynyt, koska kotitalouksien määrä oli vertailuvuosien välillä kasvanut 63 500 taloudella. Eniten oli kasvanut yli 65-vuotiaiden parien kotitalouksien määrä, joissa kotityöaika on keskimääräistä pidempi (vrt. Varjonen & Aalto 2013).

Kotityöaikaa tarkastellaan perustehtävittäin (asuminen, ruoka, vaatehuolto, sekä lasten, aikuisten ja lemmikkien hoiva ja hoito) ja Suomessa käytetyssä menetelmässä näihin perustehtäviin on sisällytetty niihin käytetyt kotityömatkat ja muut aputoiminnot.

Perustehtäviin käytettiin yhteensä yli 3 600 miljoonaa tuntia, ja niihin liittyviä matkoja oli 553 miljoonaa tuntia vuonna 2012. Ostoksiin ja asiointiin sekä kodin taloudenpitoon ja suunnitteluun käytettiin vuodessa yhteensä 733 miljoonaa tuntia. Kotitaloustuotantoon on laskettu mukaan myös vapaaehtoistyö

(542 milj. h), jota tehdään palkatta pääasiassa toiselle kotitaloudelle ja hieman myös erilaisille organisaatioille.

Kotitaloustuotanto olisi kasvattanut bkt:ta 41 prosenttia vuonna 2012

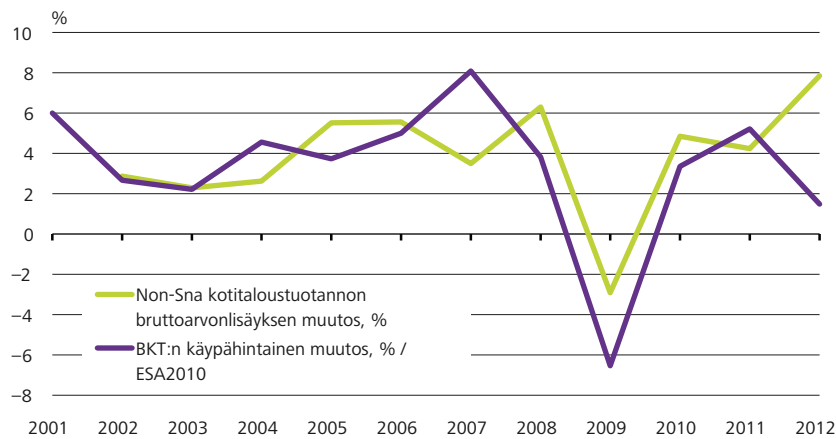
Kotityön arvo vuonna 2012 oli 78,4 miljardia euroa. Verot ja tukipalkkiot huomioiden bkt:n ulkopuolisen kotitaloustuotannon nettoarvonlisäys oli 77,5 miljardia euroa, eli keskimäärin 30 218 euroa¹ per kotitalous.

Kotityön arvo lasketaan kertomalla kotityöaika kotityöpalveluyöntekijöiden tuntipalkalla (14,53 euroa/h)², ja lisäämällä siihen kotitöihin liittyvät verot ja veroluonteiset maksut sekä vähentämällä kotitöihin kohdistuneet tuet (esim. lastenkodein tuki ja omaishoidontuki). Kotityön arvottamiseen on käytetty kotityöpalveluyöntekijöiden tuntipalkkaa, koska

¹ Vuonna 2012 bkt kotitaloutta kohti oli keskimäärin 76 992 euroa.

² Vertailupalkkoina olivat ESCO-luokkien 53221 Kotityöpalveluyöntekijät ja 532 Lähihoitajat, muut terveydenhuollon työntekijät ja kodinhoitajat kaikkien sektorien kokonaisansioiden mediaanipalkat.

KUVIO 2. Kotitaloustuotannon ja bkt:n vuotuinen arvon muutos, %

Lähde: Kirjoittajan laskelmat/Tilastokeskus: kansantalouden tilinpito, ajankäyttötutkimus, kulutustutkimus, palkkatilasto

he yleisammattilaisina tekevät samoja töitä kuin palkatonta kotityötä tekevät.

Kotitaloustuotannossa hyödynnetään erilaisia kodinkoneita ja muita pitkäkestoisia hyödykkeitä, jotka ovat tässä laskelmassa investointeja. Bkt:n ulkopuolisen kotitaloustuotannon pääoman kulumisen arvo oli 5 140 miljoonaa euroa (kotitaloutta kohden 1 980 euroa). Pääoman kulumisessa on kestokulutustavaroiden lisäksi otettu huomioon myös puolikestävät tuotteet, joista esimerkiksi monet ruoanvalmistusastiat ja ruokailuvälineet kestävät kymmeniä vuosia.

Kotitaloustuotannon bruttoarvon lisäyksestä vuonna 2012 yhteensä 82,61 miljardia euroa jäi bkt:n ulkopuolelle. Siitä asumisen osuus oli suurin, 35 prosenttia ja ruuan toiseksi suurin, 32 prosenttia. Muiden toimintojen osuudet olivat selvästi pienempiä (hoivan 10 %, vaatetuksen 9 %, eläinten hoivan 4 % ja vapaaehtoistyön 8 %). Eri toimintojen suhteelliset osuudet tuotoksesta ovat pysyneet lähes samoina kuin aiempina vuosina.

Kotitaloustuotantoon tarvitaan työn ja tuotantovälineiden lisäksi välituotteita (esim. elintarvikkeita sekä pesu- ja puhdistusaineita). Kun myös bkt:n ulkopuolisiin kotitöihin kohdistuneen välituotteen arvo huomioidaan, bkt:n ulkopuolisen tuotoksen (eli kotitalouksien itselleen tuottamien tuotteiden ja palvelujen) arvo oli lähes 109 miljardia euroa – kotitaloutta kohden noin 42 000 euroa. Kulutusta koskevat tiedot on päivitetty vuoden 2012 Kulutustutkimuksen mukaisesti ja samalla yhdenmukaistettu vasta-

maan kansantalouden tilinpidon lukuja.

Kotitaloustuotanto olisi kasvattanut vuoden 2012 bkt:ta³ 41 prosenttia eli vähän enemmän kuin aiempina vuosina, jolloin sen osuus on jäänyt alle 40 prosenttiin bkt:sta bruttopalkan mukaan laskettaessa. Nettopalkkaa käytettäessä kotitaloustuotannon osuus bkt:sta on jäänyt hieman alle 30 prosenttiin.

Kun tarkastellaan myös aiempia laskelmia, voidaan todeta, että kotitaloustuotanto on kasvanut suhteellisen tasaisesti eikä kotitaloustuotannon rakenne perustehtävien välillä pääpiirteissään ole muuttunut. Suhteellisesti eniten on kasvanut pääoman kulumisen ja työn osuus. Sen sijaan välituotteen osuus tuotoksesta on hieman pienempi kuin aiemmin. Edellisestä laskelmasta (2009) bkt:n ulkopuolinen kotitaloustuotanto oli kasvanut 17 prosenttia (16 miljardia euroa) koko maan tasolla, mutta kotitaloutta kohden kasvua oli 14,5 prosenttia (5 235 euroa).

Kotitaloustuotannon arvon laskentaan tulossa kansainvälinen menetelmä

Kotitaloustuotannon arvon laskemiselle ei toistaiseksi ole ollut yhdenmukaista, kansainvälistä menetelmää, joten eri maissa tehdyt laskelmat eivät ole keske-

nään vertailukelpoisia. Tältä osin parannusta on tulossa: UNECE:n (United Nations Economic Commission for Europe) alaisessa työryhmässä, jossa myös Suomi oli mukana, on tänä vuonna saatu valmiiksi kansainväliset ohjeet, Guide on Valuing Unpaid Household Service Work, palkattoman kotityön arvon määrittämiseksi (UNECE 2017). Opas on tarkoitettu viimeistellä ja julkaistua vuoden 2017 aikana.

UNECE:n työryhmän menetelmä on pitkälti samanlainen kuin Suomessa aiemmin käytetty, mutta erojakin kuitenkin on. Uusi laskentamalli tuottaa erilaisen toimintojen ryhmittelyn ja kotitaloustuotannon arvo pienenee. Kansainvälinen menetelmä poikkeaa Suomessa käytetystä siten, että

- mukana on ainoastaan 15 vuotta täytäneiden kotitalouden jäsenten kotityöaika
- kotityöhön liittyvät matkat ja asiointi ovat erillisiä ryhmiä perustehtävien rinnalla
- vapaaehtoistyö ja siihen liittyvät matkat jätetään kotityön ulkopuolelle, erilliseen tarkasteluun
- puolikestävät tuotteet (esim. ruokailuvälineet, astiat) ovat välituotteita (ei-välituotteita)
- lisäksi suositellaan, että naisten ja miesten kotityöpanokselle lasketaan erilliset arvot.

Suomessa kotityön arvon laskennassa on käytetty kaikkien, kotitalouden yli 10-vuotiaiden jäsenten yhteenlasketua kotityöaikaa, eikä naisten ja miesten osuutta ole laskettu erikseen. Viimeisimmän ajankäyttötutkimuksen keskimääräisten tietojen perusteella naisten osuus kotitöistä oli 59 prosenttia. Lapsettomien parien talouksissa naiset tekivät talouden kotitöistä 57 prosenttia, kouluiäkkäiden perheissä 58 prosenttia ja pikukulapsiperheissä 62 prosenttia (Pääkkönen & Hanifi 2011).

Uudessa laskentamallissa 10–14-vuotiaiden lasten kotityön jättäminen laskelman ulkopuolelle vähentää kotityöaikaa 77,5 miljoonaa tuntia ja arvoa 1,13 miljoonaa euroa (alle 2 %). Lasten kotityöaika kohdistuu eniten ostoksiin ja asiointiin sekä kodin hoitoon. Vapaaehtoistyötä alle 15-vuotiaiden kotityöajasta oli noin 13 prosenttia, josta suurin osa on

³ Bkt 2012: 199 793 milj. euroa (ESA2010, tammikuu 2015) http://tilastokeskus.fi/til/vtp/vtp_2013_2015-01-30_tau_fi.pdf sivu 7.

TAULUKKO 1. Kotitaloustuotannon arvo Suomessa vuodelle 2012 laskettuna eri menetelmillä, milj. euroa

KOTITALOUSTUOTANNON LASKELMA JA RAKENNE	FI-2012	UNECE-2012	UNECE-2012 VAPAAEHTOISTYÖ	UNECE-2012 KOTITYÖ+VAP.EHTT.
Arvonlisäys netto (työ + verot – tuet)	78 417	70 232	6 973	77 205
Pääoman kuluminen	5 140	3 855	–	3 855
Arvonlisäys, brutto	82 609	73 137	6 973	80 110
Väliuotekäyttö	26 360	27 750	–	27 750
Tuotos (tavaroiden ja palveluiden arvo)	108 969	100 887	6 973	107 860
Tuotos/kotitalous, euroa	41 992	38 877	2 687	41 565

Lähde: Kirjoittajan laskelmat/Tilastokeskus: kansantalouden tilinpito, ajankäyttötutkimus, kulutustutkimus, palkkatilasto

toisten kotitalouksien auttamista.

Taulukkoon 1 on koottu vertailu kotitaloustuotannon arvon laskelmasta vuodelle 2012 tähän asti Suomessa käytetyllä (FI-2012) ja UNECE:n kehittämällä menetelmällä, jossa sarake UNECE-2012 sisältää kansainvälisesti vertailukelpoisen kotitaloustuotannon arvon.

UNECE:n menetelmässä matkoja (8,67 mrd. euroa) käsitellään itsenäisenä tehtävänä, samoin asiointia yhdistettynä kodin taloudenpitoon (10,59 mrd. euroa), mikä yksinkertaistaa laskentaa. Suomen mallissa niiden kulut jaettiin eri tehtäville, suhteessa perustehtävien ajankäyttöön.

Pääoman kulumisessa Suomen laskentamallissa on otettu huomioon myös puolikestävät tuotteet, koska esimerkiksi monet ruoanvalmistusasiat ja ruokailuvälineet kestävät kymmeniä vuosia. UNECE:n laskentamallissa pääoman kulumisessa huomioidaan ainoastaan kestokulutustavarat ja puolikestävät ovat väliuotekäyttöä, mikä pienentää pääoman kulumista ja kasvattaa väliuotekäyttöä (taulukko 1).

Uudessa mallissa vapaaehtoistyötä ei tarkastella kotityönä, vaan erillisenä. Uusi malli sisältää vapaaehtoistyöhön ja siihen liittyviin matkoihin käytetyn ajan, mutta ei väliuote- tai pääomakuluja. Tällöin vapaaehtoistyön bruttoarvon lisäys supistuu 809 miljardia euroa (10 %) verrattuna Suomen laskentamalliin. Yli 15-vuotiaat käyttivät vapaaehtoistyöhön yhteensä 480 miljoonaa tuntia vuodessa, josta 76 prosenttia käytettiin muiden kotitalouksien auttamiseen.

Uudella laskentamallilla bkt:n ulkopuolinen bruttoarvon lisäys kaikkinen em. muutokseen pienenee 11 prosenttia ja tuotoksen arvo 7 prosenttia verrattuna Suomen laskentamalliin. Uuden mallin mukainen kotitaloustuotanto (73,14 mrd. euroa) kasvattaisi bruttokansantuotetta 36,6 prosenttia. Muutos on merkittävä verrattuna aiempaan, jolla bruttoarvoksi tuli 82,61 miljardia euroa ja bkt kasvoi 41 prosenttia.

Kotitaloustuotannon laskentamenetelmä ja siinä huomioon otettavat muutokset vaikuttavat kotitaloustuotannon arvoon. Yhteisen menetelmän käyttö mahdollistaa eri maiden kotitaloustuotannon vertailun ja täydentää kuvaa kotitalouksien hyvinvoinnista verrattuna pelkkään bruttokansantuotteen vertailuun.

Lisäksi kotitaloustuotannon arvon laskelmat paljastavat palvelujen siirtymää kotitalouksien ja muiden yhteiskunnan sektorien välillä. Tiukkoina aikoina, jolloin palkkatyön tarjonta on vähäistä, kotitaloudet voivat jossain määrin kompensoida hyvinvointiaan oman tuotannon avulla. On toki muistettava, että työaika tai rahan käyttö ei kerro tekemisen tehokkuutta eikä lopputuloksen laatua. ■

Kristiina Aalto on projektisuunnittelija Kuluttajatutkimuskeskuksessa (Helsingin yliopisto)

Artikkelia on täydennetty verkossa 31.10.2017 julkaistuun verkkoartikkeliin nähden.

Lähteet:

Pääkkönen Hannu & Hanifi Riitta 2011. Ajankäytön muutokset 2000-luvulla. Elinolot. Helsinki: Tilastokeskus.

UNECE 2017. Guide on Valuing unpaid household service work. Prepared by the Task Force. UNITED NATIONS. ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE. (Käsi kirjoitus. ECE/CES/BUR/2017/FEB/22. 26 January 2017).

Varjonen Johanna & Aalto Kristiina 2013 Kotitalouksien palkaton tuotanto ja sen muutokset 2001–2009. Työselosteita ja esitelmä 145. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.

U. ÖSTLUND

ARI TYRKKÖ

Suomella hyvä lähtötilanne kestävän kehityksen mittareilla

17 globaalia päämäärää, 169 alatavoitetta, lähes 240 mittaria. Agenda 2030 tavoittelee valtaisa kehitysharppausta ja haastaa seurannan uusiin ulottuvuuksiin. OECD:n vertailun mukaan satavuotiaan Suomen tila on useiden tavoitteiden osalta erinomainen.

YK:n yleiskokous juhlisti vuosituhannen vaihdetta hyväksymällä kehittämissuunnitelman, joka tähtäsi miljoonien ihmisten elämän helpottamiseen. Ohjelma johtikin äärimmäisen köyhyyden puolittamiseen maailmassa. Myös äiti- ja lapsikuolleisuus ja tuberkuloosin uhrien määrä puolittuivat. Erinomaiset tulokset taisivat yllättää tavoitteiden asettajatkin.

Millenium-tavoitteiden päivitys 15 vuotta myöhemmin nostikin riman roimasti korkeammalle. Maailman johtajat sopivat syksyllä 2015 uusista kestävästä kehityksen päämääristä. Näyttävästi uutisoitu Agenda 2030 vaati kullissa pitkä poliittisen väennön.

Kunnianhimoisen kehittämissuunnitelma laajentaa kestävästä kehityksen tavoitteet uusiin ulottuvuuksiin. Millenium-tavoitteet oli räätälöity pääasiassa kehitysmaiden tarpeisiin. Uusi Agenda 2030 on sitä vastoin globaali ohjelma, johon kaikkien maailman maiden oletetaan sitoutuvan.

Uusi kehittämissuunnitelma tunnistaa ongelmien rajat ylittävän universaalisuuden. Kun Millenium-päämäärien fokus oli sosiaalisessa hyvinvoinnissa, Agenda 2030 kattaa myös talouden ja ympäristön. Uusia ulottuvuuksia edustavat myös kansainvälinen yhteistyö ja ihmisoikeudet.

Päivitetty Agenda pyrkii kattamaan kaikkien väestöryhmien hyvinvoinnin. Ketään yksilöä tai mitään ihmisjoukkoa ei tule jättää jälkeen ohjelmaa toteutettaessa.

Globaalit päämäärät johtivat väistämättä koko agendan paisumiseen: Päämäärien joukko nousi kahdeksasta 17:ään. Alatavoitteita on nyt 169.

Kolmannes indikaattoreista odottaa mittausmenetelmää

YK:n kestävästä kehityksen korkean tason poliittinen foorumi seuraa Agenda 2030:n edistymistä vuosittain. YK:n johdolla on lisäksi koottu mittaristo, jolla kunkin päämäärän ja tavoitteen toteutumista pyritään raportoimaan konkreettisella tasolla.

On selvää, että moniulotteisten tavoitteiden seuranta on haaste mittaukselle. Laaja indikaattorijoukko sisältääkin tällä hetkellä lähes 240 mittaria.

Osa Agenda 2030:n päämääristä ja tavoitteista on konkreettisia, osa hankalammin hahmotettavia. Tämä heijastuu myös tavoitteiden mittaukseen.

Tällä hetkellä noin kolmannes indikaattoreista on saatavilla säännöllisistä tilastolähteistä. Yksi kolmannes mittareista on kehitettävissä kohtuullisella työllä, mutta viimeinen kolmannes on indikaattoreita, joille ei ainakaan toistaiseksi ole vaivattunutta mittausmenetelmää.

Data kehityksen raaka-aineena

Digitalisaatio ja digitaalisen datan räjähdysmäinen kasvu muuttavat vauhdilla toimintaympäristöämme. Ne ovat kehityspotentiaali, jonka myös Agenda 2030 noteeraa. Digitalisoitu data nähdäänkin tavoitteena olevan kehitysharppauksen raaka-aineena pääoman ja työvoiman rinnalla.

Data on entistä selkeämmin keskeinen tuotantotekijä. Samalla kun datan määrä kasvaa eksponentiaalisesti, mahdollisuus hyödyntää sen potentiaalia jakaa ihmisiä ja maailman valtioita.

Avoin data onkin paitsi tuotannon tekijä myös perusedellytys kestävästä kehityksen päämäärien, demokratian ja tasavertaisuuden toteutumiseksi.

Korostaakseen datan merkitystä Agenda 2030:n toteutumiseksi YK lanseerasi käyttöönsä käsitteen datavallankumous.

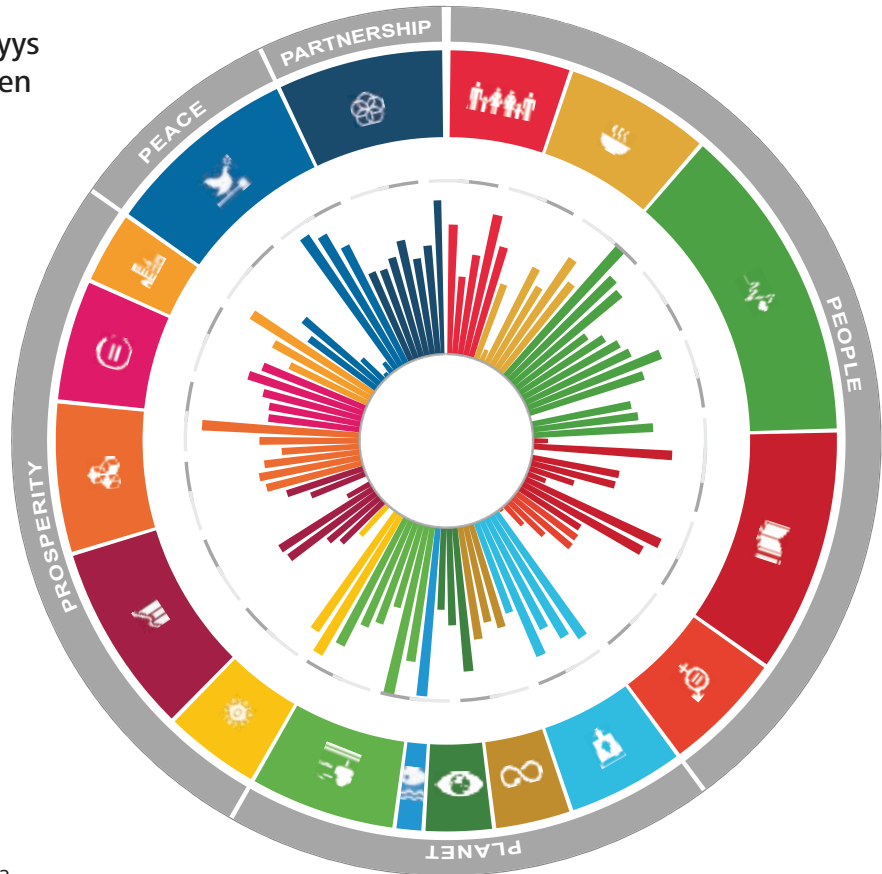
Uusi data tarjoaa uudenlaisia tapoja myös päämäärien seuraamiseen. Tilastojen uudistaminen on tavallisesti ollut aikaa vievää työtä. Datavallankumous panee tilastojen tekijät haasteen eteen. Jotta puuttuvien indikaattoreiden aukot saataisiin täytettyä, tarvitaan ripeää otetta uusien teknologioiden hyödyntämiseksi.

Maiden lähtötilanne vaihtelee nykymittareilla

Kestävästä kehityksen päämääriä ei ole muotoiltu kilpailukäsi, jolla maailman maat mitteloivat paremmuudesta. Siitä huolimatta on mielenkiintoista arvioida, millaiset mahdollisuudet eri mailloilla on nykytilanteensa pohjalta tavoitella yhteisesti asetettuja päämääriä. ▶

Avoin data on paitsi tuotannon tekijä myös perusedellytys demokratian ja tasavertaisuuden toteutumiseksi.

Suomen nykyinen etäisyys
YK:n kestävän kehityksen
2030 tavoitteiden
saavuttamisesta

Tavoitteet

- 1. Ei köyhyyttä
 - 2. Ei nälkää
 - 3. Terveysttä ja hyvinvointia
 - 4. Hyvä koulutus
 - 5. Sukupuolten tasa-arvo
 - 6. Puhdas vesi ja sanitaatio
 - 7. Edullista ja puhdasta energiaa
 - 8. Ihmisarvoista työtä ja talouskasvua
 - 9. Kestävää teollisuutta, innovaatioita ja infrastruktuureja
 - 10. Eriarvoisuuden vähentäminen
 - 11. Kestävät kaupungit ja yhteisöt
 - 12. Vastuullista kuluttamista
 - 13. Ilmastotekoja
 - 14. Vedenalainen elämä
 - 15. Maanpäällinen elämä
 - 16. Rauhaa ja oikeudenmukaisuutta
 - 17. Yhteistyö ja kumppanuus
- Tavoitteiden toivottu taso vuoteen 2030 mennessä

Kuvio näyttää, miten pitkälle Suomi on jo edennyt tavoitteiden saavuttamisessa.

Mitä pidempi palkki, sitä lyhempi matka on vuoden 2030 tavoitteen saavuttamiseen.

Tavoitteet on ryhmitelty niin, että kunkin tavoitteen alla on 5 ulottuvuutta 2030 Agendasta (ulkokehä).

Lähde: *Measuring distance to the SDG targets, OECD, June 2017*

Eräs ensimmäisistä vertailevista stressitesteistä oli raportti, jonka Bertelmans-säätiö kokosi YK:lle vuonna 2015. Tutkimuksessa oli mukana 33 rikkaaksi luettavaa OECD-maata.

Paras lähtötilanne päämäärien saavuttamiseksi oli Pohjoismaissa ja Sveitsissä. Nämä maat, ”fit five”, kansoittivat vertailun viisi kärkisijaa. Suomen sijoitus vertailussa oli neljäs. Näissä maissa hyvinvoinnin osatekijät ovat parhaiten balanssissa, vaikka kaikissa maissa on vielä parannettavaakin.

Maakohtaisia vertailuja ovat tämän jälkeen jatkaneet muun muassa OECD ja monet maat jo omaltakin osaltaan. Vertailujen tulokset hieman vaihtelevat riippuen käytettävissä olevasta datasta ja valituista indikaattoreista.

Suomi vahvoilla OECD:n vertailussa...

Suomen lähtötilanne Agenda 2030 -päämäärinen saavuttamiseksi on useiden tavoitteiden osalta erinomainen.

OECD:n tuorein tutkimus heinäkuulta 2017 osoittaa, että Suomi on tällä hetkellä saavuttanut 23 kestävästä kehityksen tavoitetta. Tämä koskee muun muassa laadukasta koulutusta, terveyttä, infrastruktuuria ja innovointia, epätasa-arvoisuuden vähentämistä sekä puhdasta vettä.

Eniten parannettavaa jatkossa on ilmastoteko- ja sekä ihmisarvoista työtä ja talouskasvua koskevien päämäärien saavuttamiseksi. Ilmastotekojen indikaattoreina on vertailussa käytetty hiilidioksidipäästöjä bkt:ta ja henkeä kohti.

On muistettava, että nykyiset vertailut ovat suuntaa antavia. OECD:n tuoreessa testissä kyettiin Suomen osalta mittaamaan noin 60 prosenttia Agenda 2030:n 169 tavoitteesta. Indikaattoreita oli käytössä 130 eli runsas puolet YK:n listasta.

Työtä ja talouskasvua koskeva tulos osoittaa osaltaan vertailuajankohdan merkityksen mittauksessa. Mittausajankohtana (2015, 2016) Suomen talouskasvu oli olematonta ja työttömyys kasvussa. Tämän päivän luvuilla mitattuna kuva kehityksestä voisi jo olla toisenlainen.

...ja keskikastia EU:n tuoreessa selvityksessä

Myös Euroopan unioni on koonnut tilastovirastonsa Eurostatin johdolla sadan indikaattorin listan seuratakseen kestävästä kehityksen tavoitteiden toteutumista. EU:n asettamat kestävästä kehityksen päämäärät ovat samat kuin YK:lla, mutta EU:n indikaattoreista vain runsaat puolet on yhteneviä YK:n indikaattoreiden kanssa.

Juuri ilmestyneessä Eurostatin indikaattorijulkaisussa Suomi sijoittuu useimmissa vertailuissa EU-maiden keskikastiin arvioitaessa maiden nykytilaa tavoitteiden saavuttamiseen nähden. Tar kasteluvuosia ovat 2015 tai 2016.

EU-maiden kärkeä Suomi on köyhyysriskin pienuudessa ja syrjäytyneiden määrässä, puhtaan veden sekä eräiden tutkimukseen, kehittämiseen ja koulutukseen liittyvien tavoitteiden osalta.

Eniten petrattavaa Suomella on energian kulutuksessa ja energiatehokkuudessa. Harvaan asutun maan ongelmat näkyvät muun muassa siinä,

Eniten parannettavaa Suomella on ilmastoteko- ja koskevien päämäärien saavuttamiseksi.

että julkisten liikennevälineiden saatavuus koko väestölle on EU-maiden häntäpäätä.

Joidenkin päämäärien osalta Suomen tilanne vaihtelee riippuen käytettävästä mittarista.

Esimerkiksi sukupuolten välinen tasa-arvo on Suomessa hyvällä kantilla, jos mittareina käytetään työllistymisastetta tai kansanedustajapaikkoja. Sitä vastoin palkoilla mitaten sukupuolten välinen ero on Suomessa EU-maiden keskivertoa suurempi.

Tilastokeskus raportoi yhdessä kansallisten tiedontuottajien kanssa

Tilastokeskus aloittaa ensi vuoden alussa hankkeen, jossa kootaan ja raportoidaan Suomen globaalit kestävästä kehityksen indikaattorit. Tavoitteena on tuoda yhteen ne kansalliset tahot, joiden tiedoilla kyetään tuottamaan mahdollisimman suuri osa YK:n indikaattoreista.

Keskeisessä asemassa ovat Suomen virallisen tilaston tuottajat, mutta yhteistyötä tarvitaan varmasti myös monien muiden kumppaneiden kanssa. Keskeinen tekijä globaalien indikaattoreiden tuottajaverkoston luomisessa on myös Valtioneuvoston kanslia, joka koordinoi kestävästä kehityksen työtä Suomessa.

Tilastokeskus kokoaa kansallisiin tietoihin perustuvat globaalit indikaattorit tietokannaksi, joka tulee olemaan avoimesti käytettävissä sekä kansallisille että kansainvälisille tietojen tarvit-sijoille. ■

Kirjoittaja työskentelee kehittämisspällikkönä Tilastokeskuksen esikunnassa ja Tilastokeskuksen tulevan indikaattoriprojektin projektipällikkönä.

Viveka Palm on Pohjoismaiden edustaja YK:n indikaattoreita kehittävässä kansainvälisessä asiantuntijaryhmässä.

VIVEKA PALM

Kuka seuraa globaalia agendaa?

Kestävä kehitys on haaste, sillä haluamme samanaikaisesti ymmärtää, kuinka talouden, ympäristön ja sosiaalisen hyvinvoinnin kehityksen käy. Tilastojen tarjoama tietopohja auttaa seuraamaan näitä kysymyksiä.

Tarvitsemme globaalilla tasolla yhteistä voimainponnistusta, jotta saisimme kaikista näistä osaluista hyviä tilastoja. Pidemmän päälle se tulee olemaan hyvä investointi, sillä päätösten tekeminen ilman hyvää tietopohjaa tulee kalliiksi.

YK:n tilastokomissio UNSC on ottanut vastuulleen indikaattorit, joilla mitataan YK:n uusia globaaleja kehittämistavoitteita. Agenda 2030:n seu-

rannasta keskustellaan asiantuntijaryhmässä, joka koostuu 28 maan tilastovirastojen edustajista, mukaan lukien Ruotsin tilastovirasto SCB.

YK:n aiemmat, vuodelle 2015 asetetut, vuosittain asetettavat sisälsivät kahdeksan tavoitetta, 21 osatavoitetta ja 60 indikaattoria. Nyt seurannassa on reilu 230 indikaattoria, joilla mitataan 17 uutta kehittämiskohdetta ja 169 osatavoitetta.

Nyt päämäärät koskevat sosiaalisia, taloudellisia, ympäristö-, ja yhteisöllisiä kysymyksiä. Selvää on myös, että halutaan ymmärtää, miten nämä vaikuttavat toinen toisiinsa.

Agenda 2030 tarjoaa maailman maille mahdollisuuden seurata kehitystään tasa-arvoisemmalla tavalla.

Tämä on kaikille maille haastavaa seurannan kannalta. Pohjolassa meillä on hyvät tilastojärjestelmät ja suuri osa niistä perustuu rekistereihin, mikä auttaa meitä tekemään erityisselvityksiä tai tarkastelemaan sosiaalituloja sukupuolen ja iän mukaan.

Maissa, joiden tilastot perustuvat pääosin kotitaloustutkimuksiin, tilanne on toinen. Näissä maissa vertailukelpoisen datan tuottaminen voi olla kalliimpaa ja vaikeampaa.

Agenda 2030 tarjoaa maailman maille mahdollisuuden seurata kehitystään tasa-arvoisemmallalla tavalla. Nimetyt YK:n järjestöt mittaavat globaalia kehitystä Agenda 2030:n mukaan, mutta niin, että maiden tilastovirastot ovat itse mukana alusta alkaen ja tietävät mitä mitataan, joten myös kansallinen seuranta tulee osaksi prosessia.

UNSC:n asiantuntijaryhmä aloitti vuonna 2015 ja jatkaa tiivistä tahtia saadakseen 230 indikaattoria määriteltyä. Osalle uusista indikaattoreista, jotka mittaavat aiemmissa neuvotteluissa sovitut osatavoitteita, tarvitaan uusia määritelmiä.

Hyviä määritelmiä on vaikea löytää. Lisäksi on aikaa viedä testata, mitkä ovat vertailukelpoisia tilastoja eri osa-alueilta ja kaikkien maiden osalta.

Osalle päämääristä, kuten terveyttä ja taloutta koskeville tavoitteille, on enemmän olemassa olevia tilastoja käytettävissä.

Ympäristöä koskevia tavoitteita varten sen sijaan on vaikeampi löytää vertailukelpoista dataa. EU:ssa kestävä kehityksen strategian seuranta on tehty jo aiemmin, joten siitä kokemuksesta on nyt hyötyä.

Ihannetilanteessa voidaan hyödyntää olemassa olevaa tilastoa tai muuta seurantaorganisaatioissa, jotka jo raportoivat jostakin 169 osatavoitteen kehityksestä.

Lisähaaste on huolehtia siitä, että seurannasta tulee myös tavalliselle kansalaiselle ymmärrettävää ja kiinnostavaa. YK julkaisee vuosittain raportin, jossa yleisellä tasolla kuvataan miten eri alueet ovat onnistuneet tavoitteissaan.

Myös OECD, Eurostat ja eri maat tulevat seuraamaan kehitystä. Kuinka pitkälle olemme päässeet vuoteen 2030 mennessä? Se jää nähtäväksi! ■

Kirjoittaja on soveltavan ympäristötalouden ja ympäristötaloustilastoinnin apulaisprofessori Tukholman Kuninkaallisessa Teknillisessä Korkeakoulussa ja Ruotsin tilastoviraston (SCB) Alueet ja ympäristö – yksikön apulaisosastopäällikkö.

SAMI PIRKKALA

Kansallinen seurantajärjestelmä kannustaa keskusteluun

Suomen kansalliseen kestäväen kehityksen seurantatyöhön haetaan uutta potkua avoimella ja osallistavalla järjestelmällä. Seuranta perustuu kansallisen seurantaverkoston määrittämiin indikaattoreihin, ja tulkintoja koskevaan keskusteluun voivat osallistua kaikki kiinnostuneet.

Suomen kestäväen kehityksen työtä ohjaa Agenda2030:n ohella kansallinen strategia. Suomen strategia – Sitoumus2050 – sisältää kahdeksan tavoitetta, jotka määrittävät kestäväen kehityksen tavoitetilaa Suomessa vuonna 2050.

Sitoumuksen tavoitteet on määritellyt kestäväen kehityksen toimikunta. Myös hallitus on sitoutunut niiden edistämiseen. Yhteiskuntasitoumuksen verkkosivulta löytyy tietoa sekä sitoumuksista että kahdeksasta kansallisesta tavoitteesta (www.kestavakehitys.fi/sitoumus2050).

20 vuotta kestävä kehityksen indikaattorihistoriaa

Hallittu edistyminen kohti kansallisia kestävä kehityksen tavoitteita edellyttää tutkimustietoon perustuvaa seurantaa ja indikaattoreita. Suomessa on pitkä perinne kestävä kehityksen indikaattorityössä. Ensimmäinen kansallinen kestävä kehityksen indikaattorikokeelma valmistui vuonna 2000, ja sen jälkeen indikaattoreita on päivitetty säännöllisesti. Vuonna 2013 kestävä kehityksen indikaattorikokeelma liitettiin osaksi Tilastokeskuksen Findikaattori-palvelua.

Pitkäjänteisestä ja systemaattisesta työstä huolimatta kestävä kehityksen indikaattoreiden tunnettuus ja hyödyntäminen poliittisessa päätöksenteossa on jäänyt toivottua vähäisemmäksi. On valitettavaa yleistä, että indikaattoreita toivotaan päätöksenteon tueksi ja niiden valinnasta käydään kiivasta keskustelua, mutta indikaattoreiden tuottamaa tietoa ei kuitenkaan täysimääräisesti hyödynnetä päätöksenteossa. Näin on käynyt myös kestävä kehityksen indikaattoreille: poliittiset päätöksentekijät eivät ole löytäneet indikaattorikokeelmaa Findikaattorista, eikä indikaattoriarvojen muutosten sisältämää tietoa ole onnistuttu jalostamaan päätöksentekoa tukevaan muotoon.

Seurantajärjestelmään uudistus

Indikaattoritiedon paremman hyödyntämisen toivossa hallitus käynnisti syksyllä 2016 kestävä kehityksen seurantajärjestelmän uudistuksen. Tavoitteeksi asetettiin järjestelmä, joka indikaattoritiedon lisäksi synnyttäisi avointa ja moniäänistä keskustelua indikaattoriarvojen muutosten merkityksestä kestävä kehityksen näkökulmasta sekä keskustelua kestävä tulevaisuuden edellyttämistä politiikkavalinnoista.

Tavoitteena oli myös vahvistaa seurannan kytkentää poliittisen päätöksenteon keskeisiin prosesseihin.

Seurantajärjestelmän uudistus käynnistettiin laaja-alaisessa asiantuntijaverkostossa syksyllä 2016, ja työn tulokset esiteltiin kestävä kehityksen toimikunnalle toukokuussa 2017. Keskeiset uudistukset aikaisempaan indikaattori- ja seurantatyöhön nähden ovat seuraavat:

1) Päivitetty kestävä kehityksen indikaattorit on järjestetty kymmeneen seurantakoriin, joilla on vahva kytkentä kansalaisten arkeen ja poliittiseen päätöksentekoon. Seurantakorien teemoja ovat esimerkiksi resurssiviivas talous ja hiilineutraali yhteiskunta, julkiset hankinnat ja kuluttaminen, yhteiskunnallinen eriarvoisuus, sekä globaali vastuu ja johdonmukaisuus.

Sami Pirkkala työskentelee kestävä kehityksen erityisasiantuntijana valtioneuvoston kansliassa. Hän toimii kestävä kehityksen kansallisen seurantaverkoston puheenjohtajana ja vastaa seurantajärjestelmän uudistuksesta.

2) Kussakin seurantakorissa on 4–5 indikaattoria, jotka päivitetään vuosittain. Päivityksen yhteydessä laaditaan asiantuntijatulkinta siitä, mitä indikaattoriarvojen muutokset kertovat kestävästä kehityksestä kyseisessä teemassa. Kaikki seurantakorit päivitetään rullaavasti syyskuun ja toukokuun välillä.

3) Seurantakorit indikaattoreineen ja tulkintoineen julkaistaan kestavakehitys.fi -sivustolla, joka sisältää kommentointi / keskusteluominaisuuden. Keskustelussa voi tuoda esille erilaisia indikaattoreiden tulkintaan liittyviä näkemyksiä – tai vaikkapa ajatuksia muutosten aikaansaamiseksi tarvittavista politiikkatoimenpiteistä. Keskustelussa voi myös ottaa kantaa indikaattoreiden osuuteen tai esitellä korin teeman kannalta relevanttia tutkimus tai seurantatietoa. Kaiken kaikkiaan tarkoituksena on tuottaa objektiiviseen indikaattoritietoon perustuvaa moniäänistä keskustelua, joka tuo esille erilaisia näkemyksiä kestävä kehitykseen liittyvistä haasteista ja ratkaisuvaihtoehdoista.

Indikaattorikorien sisällöistä ja edistymisestä käytävä seurantakeskuskeskustelu kulmineituu vuosittain touko–kesäkuun vaiheessa järjestettävään kestävä kehityksen tila ja tulevaisuus -tilaisuuteen, jossa vedetään yhteen seurantajärjestelmän ja keskustelun keskeiset havainnot. Nämä keskeiset havainnot välitetään poliittisille päätöksentekijöille eduskunnan kautta sekä hallituksen sisäisten kanavien kautta.

Osallistu keskusteluun

Ensimmäiset seurantakorit avataan vielä loppuvuodesta 2017, ja koko seurantajärjestelmä otetaan käyttöön asteittain talven 2017–2018 aikana. Tavoitteena on, että kaikki korit on päivitetty kertaalleen toukokuuhun 2017 mennessä.

Uudistuksen keskeisenä tavoitteena on synnyttää moniäänistä tietoperusteista keskustelua kestävästä kehityksestä. Olisiko sinulla oman asiantunteumuksesi kautta annettavaa tälle keskustelulle? Käy tutustumassa seurantakoreihin ja keskusteluun osoitteessa www.kestavakehitys.fi/seuranta. ■

Jos osaamme surffata ajan hengen harjalla, Suomi voi olla kokoaan suurempi toimija maailmantaloudessa, arvioi ekonomisti Timo Tyrväinen.

TIMO TYRVÄINEN

*Climate Leadership Council, pääekonomisti
Myrskyvaroitus – Storm Warning ry,
puheenjohtaja*

Ajan henki ja Suomi100:

Ilmastonmuutoksen uhkat ja mahdollisuudet

Ilmastonmuutoksessa ei ole voittajia. Se ei kuitenkaan sulje pois taloudellisten menestystarinoiden mahdollisuutta.

Suomen itsenäistyminen sata vuotta sitten tapahtui eurooppalaisen "ajan hengen" siivittämänä. Kansallisuusaate, kansallisen identiteetin etsiminen ja unelma kansallismuutoksesta levisivät maasta toiseen vuosikymmeniä kestävässä prosessina.

Eurooppalaisesta ajan hengestä sikisi itsenäinen Suomi, ja itsenäisyys avasi eteemme vaurastumisen vuosikymmenet, jotka olisivat olleet mahdottomia osana Venäjää tai Neuvosto-Venäjää. Kansallisella tasolla kyseessä oli kulttuurinen, valtiollinen ja taloudellinen murros.

Mikä on 2000-luvun ensimmäisen vuosisadan "ajan henki"? Omassa maailmankuvassani se on ilmastonmuutosta koskevan ymmärryksen leviäminen ja syveneminen.

Polku vähähiiliseen tulevaisuuteen on helppompaa kulkea, jos käsitys haasteesta ja sen merkityksestä on laajasti jaettu. Mitä enemmän ja mitä moninaisemmilla äänillä ilmastonmuutoksesta puhutaan, sitä nopeammin se kasvaa osaksi kansallista tietoisuutta.

ILMASTOTOIMIEN ETENEMISTÄ HIDASTAA ILMASTOTIEDON PUUTTEELLISUUS.

Ilmastotoimien etenemistä hidastaa ilmastotiedon puutteellisuus. Pariisin 2015 sopimuksessa kansakunnat sitoutuivat vähentämään hiilidioksidipäästöjään. Samalla sovittiin edistymisen seurannasta ja valmiudesta kansallisten päästötavoitteiden kiristämiseen, jos ilmahan lämpeneminen ei hidastu tavoitellulla tavalla.

Pariisin sopimus nosti ilmastotiedon tarpeen uudelle tasolle. Yhteisesti hyväksytty ja yhteismittainen ilmastotieto vaatii havaintomenetelmien nopeaa kehittämistä.

Esimerkki uusista edistysaskelista on ICOS – Integrated Carbon Observation System, jonka päätoimisto sijaitsee Helsingissä (www.icos-infrastructure.fi). ICOS havainnoi Euroopan CO₂-päästöjä maassa, ilmassa ja merellä. Huippuvarusteltujen mittausasemien verkosto selvittää ilmastomuutoksen ja hiilenkierron monimutkaista vuorovaikutusta. Verkosto mahdollistaa maakohtaisten päästöjen aiempaa tarkemman mittaamisen.

Toinen esimerkki koskee Amazonin alueen sademetsiä. Ne kuuluvat maapallon tärkeimpiin, mutta myös herkimpiin, hiilinieluihin. ATTO – Amazon Tall Tower Observatory mahdollistaa jopa 325-metrisine torneineen kasvihuonekaasujen liikkeiden ja niiden sekä sademetsien ja ilmahan välisen vuorovaikutuksen yksityiskohtaisen mittaamisen. Tähän asti se ei ole ollut mahdollista.

Kolmas Bonnin ilmastokokouksessa esitelty uusi hanke perustuu satelliittimittaukseen, jolla voidaan seurata hyvinkin yksityiskohtaisesti ilmavirtojen ja kasvihuonekaasujen liikkeitä sekä maalla että merellä.

Tietojenkäsittelyyn liittyvän teknologian kehitys tekee mahdolliseksi kaikkien näiden uusien – ja myös entisten – seurantarjestelmien tuottaman massiivisen havaintoaineiston integroimisen. Ei ole pienintäkään epäilystä siitä, että ilmastotieteen ymmärrys ilmastomuutoksen mekanismeista syvenee selvästi lähivuosina.

Ilmastomuutoksessa ei ole voittajia. Se ei kui-

tenkaan sulje pois taloudellisten menestystarinoiden mahdollisuutta. Eteen piirtyy uhkia, mutta myös mahdollisuuksia. Niin liittyi myös itsenäistymiseen.

Kuluttajien valistunut kysyntä on avainasemassa

Matkan vähähiiliseen maailmantalouteen mahdollistaa teknologinen murros, jonka ensimmäiset on jo nähty. Jos osaamme/uskallamme surfata ajan hengen harjalla, Suomi voi olla kokoaan suurempi toimija maailmantaloudessa. Onko 100-vuotias Suomi kypsä rakentamaan alkanesta murroksesta vaurautensa uuden tukijalan?

Koulutus ja osaaminen ovat avain menestykseen. Innovatiivisuuden kasvualustan kannalta yritys- ja rahoituskulttuurin rooli on silti iso. Innovaatiot syntyvät tarjontapuolella, mutta valistunut kysyntä on innovatiivisuuden keskeinen katalysaattori ja kuluttajat voivat ”vetää” puhtaita ratkaisuja esiin maaperästä, joka on valmis niiden siirtämiseen.

Optimistisessakaan skenaariossa aineellinen elintasomme tuskin jatkaa sellaista nousua, jota olemme todistaneet sadan itsenäisyysvuotemme aikana. Tuottavuuskasvu on ollut Suomessa pitkään väisua ja työikäinen väestö supistuu. Vaikka eväät bruttokansantuotteen – ja sen myötä jakovaran – kasvulle ovat rajalliset, teknologista murrosta hyödyntäen Suomi voi pysyä vaurastumisen polulla. Elintapojen muutos ei ole sama asia kuin elintason pudotus.

Ilmastomuutokseen liittyy sekä riskejä että mahdollisuuksia. Kilpailu paikasta auringossa on kova. Ei riitä, että pystymme tarjoamaan puhtaita tuotteita ja ratkaisuja niitä janoaville markkinoille. Myös markkinoinnin ja hinnan pitää olla kohdallaan. Viime kädessä kilpailukyky – laajasti käsitettynä – ratkaisee voittajat uusien mahdollisuuksien maailmassa. ■

MIKA MALIRANTA

Suomi mukaan johtamisen mittaukseen – hyvin tuloksin

Suomen teollisuuden johtamiskäytännöt ohittavat laadullaan Saksan ja lähentelevät Yhdysvaltoja. Seurannan osalta tulokset ovat suorastaan erinomaisia, mutta tavoitteen asettamisessa ja kannustimissa on yhä kirittävää. Tulokset perustuvat tehdasteollisuuden toimipaikoille suunnattuun ”MOPS”-kyselyyn.

Suomen johtamisen laatua on usein moitittu huonoksi. Perusteluita on löydetty kahdesta ääripäästä. Yhtä ääripäätä edustavat laadulliset tapauskohtaiset arviot, jotka perustuvat usein omiin tai lähipiirin kokemuksiin. Aiheesta on esitetty myös tutkimuksellista laadullista analyysiä, jonka kohteena on ollut erityisesti Nokia.

Tällaisissa analyyseissä on kaksi ongelmaa. Ensimmäkin selityksien määrä on valtaisa, ja ne ovat usein keskenään ristiriitaisia. Tämä käy hyvin ilmi Laamasen, Lambergin ja Vaaran (2016) mainiossa Nokia-tutkimuksia koskevassa meta-analyysistä. Toiseksi, pienessä kansantaloudessa yksi yritys voi vaikuttaa koko kansantalouden tuotantolukuihin hyvin merkittävästi. Kun yleistetään yhden yrityksen havaintoja koko kansantalouden tasolle, tulkinnoissa mennään yleensä metsään.

Toisena ääripäänä ovat Suomen johtamista koskevat päätelmät, jotka perustuvat koko kansantalouden tuottavuuslukujen tarjoamiin aiheetodisteihin. On totta, että tuottavuuden kehitys on ollut surkeaa jo vuodesta 2008 lähtien. Samoin on totta, että johtamisen laatu on yksi kes-

keinen tuottavuuteen vaikuttava tekijä.

Huonoista tuottavuusluvuista ei voi kuitenkaan varmuudella tehdä sitä päätelmää, että syy on johtamisen heikko laatu suomalaisissa yrityksissä. Johtamistaitojen lisäksi tuottavuuteen vaikuttavat myös lukemattomat muut tekijät. Pientä kansantaloutta ravistelevat helposti sellaiset tekijät kuin teknologia- ja vientishokit sekä huono tai hyvä onni.

Suomen johtamisen tilaa koskevan tarinoinnin ja spekulointien täydennykseksi tarvitaan parempia ja monipuolisempia indikaattoreita. Mittauskohde on kuitenkin poikkeuksellisen vaikea, ja mittauksessa tarvitaan joku vertailukohde. Kun kyse on kilpailukyvyystä, luonteva vertailukohta on tietysti muut maat. Tästä koituu mittaukselle lisähaasteita. Mittarien pitäisi kyetä mittaamaan samaa asiaa eri maissa vertailukelpoisesti.

Johtamisen laatua voidaan arvioida kolmesta erilaisesta mutta toisiaan täydentävästä näkökulmasta. Ne ovat johtamiskäytäntöjen laatu, johtajien osaaminen ja johtamisen tulokset (ks. Maliranta 2017).

Suomi teollisuuden johtamiskäytännöissä ohi Saksan

Johtamiskäytäntöjen laadun eroja maiden välillä on tutkittu World Management Survey (WMS) -hankkeen haastatteluaineistojen sekä lomakekyselyllä kerättyjen Management and Organizational Practises Survey (MOPS) -aineistojen avulla. Nämä mittarit pohjautuvat maailman johtavien alan akateemisten tutkijoiden tutkimuksiin, tilastovirastojen kehitystyöhön sekä maailman johtavien liikkeenjohdon konsulttiyritysten kokemuksiin. Kiinnostuneet löytävät lisää tietoa menetelmistä ja mittauksista hankkeen kotisivulta (www.worldmanagementsurvey.org) sekä aikaisemmista kirjoituksista (Maliranta 2017; Maliranta ja Apunen 2017; Maliranta ja Ohlsbom 2017).

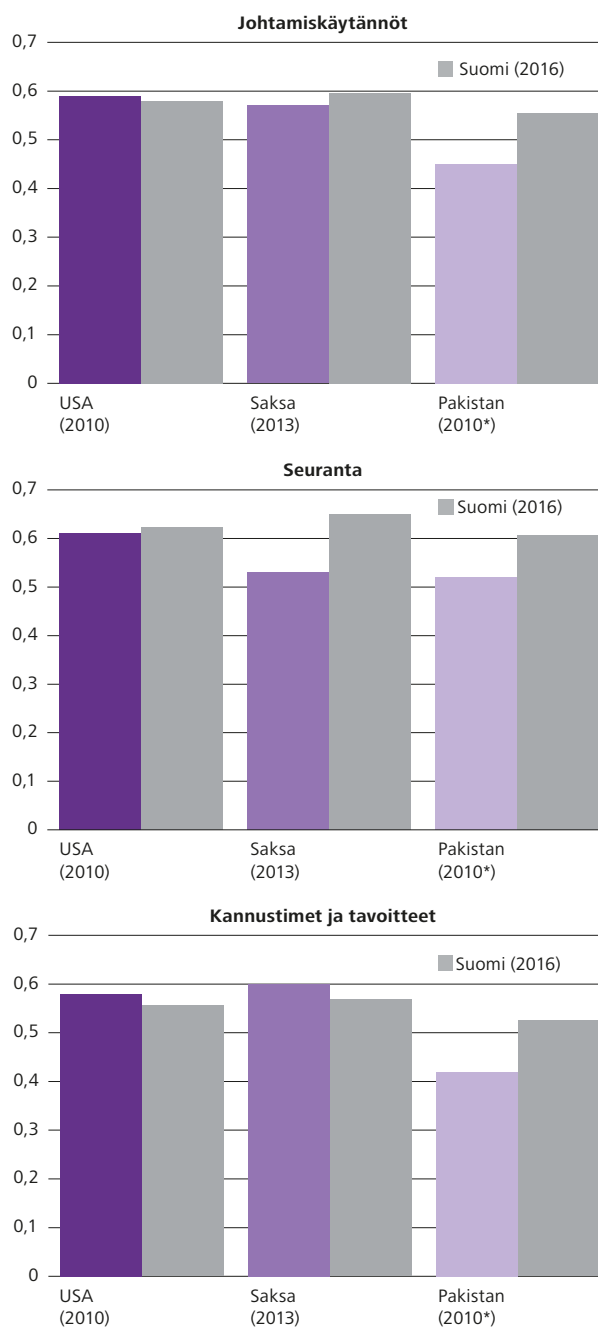
Suomalaisen johtamis- ja kilpailukykykeskustelun vahingoksi Suomi ei ole aikaisemmin ollut mukana näissä vertailuissa. Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittaman Taidot työhön -hankkeen (ks. www.taidottyohon.fi) ansiosta tilanteeseen on saatu korjausta. Hankkeen toimeksiantosta Tilastokeskus toteutti vuoden 2017 alkupuolella Suomen tehdasteollisuuden toimipaikoille suunnatun ”MOPS”-lomakekyselyn. Samaan aikaan Jyväskylän yliopiston kaupparkeakoulussa tehtiin ”WMS”-haastattelututkimus, jossa selvitettiin johtamiskäytäntöjen laatua Suomen ammatillisen peruskoulutuksen oppilaitoksissa.

Kuviossa 1 on esitetty ”MOPS”-kyselyn keskeiset tulokset. Indikaattorin perusteella Suomen teollisuuden johtamiskäytäntöjen laatu on lähellä Yhdysvaltojen tasoa ja jopa Saksaa parempi. Tulosta voidaan pitää yllättävän hyvänä. Vähemmän yllättävä havainto oli, että Pakistan (tarkemmin sanottuna Punjabin osavaltio) oli Suomea selvästi heikompi. Suuri yllätys ei myöskään ollut se, että mittarien perusteella Suomi menestyy paremmin tuotannon ja toiminnan seurantaan liittyvien käytäntöjen vertailuissa kuin tavoitteen asettamiseen ja kannustimiin liittyvissä.

Tämä Suomen teollisuuden toimipaikkoja koskeva aineisto on tutkijoiden käytössä Tilastokeskuksen tutkijapalveluissa. Toivottavasti tulevat tutkimukset tarjoavat lisää tietoa laadukkaiden johtamiskäytäntöjen syistä ja seurauksista.

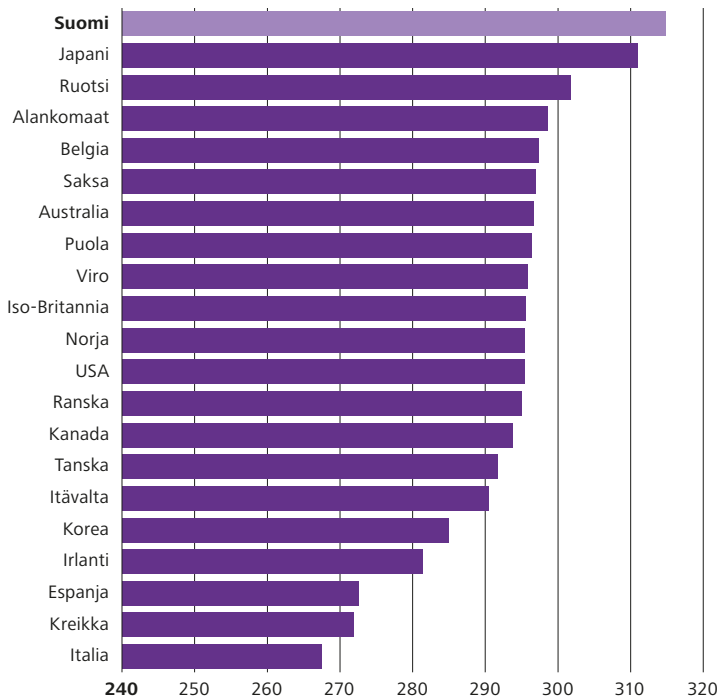
Suomen ammatillisen peruskoulutuksen johtamiskäytäntöjä koskeva tutkimus on vielä hieinan kesken, mutta alustavat tulokset ovat kiinnostavia. Yleisesti ottaen johtamiskäytäntöjen laatu on näiden mittarien perusteella sangen hyvä. Seurantaan koskevat mittaritulokset ovat suorastaan erinomaisia. Sen sijaan tavoitteen asettamista ja kannustimia koskevat lukemat ovat suhteellisesti heikommat, mikä ei ollut yllätys. ▶

KUVIO 1. Johtamiskäytäntöjen laatu teollisuuden toimipaikoilla

Lähteet: Suomi; Maliranta ja Ohlsbom (2017), Yhdysvallat; Bloom, Brynjolfsson, Foster, Jarmin, Saporta-Eksten ja Van Reenen (2013), Saksa; Broszeit, Fritsch, Gorg ja Laible (2016) sekä Pakistan: Lemos, Choudhary, Var Reenen ja Bloom (2016).

KUVIO 2. Johtotehtävissä olevien työntekijöiden kyvykkyys luku- ja kirjoitustaitoa mittaavien testien perusteella, vuodet 2013–2016

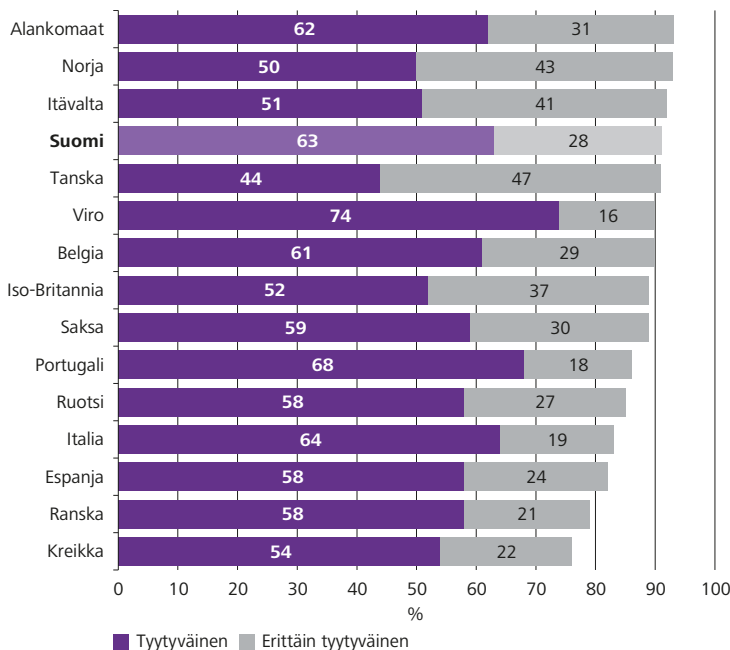
Lähde: McGowanin ja Andrewsin (2015) OECD:n PIAAC-aineistosta laskemat tunnusluvut (tutkijoiden kirjoittajalle tänä vuonna toimittamat revisioidut ja täydennetyt tulokset).

Johtajiemme luku- ja kirjoitustaidot OECD-maiden parhaat

Johtamisen laatua voidaan arvioida myös johtajien osaamisen tai kykyjen näkökulmasta. McGowan ja Andrews (2015) mittasivat johtotehtävissä olevien osaamista käyttämällä OECD:n aikuisväestön osaamista kartoittavaa PIAAC-aineistoa. Mittarina he käyttivät luku- ja kirjoitustaitoa mittaavia testituloksia.

Kuviosta 2 nähdään, että tämän indikaattorin perusteella Suomi on vertailujoukon paras. Seuraavina ovat Japani ja Ruotsi. Yhdysvallat ovat selvästi jäljessä.

KUVIO 3. Johtamisen laatu työntekijöiden tyytyväisyyden perusteella arvioituna 2014

Lähde: Eurofound

Myös tyytyväisyys kertoo hyvästä johtamisesta

Kolmas tapa arvioida johtamisen laatua on tutkia johtamisen seurauksia. Johtamisen laadun ja tuottavuuden välillä on havaittu olevan voimakas positiivinen yhteys. Suomen heikko tuottavuuskehitys voi siis kertoa johtamisen ongelmista. Toisaalta Suomi menestyi tuottavuuden kasvuvertailuissa mainiosti vielä 1990-luvun alussa ja 2000-luvun alkuvuosina.

Aikaisemmissa tutkimuksissa on saatu näyttöä myös siitä, että laadukkaat johtamiskäytännöt kohottavat samaan aikaan sekä tuottavuutta että työntekijöiden työhyvinvointia. Kuviosta 3 nähdään, että absoluuttisesti katsoen Suomessa työntekijät ovat sängen tyytyväisiä työhönsä. Jopa 91 prosenttia suomalaisista työntekijöistä on joko tyytyväinen tai jopa erittäin tyytyväinen nykyiseen työhönsä. Luku on kansainvälisesti vertaillen suhteellisen korkea – vain muutamissa maissa tilanne on jopa hieman Suomeakin parempi.

Mika Maliranta on Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen Etlan tutkimusjohtaja ja Jyväskylän yliopiston professori.

Strategian ja markkinoinnin tulosten mittaaminen vaikeaa

Johtamisen tilaa kolmesta eri näkökulmasta mittaavien indikaattoreiden perusteella johtaminen vaikuttaa siis olevan oikein hyvällä tolalla Suomessa. Kun toisaalta ajatellaan talouttamme viime vuosina koetulleita ongelmia, voi tulos vaikuttaa jossain määrin yllättävältä. Onkin muistettava, että tässä käytetyt mittarit eivät tarkastele johdon strategisia päätöksiä tai markkinointia. Niiden luotettava mittaaminen on kuitenkin vaikeaa.

Strategisen johtamisen laatua ja markkinointia voi tietysti yrittää arvioida seurausten, eli menestyksen, kautta. Yrityksineistoilla tehdyt lukuisat tutkimukset sekä kansantalouksia koskeva taloushistoria kuitenkin kertovat, että onni on kovin vaihtuvaista niin yritysten kuin kokonaisten kansantalouksien välillä. Siksi tulkinnoissa on syytä olla varovainen. Tuottavuuden heikko kehitys niin Suomessa kuin muissa kehittyneissä maissa on sen verran suuri mysteeri, että se tuskin ratkeaa yhdellä yksinkertaisella selityksellä. ■

Kirjallisuutta

Bloom, N., Brynjolfsson, E., Foster, L., Jarmin, R., Saporta-Eksten, I. ja Van Reenen, J. (2013). *Management in america*. US Census Bureau Center for Economic Studies, Paper No. CES-WP-13-01.

Broszeit, S., Fritsch, U., Gorg, H. ja Laible, M.-C. (2016). *Management practices and productivity in germany*. Kiel Working Paper, No. 2050, Kiel Working Paper No. 2050.

Laamanen, T., Lamberg, J.-A. ja Vaara, E. (2016). *Explanations of success and failure in management learning: What can we learn from nokia's rise and fall?*. *Academy of Management Learning & Education*, 15(1), 2-25.

Lemos, R., Choudhary, A., Van Reenen, J. ja Bloom, N. (2016). *Management in pakistan. First evidence from punjab*. *International Growth Center, Working Paper*.

Maliranta, M. (2017). *Johtamisen laatu, talouden uudistuminen ja tuottavuus: Arvioita suomen tilasta*. *Työpoliittinen Aikakauskirja*, 60(2), 33-49.

Maliranta, M. ja Apunen, M. (2017). *Johtajan jäljillä*. *Elinkeinoelämän valtuuskunta, EVA analyysi No. 59*.

Maliranta, M. ja Ohlsbom, R. (2017). *Suomen tehdasteollisuuden johtamiskäytäntöjen laatu*. *Elinkeinoelämän tutkimuslaitos, ETLA raportit No. 73*.

McGowan, M. A. ja Andrews, D. (2015). *Labour market mismatch and labour productivity: Evidence from piac data*. *OECD Economic Department Working Papers(1209)*, 0_1.

PERTTI KANGASSALO

Kuluttajien luottamukseen on luottaminen

Kuluttajabarometri on osuvasti ennakoanut talouden ja siihen liittyvien ilmiöiden kehitystä jo kolme vuosikymmentä.

Tilastokeskuksen kuluttajabarometri on jo 30 vuoden ajan, marraskuusta 1987 lähtien selvittänyt suomalaisten kuluttajien näkemyksiä ja odotuksia kuluttajan omasta ja Suomen yleisestä taloudesta. Lokakuusta 1995 lähtien tutkimusta on tehty Euroopan komission harmonisoimana joka kuukausi.

Kansalaisten säännöllinen haastatteleminen ja kuluttajien käyttäytymisen ennakointi on aiheellista, sillä yksityinen kulutus on merkittävin yksittäinen talouskasvun osatekijä Suomessa. Yksityinen kulutus muodostaa noin puolet maan bruttokansantuotteesta. Kuluttajien luottamuksen ja odotusten on todettu heijastavan ja usein ennakoinnin hyvin bkt:n, yksityisen kulutuksen ja muiden talouteen liittyvien ilmiöiden kehitystä.

Kuluttajien talousodotukset tiivistävä kuluttajien luottamusindikaattori koostuu neljästä eri osatekijästä. Näistä kaksi koskee kuluttajan omaa taloutta: oma talous ja omat säästämismahdollisuudet. Toiset kaksi liittyvät maan yleiseen talouteen: Suomen talous ja yleinen työttömyys. Kaikki neljä osatekijää kartoittavat lähitulevaisuutta eli ovat kuluttajien odotuksia seuraavan 12 kuukauden kehityksestä.

Tässä artikkelissa keskitytään varsinkin viimeiseen yli kahteen vuosikymmeneen kuluttajabarometrin ja kuluttajien luottamuksen historiasa. Nykyisin käytössä olevaa kuluttajien luottamusindikaattoria ei ole mahdollista esittää vuosille 1987–1994. Osatekijöistä säästämistä ei silloin vielä kysytty.

Lamasta huipulle muutamassa vuodessa

Kuluttajabarometrin aamuhämärissä 1980-luvun lopulla elettiin pitkän nousukauden loppuhuuhmaa kulutusjuhlineen. Kuluttajien odotukset ta-

loudesta, sekä yleisestä että omasta, olivat vielä suhteellisen hyvällä tasolla (kuvio 1). Romahdus kuitenkin seurasi pian, ensin ihmisten näkemyksissä ja vähän myöhemmin ns. reaalityaloudessa.

1990-luvun alun synkinä lamavuosina kuluttajien arviot ja odotukset taloudesta viipyivät hyvän tovin pohjamudissa reaalisesta talouskehityksen seurana. Vuoden 1993 aikana koitti vihdoin nopea nousu sekä odotuksissa että bkt:n kehityksessä (kuvio 2 ja 3). Sen jälkeen taloutta koskevissa näkemyksissä liideltiin mukavissa lukemissa pitkään aina uuden vuosituhannen alkuun saakka.

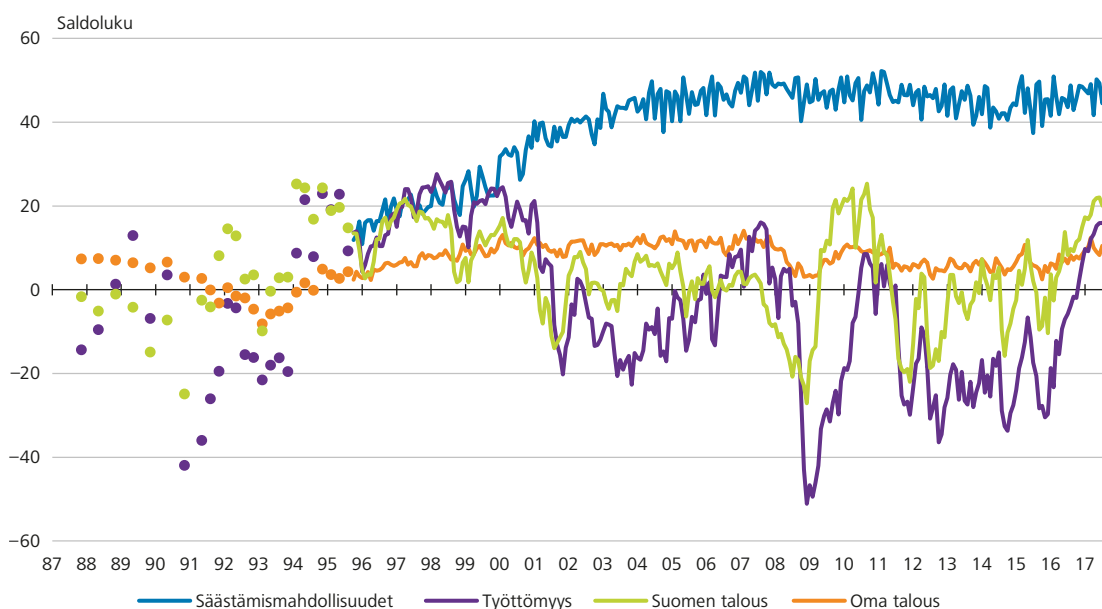
Korkeimmillaan kuluttajien luottamusindikaattori 1990-luvulla lähenteli +20:n tasoa. Toki tuolloin aikavälille osui joitakin talouden ja luottamuksen notkahduksia, selvimmän ns. minitaantuma keväällä 1996 ja Aasian/Venäjän kriisi syksyllä 1998.

Laman jälkeisinä vuosina 1990-luvulla kuluttajien luottamuksen kasvu sai pääasiassa alkunsa vahvasta uskosta yleisen talouden paranemiseen. Kansalaiset alkoivat jälleen olla hyvin vakuuttuneita Suomen talouskasvun elpymisestä ja työttömyyden nopeasta vähenemisestä. Jo vuosina 1997–1998 näitä odotuksia kuvaavat saldolutut ylittivät +20:n tason, työttömyyden saldo kohosi jopa yli +25:n (mitä korkeampi arvo, sitä valoisampi näkemys). Odotettu kehitys myös sitten toteutui reaalityaloudessa: koettiin hulppeita 5–7 prosentin bkt:n vuosikasvulukuja.

Sen sijaan usko oman talouden kehitykseen oli paljon maltillisempaa, varsinkin omaan talouteen yleensä (korkeimmillaan +10:n kieppeillä) – säästämismahdollisuuksien sentään otaksuttiin lisääntyvän mukavasti.

Yhtä kaikki, 1990-luvun jälkipuoliskolla kaikki luottamuksen osatekijät kehittyivät suotuisasti ja saavuttivat ennen kokemattoman korkeat tasot. Huippu saavutettiin uuden vuosituhannen alla

KUVIO 1. Kuluttajien luottamuksen osatekijät 1987–2017¹⁾

¹⁾ 1987–1994 tutkimus tehtiin 2-4 kertaa vuodessa, 1995 lähtien joka kuukausi.

vuonna 2000: kuluttajien luottamusindikaattori arvo kääntyi yli +20:n ennätystasolla (korkeimmillaan +21,8 helmikuussa) ja samalla ennätykseen nousee myös oman talouden saldoluku (+13,1).

Säästämistä ei laman jälkeisinä vuosina pidetty enää arvossa (kuvio 4). Sen sijaan aika katsottiin nyt erittäin otolliseksi lainanotolle ja kestopavaroitten hankinnalle. Työllisyys oli parantunut roimasti, tulonsaajien piiri laajeni ja palkat nousivat. Mistään ei tarvinnut enää pihistellä ja rahaa riitti niin, että vuosituhanen vaihteessa elettiin jonkinlaisen sijoitusbuumin aikaa.

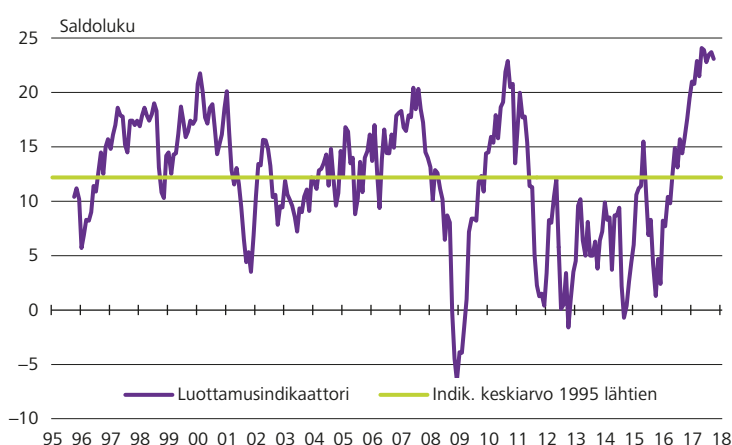
Romahdus ja kaksijakoisen talusluottamuksen kausi

Vuosituhanen vaihteen vankasta talouskosta kuluttajien tunnelmat suorastaan romahtivat vuoden 2001 aikana (kuvio 2 ja 3), kun maailmantalous alkoi yskiä kohti taantumaa (ns. teknokuplan puhkeaminen) ja Suomenkin vienti rupesi takkuilemaan. Laman jälkeisen ajan pohjakosketus oli loppuvuodesta 2001, jolloin luottamusindikaattori painui alle +5:n. Syyskuun 2001 terrori-iskuilla USA:ssa oli oma vaikutuksensa kehitykseen.

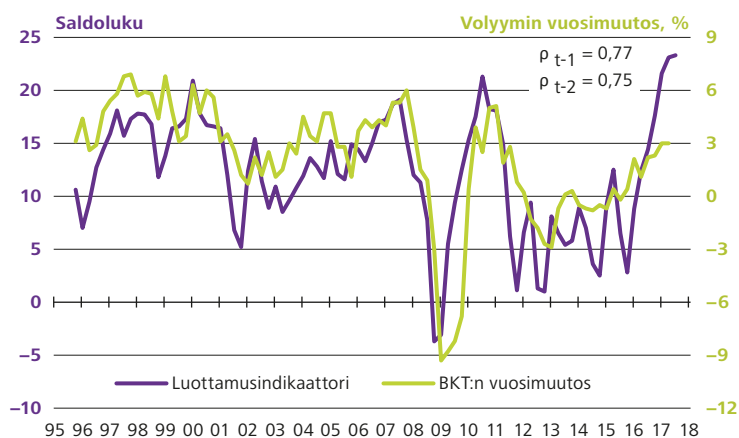
Kuluttamista ja lainanottoa ei enää pidetty kannattavana, oli jälleen tullut aika säästää (kuvio 4). Ostosilmapiiriä järkytti myös markasta luopuminen ja eurovaluutan käyttöönotto tammi-kuussa 2002. Ihmisten hintakäsitykset vääristyivät ylöspäin, mikä tietysti sai ajankohdan tuntuun epäedulliselta kestopavaroitten ostolle.

Luottamuksen ja talouden notkelmasta kui-

KUVIO 2. Kuluttajien luottamusindikaattori 1995–2017

KUVIO 3. Kuluttajien luottamusindikaattori ja bkt:n vuosimuutos 1995–2017

Kuvioiden lähde: Kuluttajabarometri ja neljännesvuositilinpito

Mikä on kuluttajabarometri?

Kuluttajabarometri on puhelinhaastattelututkimus (survey), jonka avulla mitataan suomalaisten kuluttajien mielikuvia ja odotuksia oman kotitaloutensa ja Suomen yleisestä taloudellisesta kehityksestä. Sillä tutkitaan myös kotitalouksien aikomuksia tehdä suuria hankintoja, säästää, sijoittaa ja ottaa lainaa.

Ensimmäinen barometritutkimus tehtiin marraskuussa 1987. Aluksi tutkimus tehtiin kaksi kertaa vuodessa, ja vuonna 1992 tutkimuskerrat nostettiin neljään. Lokakuusta 1995 alkaen kuluttajabarometrin tiedot on kerätty Euroopan komission harmonisoimana ja osin rahoittamana joka kuukausi.

Kysymyksiin vastaaminen tapahtuu valmiiden vastausvaihtoehtojen avulla. **Saldoluku** lasketaan myönteisten ja kiel-

teisten vastausosuuksien erotuksena. Ääriarvostauksia painotetaan luvulla 1 ja mallillisempia vastauksia luvulla 0,5. Saldoluku voi vaihdella -100:n ja +100:n välillä. Mitä korkeamman (positiivisen) arvon saldoluku saa, sitä valoisampi näkemys kuluttajilla on taloudesta.

Kuluttajien luottamusindikaattori tiivistää kuluttajien odotukset taloudesta. Luottamusindikaattori on neljän saldoluvun aritmeettinen keskiarvo: oma ja Suomen talous, työttömyys sekä kotitalouden säästämismahdollisuudet, kaikki seuraavaa 12 kuukautta koskien.

Kuluttajabarometrin tulokset julkaistaan nopeasti tutkimuskuukauden lopussa. Tulosten avulla voidaan ennakoida talouden kehitystä.

Kun kuluttajilla on huonot tunnelmat, ei kansantuotteen kasvu saa kuluttajien käyttäytymisestä työntöapua.

tenkin alettiin nousta yllättävän nopeasti jo vuoden 2002 alussa. Alkoi useita vuosia kestänyt vaihtelevan ja enimmäkseen varovaisen talousluottamuksen aika. Yksityinen kulutus jatkoi mallista mutta riittävää 2–4 prosentin vuosikasvuun siten, että Suomen talouskasvukin pysyi siedettävällä tasolla hypähtäen pian yhden prosentin pohjista noin neljään.

Jos kuluttajien luottamuksesta piirrettäisiin trendi vuosille 2002–2007, olisi se nouseva, mutta kuoppia matkalla oli useita. Epäuskoa esiintyi varsinkin työttömyysodotusten ja Suomen talouden suhteen. Uskon puutetta ruokkivat paljon uutisoidut laajat irtisanomiset, yt-neuvottelut ja globalisaation vaikutukset sekä ns. pätkätoiden yleistäminen.

Merkittäviä kielteisiä tapahtumia olivat paperiteollisuuden työsulku 2005 ja joidenkin tehtaiden lopetussuunnitelmat. Ensin mainittu sai vä-

littömästi notkahduksen aikaiseksi myös reaaliin talouskasvuun. Myös monet IT- tai telealan yritykset ilmoittivat supistavansa henkilöstöään. Samalla kerrottiin suuryritysten johtajille jaettavista jättiosingoista. Pientä ”kapinaakin” saattoi näin barometrivaastamisessa tuolloin esiintyä.

Vuonna 2007 kuluttajien mielialat olivat kuitenkin muodostuneet valoisiksi ja luottamusindikaattori ylsi jälleen +20:n tasolle, ensimmäisen kerran seitsemään vuoteen.

Kuluttajien näkemykset toisaalta omasta taloudestaan ja toisaalta yleisestä taloudesta eriytyivät selvästi vuosituhannen alusta alkaen (kuvio 1). Odotukset Suomen taloudesta ja yleisestä työttömyydestä heiluilivat usein miinuksella.

Sitä vastoin oman talouden saldoluvut pysyivät vakaasti plussalla: säästämismahdollisuus oli vähin erin kivunnut yli +40:n tasolle (jolla se on pysynyt näihin päiviin) ja oma talous pysytteli sille mukavissa hieman yli +10:n lukemissa.

Noina vuosina työttömyys Suomessa koko ajan vähentyi – välillä tosin kiusallisen hitaasti – ja ilmiön toinen puoli eli työllisyys parani isoin harppauksin. Työssäkäynti on valtaosalle kotitalouksista hyvinvoinnin perustekijä, joten sillä on suuri paino, kun hahmotetaan kuvaa oman talouden lähitulevaisuudesta. Kuluttajabarometrin perusteella myös omakohtainen työttömyyden pelko pysyi työllisten keskuudessa vähäisenä.

Toisaalta myös palkkakehitys, palkankorotukset ja verohelpotukset, vaikuttivat suoraan näkemuksiin omasta taloudesta. Palkkakehitys oli tilastojen valossa hyvä ja oikein ajoitetut veronkevennykset kasvattivat työtekevien nettotulota. Inflaatio oli lisäksi aisoissa ja lainakorot matalat. Suomalaisilla kuluttajilla oli tuolloin ostovoimaa ehkä enemmän kuin koskaan aiemmin.

Lainanottoa ja kuluttamista pidettiin jälleen erityisen kannattavana vuosina 2003–2006. Vaikka kotitalouksien velkaantumisessa oli kaikuja jopa 1980-luvun lopun hulpeasta menosta, lainanotto suhteessa tulokehitykseen oli hyvin hallinnassa. Kotitalouksille oli myös kymmenen työteliään vuoden ja järkevän taloudenpidon aikana kertynyt melkoinen määrä säästöjä ja monille sijoituksiakin.

Epäluottamus ennen finanssikriisiä ja yllättävän nopea toipuminen

Vuoden 2007 lopulla kuluttajien luottamus alkoi hiipua – hyvissä ajoin ennen maailmanlaajuisen finanssi- eli rahoituskriisin alkua. Jyrkkää pudotusta jatkui vuoden 2008 lopulle, jolloin joulukuussa kuluttajien luottamusindikaattori sukelsi historiansa aikana alimmilleen -6,5:een. Keväällä 2009 myös bkt:n kasvu romahti, noin -9:ään. Luottamusindikaattori pysyi miinuksella samaan kevääseen. Mii-

nusmerkkinä lukemia ei kuluttajien odotuksissa oltu nähty sitten 1990-luvun alun lamavuosien. (Kuviot 2, 3 ja 5)

Luottamusindikaattorin romahtamiseen 2007–2008 vaikutti eniten se, että kuluttajat menettivät uskonsa Suomen talouden kasvuun ja työllisyyskehitykseen. Näitä kuvaavat saldoluvut valahtivat alle -25:n ja -50:n (kuvio 1). Yleistä taloutta koskeviin näkemyksiin vaikuttivat luonnollisesti finanssikriisin maailmantalouden taivaalle synnyttämät tummat pilvet.

Myös kuluttajien omaa taloutta koskevien odotusten saldoluku laski voimakkaasti ja oli vuoden 2008 lopulla enää runsaan +3:n tasolla – kuitenkin edelleen positiivinen. Aluksi oman talouden kuvaa ei niinkään heikentänyt maailmantalouden taantuma, vaan kuluttajahintojen, etupäässä ruoan ja öljyn hinnan ja lainakorkojen nopea nousu 2007–2008.

Aikaa ei enää pidetty otollisena kuluttamiselle eikä varsinkaan lainanotolle. Ja jo 2007, hyvissä ajoin ennen finanssikriisiä, kuluttajat kokivat ajan ennätysellisen otolliseksi säästämiseksi – ilmiselvää varautumista huonoihin aikoihin (kuvio 4).

Kuluttajien ajatuksissa heräsi kuitenkin – ekonomistit yllättänyt – optimismi jo kevät-kesällä 2009, kun Suomen talous yhä kynsi taantumaa pohjamutia eikä hyviä reaalisia merkkejä ollut näköpiirissä. Talven 2008–2009 synkeiden näkemysten jälkeen kuluttajien Suomen taloutta koskevilla odotuksilla ponnistettiin puolessa vuodessa takaisin plussalle ja tasolle, jollaista oli nähty viimeksi vuosikymmen aikaisemmin.

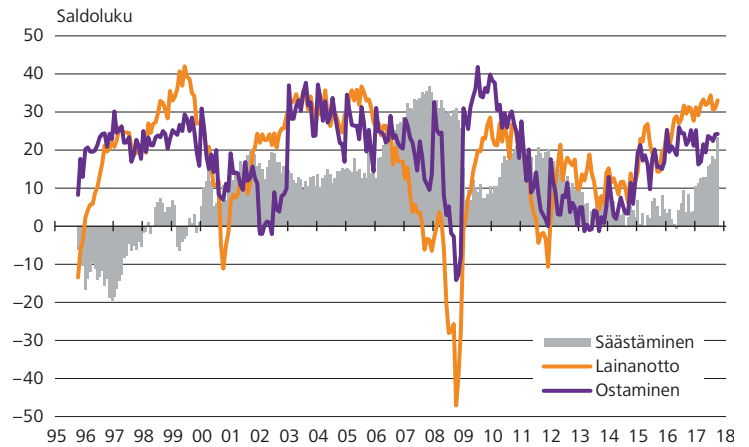
Muualta maailmasta, USA:sta ja Saksasta kantautui myönteistä valon pilkahdusta, mikä tuki suomalaisten uskoa talouden yleisestä elpymisestä tai vähintään kehityssuunnan kääntymisestä kohti parempaa. Suomessakin bkt:n kehitys elpyi hyvin nopeasti talvella 2009–2010: vuosimuutokseksi noin +5 prosenttia.

Syksyllä 2010 kuluttajien odotukset taloudesta olivat huipussaan ja kuluttajien luottamusindikaattori löi kymmenen vuotta aikaisemman ennätysensä lukemalla +22,9. Samalla Suomen talouden saldolukuennätykseksi tuli +25,3 (syyskuu 2010).

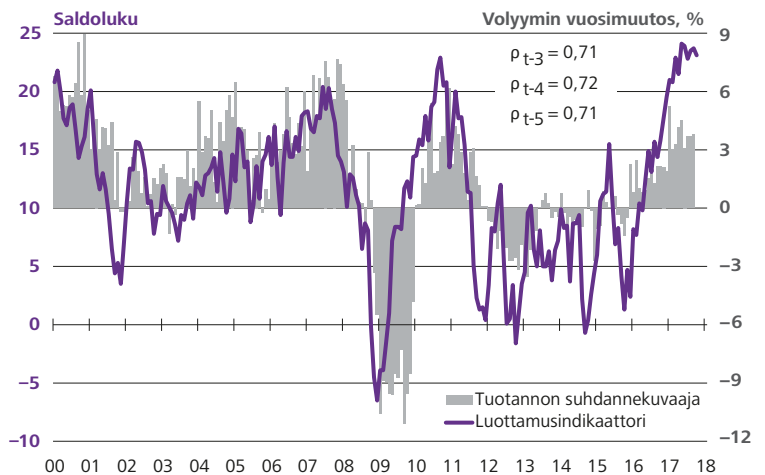
Kun verrataan kuluttajien näkemyksiä finanssikriisin kauden ja 1990-luvun laman välillä, on ero selkeä: Vaikka talousodotukset kummallakin kerralla sukelsivat miinukselle, oli toipuminen finanssikriisistä paljon nopeampaa. 1990-luvun alussa synkkä tunnelma jatkui vuodesta 1989 aina vuoteen 1993, yli kolmen vuoden ajan.

1990-luvun lamassa laaja-alainen työttömyys oli lopulta se tekijä, joka piti kuluttajien mielialoja vuosia valottomina ja joka tällöin heikensi myös odotuksia kuluttajien oman talouden kehityksestä. Toisaalta rahoituskriisin aikoihin talouden pe-

KUVIO 4. Ajankohdan otollisuus säästämiseksi, lainanotolle ja kestotavaroiden ostamiselle 1995–2017

KUVIO 5. Kuluttajien luottamusindikaattori ja tuotannon suhdannekuvaaja 2000–2017

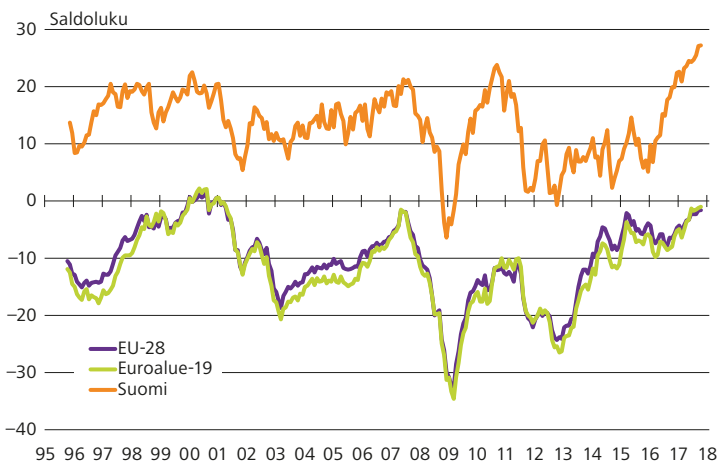
Lähde: Kuluttajabarometri ja tuotannon suhdannekuvaaja

rusta itse kotitalouksissa oli lujempi: oli vähemmän velkaa, enemmän säästöjä ja parempi ostovoima.

Palkkojen korotukset, veronkevennykset, lainakorkojen lasku ja hidas inflaatio paransivat kuluttajien ostovoimaa. Tähän pohjautuen kuluttajien odotukset oman taloutensa kehityksestä kohtuivat, mutta olivat edelleen vaisummat kuin vuosina 1999–2007.

Väheksyä ei voi myöskään uskon valamista ja aktiiviseen kuluttamiseen kannustamista, jota talouspolitiikan päättäjät tällä kertaa harjoittivat. Näin ei ollut asia 1990-luvun alussa. Silloin sortuttiin maalailemaan synkkiä tulevaisuudenkuvia ja kehoitettiin kotitalouksia ja yrityksiä säästämään valtiontalouden malliin. ▶

KUVIO 6. Kuluttajien luottamus EU-maissa ja Suomessa 1995–2017¹

¹ Kausitasoitettu sarjat
Lähde: Euroopan komissio (DG ECFIN)

Suomalaisilla vahvin taloususko EU:ssa

Kuviossa 6 on esitetty EU:n ja euroalueen kuluttajaluottamuksen kehitys vuosina 1995–2017 verrattuna Suomen vastaavaan kehitykseen (kausitasoitettu sarjat). Käyrien välillä on pysyvä 20–30 yksikön systemaattinen tasoero, mutta muutossuunnat ja käänkösvaiheet eri aikoina ovat pääsääntöisesti samat.

Ehkä ainoa silmiinpistävä poikkeama sääntöön on havaittavissa 2013–2015, jolloin Euroopan tasolla oli kuluttajien luottamuksessa selkeä nouseva trendi, kun taas Suomessa oli vaihtelevan heikko vaihe. Viimeisen vuoden aikana EU:ssa ja euroalueella luottamus taas ei ole vahvistunut läheskään yhtä voimakkaasti kuin Suomessa. Luottamusindikaattorin lukemien tasoero on jälleen venähtänyt noin 30 yksikköön.

Hyvä taloususko on yhteinen piirre pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden eli Suomen, Ruotsin ja Tanskan sekä myös Alankomaiden kansalaisille. Suomalaiset kuluttajat ovat useimmiten kansainvälisessä mitassa kaikkein luottavaisimpia talouden suhteen. Tämä on ollut vallitseva tilanne ainakin 1990-luvun lamavuosien jälkeen.

Kuluttajien luottamukseen eri maissa eivät vaikuta pelkästään taloudelliset tosiasiat, vaan mukana on paljon ”kansallisia luonteenpiirteitä”. Kyselyt ovat kaikissa EU-maissa samanlaisiksi harmonisoituja, mutta vastaamistapojen erot sanelevat sen, millä tasolla kuluttajaluottamuksessa liikutaan, oli sitten nousuuhanne tai taantuma.

Merkittävimmin eri kansakuntien luottamuseroihin vaikuttavat odotukset oman kotitalouden säästämismahdollisuuksista. Suomen ja muiden Pohjoismaiden säästämissaldoluvut ovat usein yhtä paljon plussalla kuin eteläisempien maiden luvut miinuksella. Myös muissa kolmessa osatekijässä, odotuksissa omasta ja maan taloudesta sekä työttömyydestä, on havaittavissa suuria systemaattisia eroja pohjoisten sekä keskisten ja eteläisten EU-maiden välillä.

Pertti Kangassalo on vastannut kuluttajabarometrissa vuodesta 1997 lähtien.

Pitkäkestoinen taantuma kriisien jälkeen

Vuosina 2008–2009 ja 2011–2016 Suomen ja muun Euroopan kansantaloudet kärjistelivät jatkuvan taantuman kourissa. Eurooppaa ravisteli kriisi toisensa jälkeen, ensin rahoituskriisi, sen perään velkakriisi, sitten eurokriisi ja pakolaikriisi. Ei siis ihme, että kuluttajien mielialat olivat pitkään enimmäkseen alamaissa. Ja kun kuluttajilla on huonot tunnelmat, ei kansantuotteen kasvu saa kuluttajien käyttäytymisestä työntöapua.

Vuoden 2010 jälkeen kuluttajien luottamusindikaattori romahti Suomessa jälleen, nyt lähelle 0-tasoa, ja mateli vuosia pääsääntöisesti pitkän ajan keskiarvonsa (+12,2) alapuolella (kuvio 2). Myös bkt:n kasvu vajosi heikkoihin lukemiin, jopa miinukselle pitkäksi ajaksi (kuviot 3 ja 5). Ainoa merkittävä poikkeus luottamusindikaattorille oli toukokuu 2015, jolloin se käväisi yli keskiarvonsa lukemassa +15,5.

Kuluttajien luottamusindikaattorin osatekijöistä odotukset Suomen taloudesta ja varsinkin yleisestä työttömyyskehityksestä olivat vaihtelevan synkällä tasolla eli reippaasti miinuksella vuodesta 2011 aina vuoteen 2016 saakka (kuvio 1). Kuluttajien usko omaan talouteensa ei tyypillisesti heittehtinyt yhtä laajalla skaalalla, mutta silläkin puolella lukemat alittivat pitkään keskimääräisen tasonsa.

Sen sijaan kuluttajien arviot omista säästämismahdollisuuksistaan pysyivät hyvinä. Tämän osatekijän tulkinta on kuitenkin hankalampaa, sillä – kuten finanssikriisin alla vuonna 2007 – säästämislampiin paraneminen ja säästämisen yleistyminen eivät välttämättä lupaaile valoisampaa tulevaisuutta, vaan usein indikoivat epävarmuutta tai huonoja aikoja. Toisaalta ajankohtaa ei vuosikymmenen alkupuoliskolla pidetty lainkaan otollisena lainanottoon tai kuluttamiseen (kuvio 4).

Kuluttajien väisujen mielialojen taustalla olivat vuosina 2011–2016 monet seikat. Työllisyys on kotitalouksien hyvinvoinnin perusta, joka noina vuosina heikentyi yt-neuvottelujen ja työttömyyden yleistymisen myötä. Kuluttajien ostovoimaa söivät myös hidas palkkakehitys, kiristynyt verotus ja euron arvon lasku. Lisäksi ilmapiiriä heikensivät hallituksen kaavailemat leikkauslistat ja pakkolait.

Positiiviseen suuntaan vaikuttivat maltillinen inflaatio ja matalat lainakorot. Varsinkaan ilman öljyn ja bensan ”hintaromahdusta”, (auto)verotusmuutosten tai elintarvikkeiden hinnan laskua – ”hintojen halpuuttamista” – ei suomalaisilla olisi ollut kovin vahvaa luottoa omaan talouteensa tai halua kuluttaa.

Kuluttajat ennakoivat noususuhdanteen ennen ekonomisteja

Vihdoin keväällä 2016 kuluttajien kuva taloudesta alkoi selvästi parantua. Kesästä 2016 lähtien kuluttajien luottamusindikaattori on ylittänyt pitkän ajan keskiarvonsa ja tämän vuoden puolella on saatu kokea pelkästään yli +20:n lukemia (kuvio 2). Koko mittaus historian ennätys +24,1 tehtiin toukokuussa.

Samaan aikaan on bkt:n vuosimuutoskin kiunnut nykymittapuulla mukaviin lukemiin +3 prosentin paikkeille (kuvio 3 ja 5). Kuluttajat olivat talouden ennakoijina jälleen hereillä ennen ekonomisteja, sillä ennustelaitosten arviot talouskasvusta ovat toinen toisensa perään hivuttautuneet ylös vasta kuluvan vuoden puolella.

Luottamusindikaattorin kaikki osatekijät ovat vahvistuneet viime ja kuluvan vuoden aikana (kuvio 1). Odotus kuluttajan omasta taloudesta on kuitenkin kehittynyt edelleen varovaisen nihkeäs-

Kuluttajat olivat jälleen hereillä ennen ekonomisteja, sillä ennustelaitosten arviot ovat hivuttautuneet ylös vasta kuluvan vuoden puolella.

ti +10:n tuntumaan. Työttömyyskehityksen elokuun saldoluvalle +16,5 löytyy ylittäjä niinkin kaukaa kuin vuosilta 2000–2001. Suomen talouteen uskotaan vahvimmin sitten vuoden 2010. Yleisesti kuluttajat pitävät nyt ajankohtaa hyvin otollisena kestotavaroiden ostamiselle ja varsinkin lainanotolle, mutta viime aikoina taas jonkin verran myös säästämislle (kuvio 4).

Viime kuukausina työttömyys on jälleen vähentynyt Suomessa. Positiiviseen suuntaan talousluottamuksessa vaikuttavat myös maltillinen inflaatio ja hyvin matalat lainakorot. Öljyn ja bensan sekä elintarvikkeiden hinnat ovat jopa laskeneet. Autokauppaa ovat piristäneet romutuspalkkiot ja muutokset verotuksessa. Kiky- ja sote-sopimukset saatiin vihdoon allekirjoitettua. Euroopan keskuspankki (EKP) on virkistänyt EU-maiden taloutta omaisuuserien osto-ohjelmallaan. Lehdistä on saatu lukea myönteisiä uutisia laiva- ym. tilauksista, rakentamisesta, maailman talousmahdeista jne. Suomen vienti on alkanut vetää, investoinnit ovat kasvussa.

Toisaalta kuluttajien ostovoimaa rapauttavat hallituksen päättämät säästöt ja leikkaukset, palkkakehityksen hidastuminen ja eurokurssin lasku. Leikkauksia kompensoimaan luvattut veronkennykset eivät heti vakuuttaneet kansalaisten mieliä. Lisäksi kotitalouksien velkataakka on viime vuosina huolestuttavasti kasvanut. Yleistä, talouteenkin heijastuvaa huolta ovat toisaalta herättäneet Britannian EU-ero (”brexit”), Trumpin arvaamaton politiikka (protektionismi), terrorismi ja sotatoimet tai sen uhka Syyriassa ja Pohjois-Koreassa. ■

Monta vuosikymmentä tasaisesti edenneestä integraatioprojektista on viime vuosina tullut varsin poukkoileva. Eurooppalaisessa kansalaiskeskustelussa integraatiosta on yllättäen tullut maahanmuuttoon ja globalisaatioon verrattava kiistakysymys ja Iso-Britannia tekee ensimmäisenä valtiona lähtöä koko hankkeesta.

Jäsenvaltioiden selkeä eriseuraisuus on pantu merkille esimerkiksi maahanmuutto- ja turvapaikkakysymyksissä. Puolan ja Unkarin osalta puhutaan unionin keskeisen arvopohjan rikkomisesta, eikä vakaviin sanktitoimiin tarttuminen ole poissuljettu. Samaan aikaan käydään kuitenkin keskustelua integraation merkittävästä syventämisestä erityisesti talous- ja rahaliitto EMUn sekä yhteisen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan puitteissa. Minkälaisia kehityssuuntia EU:lle on luvassa lähitulevaisuudessa?

EU ei elä tyhjiössä, vaan ympäröivä maailmanpoliittinen tilanne vaikuttaa sen kehityskulkuun. Globaali valta-asetelma on viime vuosina muuttunut monin tavoin hankalammaksi läntisen arvoyhteyden kannalta. Uudet nousevat suurvallat, kuten Kiina tai Intia, haastavat lännen johtaman kansainvälisen järjestyksen instituutioineen. Niiden – yhtä hyvin kuin Venäjän – johtavat periaatteet ja yhteiskuntamalli tarjoavat vaihtoehdoisen poliittisen vision myös muille kehittyville maille.

Vahvistunut kilpailuasetelma ei toistaiseksi ole lujittanut läntisen maailman sisäistä yhteenkuuluvuutta. Globaali kehitys on sen sijaan ollut omiaan polarisoimaan yhteiskuntia EU-maissa samoin kuin Yhdysvalloissa. Jakolinjojen vahvistuminen heikentää EU:n globaaleja vaikutusmahdollisuuksia ja vaikeuttaa sen johtamista sisäisten paineiden kohdistuessa myös integraation tarkoitukseen.

EU:hun kohdistuva periaatteellinen kritiikki on usein varsin huteralla pohjalla, sillä unionin vuosikymmenten mittaiset poliittiset ja taloudelliset saavutukset ovat varsin kiistattomat. Sisämarkkinoiden pienille ja keskisuurille talouksille tarjoamat hyödyt ovat selkeät ja tarve niiden kehittämiselle digitalisaatiokehityksen edellyttämään suuntaan on laajalti tunnustettu. Harva kiistää unioniyhteistyön hyötyjä globaalissa ilmasto- tai ympäristöpolitiikassa sen merkityksestä eurooppalaisessa rauhankehityksessä puhumattakaan. EU:n puolustajat jäävät kuitenkin poliittisessa keskustelussa usein altavastajan rooliin populistisen ja kansallismielisen retoriikan vyöryessä niskaan.

Harvan EU-maan päämiehellä on Ranskan presidentti Emmanuel Macronin kaltaista poliittista asemaa, josta lähteä ennakkoluulottomasti rakentamaan vahvempaa unionia. Liian moni on toisaalta valmis asettamaan oman uudelleenvalintansa etusijalle ja tekemään sen vuoksi myönny-

TEIJA TIILIKAINEN
*Kirjoittaja on Ulkopoliittisen
instituutin johtaja.*

Kohti yhdentyvää vai hajaantuvaa Eurooppaa?

tyksiä EU-kriittisen kotiyleisön edessä sen sijaan, että näyttäisi tälle suuntaa yhteiseurooppalaisten tarpeiden pohjalta.

Poliittiselta muodoltaan monimutkainen unioni on laajentumisten myötä muuttunut vaikeaksi johtaa. Sen poliittinen järjestelmä on jäänyt liittovaltiollisen järjestelmän ja hallitusten välisen yhteistyön välimuotoon. Unionin vallankäytön demokraattinen vastuunalaisuus mielletään edelleen heikoksi, vaikka sen institutionaalinen asetelma on tässä suhteessa melko pitkälle kehittynyt. Ongelma syntyy, kun EU-tason valankäyttäjärjestelmä ei saa tuekseen vastaavalla tasolla järjestäytyntä kansalaisyhteiskuntaa. Vaalit, puolueet ja media – ja niiden myötä po-

liittinen julkisuus – ovat edelleen kansallisia siitä huolimatta, että suuri osa vallankäytöstä on siirtynyt EU-tasolle.

Seurauksena on, että kansalaiset mieltävät jäävänsä ilman roolia järjestelmässä, jonka legitimi-teetti jää heikoksi. Kansalaiset, yhtä hyvin kuin useimpien jäsenvaltioiden hallituksetkin, odottavat kuitenkin unionilta selkeää johtajuutta ja visioita useilla politiikka-aloilla.

EU:n komissio on ottanut aiempaa selkeämmän poliittisen johtoroolin talouskriisin jälkeisinä vuosina ja tuottaa ennennäkemättömään tahtiin visioita unionin tulevaisuuskehitykselle. Suhtautuminen Saksan ja Ranskan muodostamaan epäviralliseen johtoakseliin on muuttunut huomattavan myönteiseksi, ja tälle yhteistyölle asetetut odotukset ovat maiden 2017 vaalien jälkeen miltei ylimitoitettut.

Sekä kansainvälisen että EU:n sisäisen asetelman muututtua unionin kannalta epäedullisemmaksi integraatioprojektin eteen on vastaisuudessa varauduttava tekemään paljon enemmän töitä. Nykyinen EU on pitkälle menevä poliittinen ja taloudellinen liitto, jonka periaatteellinen luonne on nousut keskusteluun siihen viime vuosina kohdistuneiden kriisien myötä. Talous- ja finanssikriisin myötä EMUn kriisinsietokyky todettiin kestävämmäksi ja yhteistä varautumista on kasvatettu rahoitusvaukauten turvaamiseksi ja pankkien ja julkisten talouksien välisten kytkösten katkaisemiseksi.

Valuuttaunionin eteläiset ja pohjoiset jäsenmaat ovat kuitenkin eri linjoilla mahdollisista seuraavista askeleista. Eteläiset jäsenmaat tavoittelevat Ranskan johdolla euroalueelle nykyistä laajempia rahoitusvälineitä makrotaloudellisten erojen tai vähintään suhdannevaihteluiden tasaamiseksi. Pohjoiset jäsenmaat puolestaan säilyttäisivät Saksan johdolla nykyisen asetelman, jossa vastuu talouspolitiikasta säilyy jäsenmailla. Pysyvämpää kompromissia asian suhteen tultaneen rakentamaan vielä pitkään, mikä pitää EMUn unionin syventämisestä käytävän keskustelun ytimessä.

Viime vuosien maahanmuuttokriisi ja samaan aikaan kärjistynyt turvallisuuspoliittinen vastakkainasettelu lännen ja Venäjän välillä ovat puolestaan nostaneet keskusteluun unionin yhteisen vastuun näissä kysymyksissä. Yhteisen maahanmuuttopolitiikan osalta tilanne tulee jatkumaan hankalana vielä pitkään erityisesti keski- ja itä-eurooppalaisten jäsenmaiden yhteistä taakanjakoa vastustavien näkemysten takia. Sen sijaan unionin turvallisuuspoliittisen roolin lujittaminen on kasvavien turvallisuushaasteiden ympäristössä muodostunut unionimaita pitkälti yhdistäväksi aihepiiriksi, minkä puitteissa integraatio on viime vuosina ottanut monia askeleita eteenpäin. Eräs

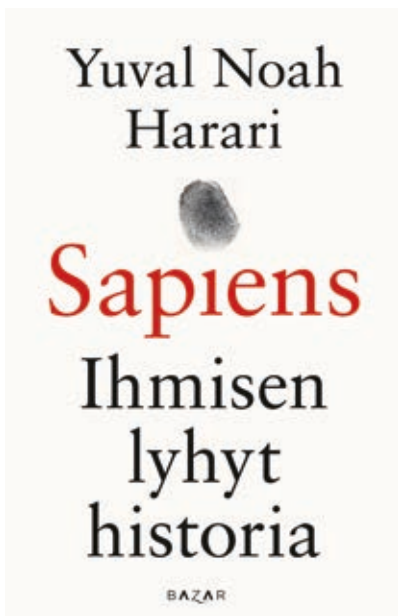
kehittämiskohteista on ollut unionin rajaturvallisuus, sillä vapaan liikkuvuuden alueen turvaaminen luo monessa suhteessa painetta yhteisten ulkorajojen turvallisuutta ja rajavalvontaa koskien.

Unionin perinteisemmässä turvallisuus- ja puolustuspolitiikassa toimintaympäristön muuttuminen epävarmemmaksi on viitoittanut keskustelua perusasioista. Unionin turvallisuus- ja puolustuspolitiikan painopiste on siirtynyt ulkoisten kriisien hallinnasta kohti unionin oman alueen ja kansalaisten turvallisuutta. EU:hun ei ole tarpeen luoda perinteistä yhteispuolustuksen järjestelmää niin kauan kuin Nato hoitaa tätä tehtävää sen jäsenmaiden enemmistön osalta. EU:n instituutioita ja sen sisäisiä prosesseja voidaan kuitenkin käyttää hyödyksi eurooppalaisten sotilaallisten suorituskykyjen tuottamisessa niin unionin itsensä kuin Natonkin käyttöön.

Eurooppa ei ole palaamassa aiempaan kansallisvaltiokeskeiseen muotoon, eikä integraation liikevoima vaikeuksista huolimatta ole laantunut. Ison-Britannian eroprosessi on tähän mennessä ollut kaikkea muuta kuin kannustava esimerkki, eikä anna unionin jättämisestä kovinkaan houkuttelevaa kuvaa.

Tulevaisuudessa kuitenkin myös EU:n kannattajilta edellytetään aiempaa vahvempaa panosta hankkeen puolustamiseksi, sillä kansalaisyhteiskuntien jakautuminen integraation hyödyllisyyttä koskien näyttää tulleen Eurooppaan jäädäkseen. ■

EU:N PUOLUSTAJAT JÄÄVÄT
USEIN ALTAVASTAAJAN
ROOLIIN POPULISTISEN JA
KANSALLISMIELISEN RETORIIKAN
VYÖRYESSÄ NISKAAN.

YUVAL NOAH HARARI: SAPIENS –
IHMISEN LYHYT HISTORIA
HELSINKI: BAZAR 2016

Fiktio historioitsijan maailmanselityksenä

I sraelilaisen historian professorin nousu alle 40-vuotiaana täydestä tuntemattomuudesta hallitsemaan lukevan maailman bestseller-listoja on viime aikojen hämmästyttävimpiä menestystarinoita. Yuval Noah Harari kirjoitti ihmiskunnan historiansa alun perin kotikielellään hepreaksi vuonna 2011. Kolme vuotta myöhemmin kirja käännettiin englanniksi ja syksyllä 2016 sille ilmestyi kansainvälisille markkinoille tulevaisuuden historiaksi nimetty jatko-osa.

Nämä mainiot esseet eivät ole harvinaislaatuista historiankirjoitusta pelkästään siksi, ettei moni ole yrittänyt ihmiskunnan koko tarinaa kertoa. Historia on valjastettu palvelemaan sekä tieteellistä että moraalista agendaa. Moraalinen pääteema on nykyihmisen kautta historiansa muulle eläinkunnalle aiheuttama hävitys ja kärsimys.

Tieteellisenä antina Harari keskittyy käsittelemään ihmiskunnan historian suuria linjoja. Uusia historiallisia faktoja hän ei tarjoile ja mainitsee historian konkreettisia tapahtumia harvakseltaan, silloinkin usein anekdootinomaisesti. Ennen kaikkea hän esittelee tärkeimmiksi katsomiansa ihmiskunnan historian käännekohtien kulttuurereja yhtenäistävää ja yhdentävää vaikutusta.

Ilahduttavan kunnianhimoisesti Harari pyrkii selittämään, miten yhden ihmiseläinlajin, nykyihmisen, onnistui nousta suvereeniksi eliökunnan valtiaaksi. Hararilla on antaa kysymykseen yleispäteväksi ihmisyyhteisöjen toiminnan selittäjäksi tarkoitettu vastaus: fiktio, kyky kielen avulla luoda yhteisölle tosiasiallisesti olemassa olevaton yhteinen todellisuus, johon kuitenkin joukolla uskotaan, koska ei huomata, ettei sellaista itse asiassa ole olemassa.

Esimerkkeinä fiktioista Harari mainitsee muun muassa rahan, kansakunnat, ihmisoikeudet, lait ja uskonnot. Fiktion synonyymina Harari käyttää varsinkin kuvitteellista tai yksilöiden välistä todellisuutta.

Ihmiskunnan voittokulku muun luonnon kustannuksella alkoi Hararin mukaan noin 70 000 vuoden takaisesta kognitiivisesta vallankumouksesta. Silloin syntyi fiktion kykenevä kieli, kulttuuri ja sen mukana historiakin, käännekohtinaan kognitiivisen jälkeen maatalous- ja tieteellinen vallankumous.

Harari katsoo ihmiskunnan kompassin seonneen pahasti runsaat 10 000 vuotta sitten. Maatalous on peräti historian suurin huijaus. Elanto lisääntyi, mutta yksipuolistui ja muuttui niin enustamattomaksi, että väestöräjähdykset alkoivat vuorotella nälänhätien kanssa. Eläin- ja kasvikunta yksipuolistuivat. Kotieläimet orjuutettiin luonnottomiin oloihin. Metsästäjä-keräilijän muuttaman tunnin päiväurakan sijaan töitä sai alkaa paiskia auringonnoususta auringonlaskuun. Sato alkoi lisääntyvästi sataa uuden eliitin laariin, kun oli siirretty vakituisiin asumuksiin.

Teollisen vallankumouksen Harari laskee viisi vuosisataa sitten alkaneen tieteellisen vallankumouksen alakohdaksi. Tieteen nousu ihmiskunnan johtotähdeksi perustui ennen kaikkea tietämättömyyden tunnustamiseen, mutta myös korkeisiin ja havaintoihin tukeutuvaan tiedonhankintaan sekä viime kädessä tieteen yhteiskuntaa mullistaviin sovelluksiin.

Uusimpana kulttuurivallankumouksena on meneillään informaatio- ja bioteknologian vallankumous. Yhteiskunta alkaa Hararin ennusteessa rakentua ihmisälyä korkeamman ei-tietoisien tekoälyn ehdoilla. Pääosa ihmiskunnasta jää taloudellisesti tarpeettomana heikkoon yhteiskunnalliseen asemaan, lopulta ehkä koko ihmislaji itseoppivan tekoälyn armoille. Tähän ei mene välttämättä kuin satakunta vuotta. Parhaassa tapauksessa älyn geenidoping ehtii hätiin.

Fiktio syvin olemus

Historianselityksensä avainavalluksella, kieleen perustuvalla fiktiointikyvyllä, Harari viittaa ihmisten yhteiseen mielikuvitukseen. Harari väittää ihmisen saaneen tämän kyvyn biologisen perimänsä satunnaismutaation kautta noin 70 000 vuotta sitten ja sen laittaneen kulttuurivallankumouksen vyörymään.

Mielikuvituksen sisällöt eivät pelkästään tule ihmisille yhteisiksi kielen avulla vaan mielikuvitus peräti syntyi kielen evoluution kliimaksina. Ihmisille mahdollistuivat ensi kerran välittömän havainnon ylittävät kokemukset eli yhteiset ja yksityiset fiktiot. On helppo myöntyä Hararin kantaan, että kaikenlaisien fiktioiden on täytynyt syntyä vasta kielen synnyn jälkeen.

Vaikkei Harari asiaa kovin selvästi sanokaan, fiktion tunnusmerkki on sen uskonvarainen olemassaolo. Suurinkin seteli muuttuu pelkäksi paperinpalaksi heti, kun lakkaamme uskomasta sen olevan rahaa. Kun huomaamme rahan olemassaolon uskonvaraisuuden, huomaamme rahan olevan fiktio. Sitä on parempi olla kovin usein huomaamatta, jotta pärjää kapitalistisessa arjessa.

Mikä koskee rahaa, pätee kaikkiin muihinkin sosiaalisiin konstruktioihimme. Yhteiskuntaamme sopeutuminen edellyttää monien fiktioiden pitämistä realiteetteina ja siinä harhassa elämistä. Tärkeää ei ole olla oikeassa tiedostamalla fiktiot fiktioiksi vaan väärässä samalla tavalla kuin muut eli yhteisiin fiktioihin uskoen.

Esimerkiksi mielenterveydeksi kutsuttakin on tosiasiaa sitä, että on mielenvikainen samalla tavalla kuin muut, kun taas mielenterveyden ongelmat ovat merkkejä siitä, että aavistelee virallisen mielenterveyden olevan fiktio. Oikea mielenterveyskuntoutuja onkin yhteiskunta kokonaisuudessaan ja terapian tavoite vähittäinen kollektiivisista fiktiivisistä harhoistamme vapautuminen. Tällaisten fiktion käsitteen konkreettisten sovelusten puuttuminen Hararilta osoittaa käsitteen kehittelyn jääneen häneltä keskeneräiseksi.

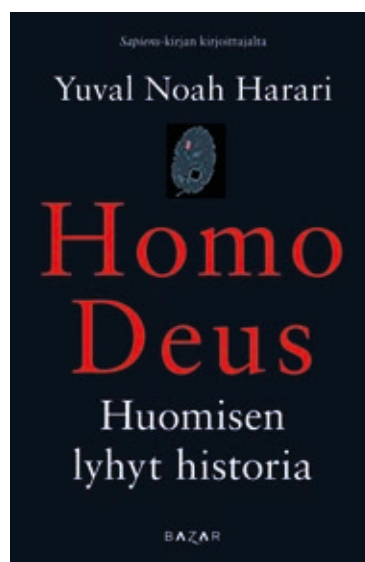
Hararin historianteoria ottaa epäsuorasti kantaa kahteen sen arvioimisen kannalta oleelliseen kysymykseen. Toinen kysymyksistä on, onko mie-

likuvituskin mielikuvituksen tuotetta, ja toinen on, ovatko mielikuvituksen sisällöt olemassa.

Rivien välistäkin luettuna Hararin vastaus kumppaan kysymykseen on selvästi kieltävä. Mielikuvitusta hän pitää mielikuvitussisältöjä hallinnoivana kieleen pohjautuvana aivojen kykynä, joka mystisesti on myös elämyksellinen. Mielikuvitus ei siis ole Hararille mielikuvituksen tuotetta. Mielikuvituksen sisällöt taas eivät ole Hararille olemassa, koska ne ovat fiktiota.

Molempiin kriittisiin kysymyksiin Harari vastaa väärin. Mielikuvitussisällöt eivät ole totta, mutta ovat todellisuutta ja siis olemassa. Se, mikä ei ole olemassa, ovat niiden viittauskohteet. Mielikuvitus taas on silkkää mielikuvitusta, koska se on kaikkien mielikuvitussisältöjen joukko. Aivot tietysti kieltä käyttäen tuottavat mielikuvituksen sisältöineen, mutteivät aivoissa sijaitsevalla mielikuvituksella, kuten Hararin kehäpääelmä kulkee. ►

ESIMERKKEINÄ FIKTIOISTA HARARI
MAINITSEE MUUN MUASSA RAHAN,
KANSAKUNNAT, IHMISOIKEUDET,
LAIT JA USKONNOT.

YUVAL NOAH
HARARI:
HOMO DEUS
HELSINKI: BAZAR 2017

Kuinka tahansa rakenteellisesti kehittynyt kieli onkaan, mielikuvituksen syntyyn tarvitaan merkityselementtejäkin. Lisävaatimus on, että kielen avulla kehittyi mielikuvituksen käsite, koska ilman sitä kieli ei voi mielikuvitussisältöihin viitata, ja samalla niitä luoda. Tämä kaikkien fiktioiden äiti jää kohtalokkaasti puuttumaan Hararin fiktioiden listalta.

Hararin filosofiset virheet johtavat hänen historianselityksensä harhateille. Hän ajoittaa mielikuvituksen synnyn liian varhaiseksi ja tulee aliarviooneeksi mielikuvituksen historiallisen vaikutuksen.

Fiktio ihmiskunnan historiassa

Ensimmäisenä mielikuvituksen oivalsi mielikuvituksen tuotteeksi Hararille tuntematon Princetonin yliopiston psykologi Julian Jaynes 1970-luvulla. Hän ymmärsi myös asiantilan kriittisen merkityksen ihmiskunnan historialle ja kutsui mielikuvitusta hyvin perustein tietoisuudeksi, vaikkei olekaan saanut määritelmälleen yleistä hyväksyntää.

Harari näyttää ajattelevan suoraviivaisesti, että yhteiset fiktiot koordinoivat ihmiset omissa yhteisössään toimintaan yhteisten päämäärien puolesta ja ovat aatteineen ja myytteineen koko kognitiivisen vallankumouksen jälkeisen historian perimmäinen selitys. Mielikuvitukseen perustuva kollektiivinen toiminta tarvitsee kuitenkin paremman selityksen. Fiktiot sinänsä eivät ole riittävä selitys. Ratkaisevaa on, että fiktiota luullaan yhteisemmäksi kuin se aidosti on. Silloin se on omiaan joukkoliikkeen synnyttämiseen.

Ihmiset luulevat ajavansa samaa asiaa, vaikka mennä paahtavat kukin oman suosikkiharhansa vallassa. Fiktio valjastaa ihmiset yhteiseen projektiin sitä tehokkaammin, mitä hämärämpi sen merkitys on – kunhan sen luullaan olevan sama kuin muilla – ja mitä ankarampi on yhdenmukaisesti sosiaalinen paine. Hararilla selityserustana on pelkkä fiktion yhteisyys, mikä ei kerro, miksi juuri tietyt fiktiot kukoistavat ihmisyhteisöissä. Fiktion hämäräryys on uskontojen ja muiden ideologioiden suuren menestyksen synkkä salaisuus.

Kun ihmiskunnan mielikuvitus oli nuori, kutakuinkin kaikki sen sisältö otettiin todesta, kuten pienet lapset nykyisinkin tekevät. Jaynes tulkitsee historioitsija Herodotosta niin, että vielä antiikin Ateenan ensimmäinen tragedianäytäntö vuonna 493 eKr. suisti kaupungin väestön syvälle pelon syövereihin. Kaupunkielämä olisi halvaantunut päiväkausiksi, kun persialaisten hyökkäys Miletokseen kävi kansalle fiktion sijaan faktasta. Joka tapauksessa kirjailijaa rangaistiin ja näytelmä kiellettiin.

Hararin tyrkyttämä kognitiivinen vallankumo-

us onkin selvästi liian aikainen ajankohta fiktioiden esiinmarssille. Arkeologien siltä ajalta löytämä laajentunut käyttöesinekirjo heijastanee fiktion kehittymisen sijasta vain kielen rakenteen monipuolistumista. Maatalouden vallankumoukseen ei tarvinnut fiktioilta apua, sillä ensimmäiset säilyneet tekstit tuhansia vuosia sen alun jälkeen ovat lähinnä inventaareja.

Selviä ja varmoja fiktion merkkejä löytyy vasta ensimmäisellä vuosituhannella eKr. kirjoitetuista teksteistä. Harari onkin onnistunut olemaan huomaamatta noin kolme tuhatta vuotta sitten tapahtunutta fiktion vallankumousta, vaikka fiktion voimaa jatkuvasti hehkuttaakin.

Maailmanhistorian ensimmäisten varsinaisten imperiumien synty saman vuosituhannen puolivälin tienoilla aloitti yhteisten fiktioiden lopullisen voittokulun. Harari ansaitsee tunnustuksen erityisesti siitä, että on oivaltanut isot yhteiskunnat fiktion tuotteiksi, vaikkei hän fiktion mekanismia ja ajoitusta kohdalleen saakaan.

Fiktion vallankumous merkitsi uutta kykyä kuvitella mielessään menneitä ja tulevaa ja muuta läsnäolematonta. Aikaisemmin niitä voitiin käsitellä vain sanojen ja lauseiden ääni- tai kirjoitusasun avulla, nyt paljon tehokkaammin käsitteillä, fiktion luomassa virtuaalitodellisuudessa, tietoisessa ihmismielessä. Fiktion merkitystä maailmanhistorialle on arvioitava kolmen viime tuhatvuoden kehityksen perusteella.

Harari on oikeassa siinä, että historian nuoli osoittaa yhdentymisen suuntaan. Fiktion satona meillä alkaa olla yksi ainoa globaali kulttuuri. On ollut mahdollista ajatella tulevaisuutta ja läsnäolematonta. Maailman fiktioperustainen integraatio ei ole ollut hararilaista yhteistyön juhlaa vaan päinvastoin mitä julminta menoa, jossa fiktiivisten harhojen vallassa muukalaisia ja naapureita on pakotettu alistumaan yhteisille jumalille tai likvidoitu.

Fiktion tulevaisuus

Vaikka Harari korottaa talouskasvun peräti tosiasialliseksi globaaliksi uskonnoksemme, hän ei käsittele sen fiktioluonnetta perusteellisesti. Hänen olisi tullut päätellä, ettei bruttokansantuote kuvaa materiaalista todellisuutta vaan vain mielikuvituksemme rahataloutta.

Tällöin reaalityous on parhaimmillaankin vain nollasummamapeli ja talouskasvuksi luulemamme on riistetty muun ihmisen ja eläinkunnan, kasvikunnan ja tulevien sukupolvien hyvinvoinnista. Optimaalinen yhteiskunnallinen ja ekologinen strategia keskittyy heikoimmassa asemassa ole-

vien aseman parantamiseen parhaassa asemassa olevien aseman kustannuksella, jotta nollasummapeliin lopulta yllettäisiin.

Sen sijaan, että luonnonlakeja halveksien pyrittäisiin talouskasvun utopiaan, tavoiteltaisiin poisääsyä miinussummapelin dystopiakierteestä, jollaisen syövereissä täysin uskottavasti tällä hetkellä ilmastonmuutoksinemme, sukupuutto-aaltoinemme ja Donald Trumpeinemme uimme. Pako kohti nollasummapeliä voi onnistua vain vapaaehtoisen yhteistyön tietä, koska kaikkinaikainen kilpailu loitontaa tästä parhaasta mahdollisesta maailmasta kasvattamalla häviäjien tappioita voittajien voittoja enemmän.

Fiktio maailma on ollut oman edun maailma, josta olisi päästävä nopeasti ulos, jotta maapallolla säilyisi edes siedettävät elinolosuhteet. Yhteisöä lujittavista myyteistä ja muista fiktioista on yhteisölle hyötyä sen kilpailussa muita yhteisöjä vastaan, mutta se on kilpailua, jossa kaikki yhteisöt häviävät, vaikka jotkut vähemmän kuin toiset.

Kestävää yhteiskuntakehitystä syntyy vain fiktiivisiä kulttuurisia rakenteita purkamalla, mikä on hyvän tieteen kriittinen kriteeri. Riippuvuus vallitsevista fiktioista on kuitenkin tunnustettava eikä esimerkiksi rahan käytöstä tai tulevaisuuden suunnittelusta voida luopua niin kauan kuin ne palvelevat aitoa yhteiskunnallista tarvetta eli niin kauan kuin niiden fiktioihin yleisesti uskotaan.

Fiktioiden fiktioluonteen tiedostamisen tulisi kuitenkin toimia ohjenuorana kohti parempaa, vähemmän fiktoriippuvaista maailmaa. Satavuotias Suomi kaipaakin talouskasvun temppeliä kipeämmin fiktionpurkuinstituuttia osoittamaan maailmalle kestävän kehityksen suuntaa.

Hararin dataismi, tarjous lähitulevaisuuden ajanhengen mukaiseksi, datavirran vapautta palvovaksi uskonnoksi, on massiivisena fiktiona jättäen väärään suuntaan. Eihän se toki yksikäsittellisen fiktion uskontona ole elinkelpoinenkaan.

Kollektiiviset fiktiot katoavat yhteiskuntaa romahdusvaaraan saattamatta vain luovan tuhon kautta, kun ne ovat ensin korvautuneet muunlaisella institutionaalisella rakenteella. Fiktionpurun edellytys on, ettei hararimaisesti – tai ylipäätään materialistisesti – kielletä mielikuvitussisältöjen todellisuutta vaan vain niiden totuus. Olemassa olemattomaksi uskottua on mahdotonta purkaa. Fiktion aikakauden viimeisenä jäänteinä katoaa vähitellen fiktion fiktiokin.

Mielikuvituksen sijaan ihmiskunta alkaa taas käyttää toiminnan koordinoituihin siihen alun perin kehittyneeseen kulttuurimme nykyisin pahasti runtelemaa aivojemme peilisolujärjestelmää. Sellaisen olemassaolon Giacomo Rizzolatti ja Vitto-

PÄÄOSA IHMISKUNNASTA
JÄÄ TALOUDELLISESTI
TARPEETOMANA HEIKKOON
YHTEISKUNNALLISEEN
ASEMAAN, LOPULTA EHKÄ
KOKO IHMISLAJI ITSEOPPIVAN
TEKOÄLYN ARMOILLE.

rio Gallese kollegoineen huomasivat 1990-luvulla. Spontaani empatia korvaa tietoisien mielikuvituksen yhteistyön mediana, kunhan ennen totuuden tielle paluuta ei päästetä hararilaisia geeniteknologiafriikkejä peukaloimaan peilisolujen perimää. ■

ILKKA KALLIO

Lähteet:

Jaynes, Julian 1990/1977 *The Origin of Consciousness in the Breakdown of the Bicameral Mind*. Boston: Houghton Mifflin.

Rizzolatti, Giacomo & Sinigaglia, Corrado 2008 *Mirrors in the Brain: How Our Minds Share Actions and Emotions*. Oxford: Oxford University Press.

MIINA KESKI-PETÄJÄ, ANTTI KATAINEN JA LAURA LIPASTI

Naisten osuus yritysten ylimmässä johdossa kasvaa hitaasti

PIXHILL

Naisten osuus yritysten ylimmässä johdossa on noussut selvästi kymmenessä vuodessa, mutta viime vuosina kehitys on ollut jokseenkin hidasta tai olematonta. Johtajien tasa-arvokehityksen seurantaan tarvitaan systemaattisesti tuotettua, vertailukelpoista tietoa.

Vuoden 2016 lopussa neljännos pörssiyritysten hallitusjäsenistä Suomessa oli naisia. Pörssiyritysten hallitusten puheenjohtajina toimi kuusi naista eli naisten osuus oli noin 5 prosenttia. Toimitusjohtajina pörssiyrityksissä naisia oli myös kuusi.

Suurimmilla¹ listaamattomissa yhtiöissä naisilla oli noin viidennes hallituspaikoista vuoden 2016 lopussa. Noin kym-

¹ Suurimmilla listaamattomilla yhtiöillä tarkoitetaan henkilöstön lukumäärän mukaan 150 suurinta listaamatonta yhtiötä.

menesosa kaikista puheenjohtajista oli naisia ja toimitusjohtajista 14 prosenttia.

Valtio-omisteisissa yhtiöissä tilanne on hieman tasa-arvoisempi: Hallitusjäsenistä 38,5 prosenttia oli naisia. Hallituksen puheenjohtajista naisia oli 23 prosenttia ja toimitusjohtajista noin kymmenesosa vuonna 2016.

Tiedot käyvät ilmi Tilastokeskuksen tasa-arvotilastojen johtajuustilastoista, jotka on julkaistu kokonaisuudessaan Sukupuolten tasa-arvon teemasivuilla (stat.fi/tasaarvo). Hallituksen tasa-arvo-ohjelmaan on kirjattu tavoite johtajuustilastoinnin vakiinnuttamisesta, ja tilastoja kehitetään viranomaisyhteistyössä.

Hallitusosuudet kasvavat hitaasti

Kaikissa tarkastelluissa yhtiötyypeissä naisten määrä hallituksissa on kasvanut vuodesta 2007. Kehitys on kuitenkin ollut melko hidasta seuranta vuoden 2012 jälkeen.

Pörssi-yhtiöissä naisten osuus on kasvanut vuoden 2007 yli kymmenesosasta lähes neljäsosaan vuonna 2016.²

Eniten naisia työskenteli suurten ja vähiten pienten pörssi-yhtiöiden hallituksissa.

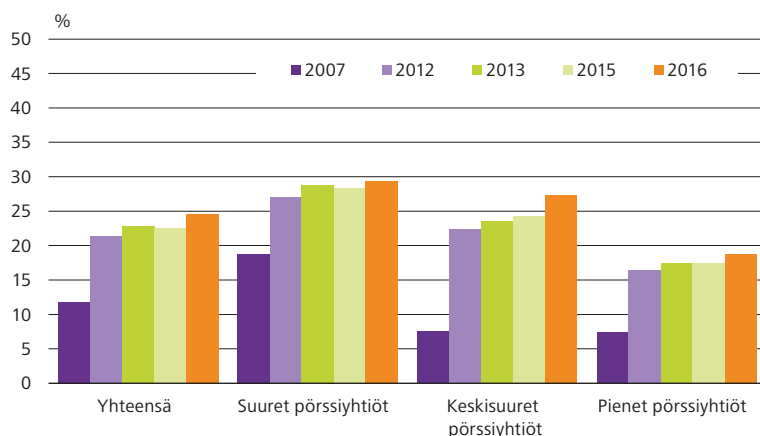
Suuriksi pörssi-yhtiöiksi luetaan yritykset, joiden markkina-arvo oli yli miljardi euroa, keskisuurilla markkina-arvo oli yli 150 miljoonaa euroa ja pienillä alle 150 miljoonaa euroa.

Pörssi-yhtiöiden hallinnointikoodissa on huomautettu naisten ja miesten tasapuolisesta edustuksesta jo vuonna 2003. Vuonna 2008 koodissa annettiin suositus, että hallitukseen on valittava sekä miehiä että naisia. Jos suositusta ei noudateta, yhtiön on annettava asiasta julkinen perustelu. Kiintiöitä naisten edustukselle ei ole asetettu. Annetun suosituksen ja aiheen lisääntyneen julkisuuden aikaansaama ilmapiiri on kenties osaltaan kannustanut pörssi-yhtiöitä aiempaa monimuotoisempien hallitusten nimittämiseen.

Suurimmissa listaamattomissa yhtiöissä naisten hallituspaikkojen osuus on kasvanut vuoden 2007 reilusta 13 pro-

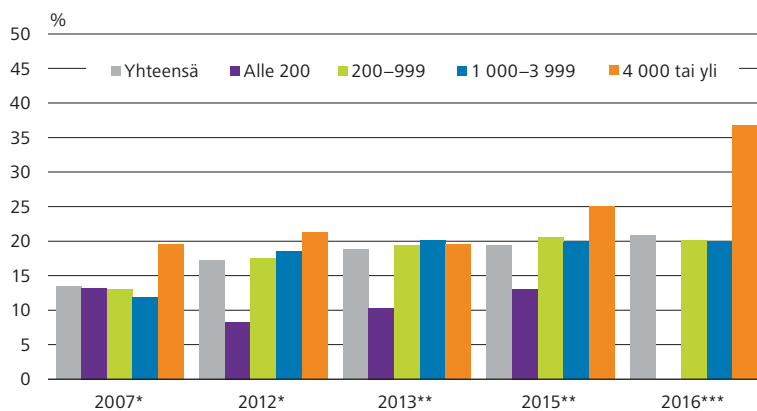
² Keskuskauppakamari tilastoi pörssi-yhtiöiden ylintä johtoa joka kevät. (www.naisjohtajat.fi) Ajankoh- taeron vuoksi Tilastokeskuksen ja Keskuskauppaka- marin tiedot eroavat toisistaan.

KUVIO 1. Naisten osuus pörssi-yhtiöiden hallituksissa viitenä seurantavuonna, %

Lähde: Tilastokeskus, sukupuolten tasa-arvo; Suomen asiakastieto Oy

KUVIO 2. Naisten osuus suurimpien listaamattomien yhtiöiden hallituksissa viitenä seurantavuonna, %

* 100 suurinta listaamatonta yhtiötä liikevaihdon mukaan.

** 150 suurinta listaamatonta yhtiötä liikevaihdon mukaan.

*** 150 suurinta listaamatonta yhtiötä henkilöstön lukumäärän mukaan.

Lähde: Tilastokeskus, sukupuolten tasa-arvo; Suomen asiakastieto Oy

sentista yli viidesosaan. Listaamattomille yhtiöille ei ole erillisiä suosituksia tai tavoitteita sukupuolten tasapuolisiin nimityksiin, mutta naisten ja miesten osuudet ovat silti tasaantuneet.

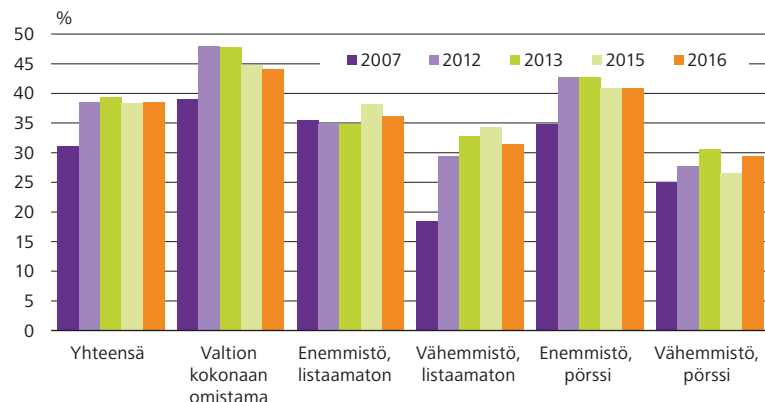
Listeamattomien yhtiöiden kehitystä tarkasteltaessa on huomioitava, että aikasarjoissa on aineiston rajauksista johtuvia katkoksia: vuoteen 2015 asti 100 tai 150 suurinta yhtiötä valittiin liikevaihdon suuruuden perusteella ja vuodesta 2016 alkaen yhtiöt on rajattu henkilöstön lu-

kumäärän perusteella. Kokonaisuudessaan aineistosta johtuvaa eroa ei kuitenkaan ole: Sekä henkilöstömäärän mukaan rajatussa yhtiöjoukossa että liikevaihdon mukaan rajatussa yhtiöjoukossa naisten hallitusosuus on 21 prosenttia.

Valtio-omisteisissa yhtiöissä naisten hallitusosuudet ovat pysytelleet viime vuodet alle 40 prosentissa.

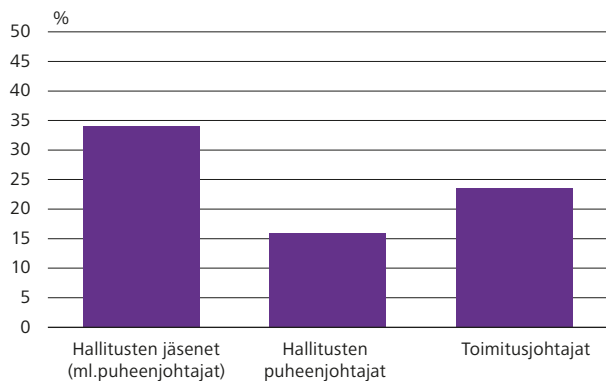
Yhtiöissä, joissa valtio on enemmistö-omistajana, naisten määrä hallituksissa oli keskimääräistä korkeampi. Kokonaan ▶

KUVIO 3. Naisten osuus valtio-omisteisten yhtiöiden hallituksissa viitenä seurantavuonna, %

Lähde: Tilastokeskus, sukupuolten tasa-arvo; Suomen asiakastieto Oy

KUVIO 4. Naisten osuus kuntaomisteisten osakeyhtiöiden johdossa 2015 (yhtiöt, jossa henkilökuntaa vähintään 1 htv), %

Lähde: Keski-Petäjä & Katainen 2017

valtio-omisteisten yritysten hallituksissa naisten osuus oli suurin, 44 prosenttia.

Valtion vähemmistöomisteisissa listaamattomissa- ja pörssi-yhtiöissä naisten osuus oli puolestaan pienin, molemmissa noin 30 prosenttia.

Valtion kokonaan omistamissa yhtiöissä ja valtion enemmistöomisteisissa pörssi-yhtiöissä on siis pitkälti saavutettu tasa-arvo-ohjelmien ja valtioneuvoston periaatepäätöksiens tavoitteet, joiden mukaan naisia ja miehiä tulisi nimittää hallitukseen tasapuolisesti (kumpikin vähintään 40 prosenttia).

Valtio nimittää hallitukseen jäseniä vain oman omistussuutensa mukaisesti. Ehkä tästäkin syystä valtion vähemmistöomisteisten yhtiöiden hallituksissa naisten ja miesten tasapuolisesta edustuksesta on jääty eniten jälkeä.

Yhtiötyypistä riippumatta naisten osuus sekä toimitusjohtajista että hallitusten puheenjohtajista on edelleen hyvin pieni. Naisia on edelleen vähän myös liiketoimintajohdossa, mikä vaikeuttaa naisten pääsyä hallitukseen (Keskuskaupakamari 2016).

Uusia tietoja kuntaomisteisten yhtiöiden johdosta

Tilastokeskus toteutti keväällä 2017 sosiaali- ja terveysministeriön ja Suomen Kuntaliitto ry:n tilaaman selvityksen kuntaomisteisten yhtiöiden ylimmän johdon sukupuolijaosta (Keski-Petäjä & Katainen 2017). Selvitys käsitteli vuoden 2015 tilannetta kuntaomisteisten yritysten ylimmässä johdossa, eli naisten ja miesten osuuksia hallitusten puheenjohtajina ja jäseninä sekä toimitusjohtajina. Tarkasteltava yhtiöjoukko rajattiin lähdeaineistojen saatavuuden vuoksi vain kuntien omistamiin osakeyhtiöihin. Tarkemmat taustamuuttujatarkastelut tehtiin sellaisista yhtiöistä, joissa oli henkilökuntaa vähintään yhden henkilötyövuoden verran (710 kpl).

Selvitys osoitti, että naisten osuus kuntaomisteisten yhtiöiden hallituksissa oli 34 prosenttia ja hallitusten puheenjohtajista 16 prosenttia vuonna 2015. Kuntaomisteisten yhtiöiden toimitusjohtajista vajaat 24 prosenttia oli naisia. Naisia oli kuntayhtiöiden hallituksissa siis hieman harvemmin kuin valtio-omisteisten yhtiöiden hallituksissa.

Kuntaomisteisissä yhtiöissä naisten hallitusosuus jäi pienemmäksi kuin naisten hallitusosuudet valtion kokonaan omistamissa enemmistöomisteisissä listaamattomissa yhtiöissä ja enemmistöomisteisissä pörssi-yhtiöissä.

Kuntaomisteisten yhtiöiden hallituksissa naisten osuus oli sitä suurempi, mitä nuorempi ikäluokka oli kyseessä. Hallitus-

NAISTEN OSUUS
TOIMITUSJOHTAJISTA
JA HALLITUSTEN
PUHEENJOHTAJISTA ON
EDELLEEN HYVIN PIENI.

ten jäsenet painottuivat vanhempiin ikäluokkiin, mutta naiset olivat miehiä jonkin verran nuorempia. Hallitusjäseninä toimivista naisista alle kolmasosa oli 60-vuotiaita tai sitä vanhempia, kun miehistä tämän ikäisiä oli lähes puolet hallitusjäsenistä.

Selvityksestä löytyy lisätietoa johtajien koulutustasosta ja -aloista sekä yhtiöiden toimialoista ja sijainnista.

Tulevaisuudessa, kun kuntien ja maakuntien toimintoja järjestetään uudelleen SOTE- ja maakuntauudistuksen yhteydessä, on erityisen tärkeää ylläpitää seuranta tasa-arvon toteutumisesta sekä kunta- että maakuntaomisteisissa yhtiöissä.

Kuntaomisteisten yhtiöiden lukumäärä on myös ollut kasvussa. Kuntien omistuksessa tulee uudelleenjärjestelyjen myötä olemaan myös muita yhtiötyyppejä kuin osakeyhtiöitä, joten johtajatehtävien jakautumista tulee jatkossa tarkastella myös muissa yhtiötyypeissä.

Johtajuustilastointia kehitetään

Yritysjohdon tasa-arvokehityksen seuraamiseksi tarvitaan tietoa johtajien sukupuolijakaumasta. Sukupuolen mukainen johtajuustilastointi on kuitenkin ollut Suomessa pitkään suhteellisen hajanaista ja usean eri toimijan käsissä.

Pörssiyhtiöiden ja valtio-omisteisten yhtiöiden hallitusjakaumia on voitu seurata jo pidempään. Tilastokeskus on kerännyt säännöllisesti tietoja pörssiyhtiöiden ja valtio-omisteisten yhtiöiden hallituksista mm. Naiset ja miehet Suomessa -taskutilastoon. Keskuskauppakamari on puolestaan seurannut eri pörssiyhtiöiden johtajien sukupuolijakaumaa ja tasa-arvotilannetta Naisjohtajat-selvityksissään.

Valtioneuvoston kanslia on puolestaan julkaissut tiedot omistajaohjauksessaan olevien yhtiöiden hallitusjäsenien sukupuolijakaumista.

Sen sijaan listaamattomien yhtiöiden tai kuntayhtiöiden johdosta ei ole kerätty säännönmukaisesti tietoja ennen viimeisimpiä selvityksiä.

Sosiaali- ja terveysministeriön TASURI-hankkeen tilastotyöryhmä selvitti johtajuustietojen seurannan mahdollisuuksia ja tietotarpeet kirjattiin myös hallituksen tasa-arvo-ohjelmaan 2015–2019. Kehittämistyötä on jatkettu valtionvarainministeriön johdolla toimivassa Johtajuustilastointiverkostossa. Ver-

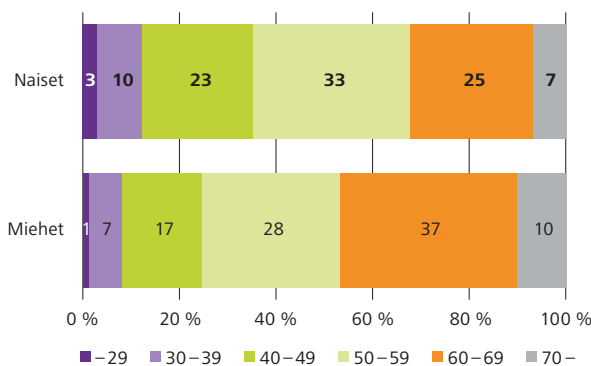
kosto kokoa yhteen asiantuntijoita valtiovarainministeriön ohella mm. sosiaali- ja terveysministeriöstä, työ- ja elinkeinoministeriöstä, valtioneuvoston kanslistasta, THL:n Tasa-arvotiedon keskukselta, Kuntaliitosta, Elinkeinoelämän keskusliitosta EK:sta, Keskuskauppakamarista, Helsingin yliopistosta, Jyväskylän yliopistosta ja Tilastokeskuksesta.

Hallituksen tasa-arvo-ohjelman ja Johtajuustilastoverkoston työn myötä tilastointia on laajennettu myös Tilastokeskuksessa, ja johtajuustietoja julkaistaan laajennettuna sekä tulevassa Naiset ja miehet Suomessa -taskutilastossa että nyt uudistetuilta Tilastokeskuksen tasa-arvotilastojen teemasivuilla.

Johtajuustietojen seuranta olisi tulevaisuudessa hyvä laajentaa koskemaan kaikkia yhtiötyyppejä kunta- ja maakuntayhtiöt mukaan lukien. Säännöllisin väliajoin olisi hyvä seurata myös yritysten muita johtajia yhtiöiden hallitusten ja toimitusjohtajien lisäksi. Palkkatyössä toimivien johtajien seuranta onnistuu työssäkäyntitilaston aineistoilla, mutta esimerkiksi johtoryhmien seuranta edellyttää tällä hetkellä vielä erillisiä tiedonkeruita.

Tutkimusta tarvittaisiin lisäksi naisten ja miesten urapoluista ja erityisesti siirtymistä keskijohdosta ylimpään johdotoon. Tietotarpeiden täyttämiseksi tarvitaan jatkossakin uusia tiedonkeruiden muotoja, aineistojen kehittämistä sekä eri toimijoiden välistä yhteistyötä. ■

KUVIO 5. Kuntaomisteisten yhtiöiden hallitusten jäsenet ikäluokan ja sukupuolen mukaan 2015, %

Lähde: Keski-Petäjä & Katainen 2017

Miina Keski-Petäjä on yliaktuaari ja Antti Katainen tilastopäällikkö Tilastokeskuksen väestö- ja elinolut-yksikössä. Laura Lipasti työskenteli yksikön korkeakouluharjoittelijana kesällä 2017.

Lähteet

Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2016-2019.

Keski-Petäjä, Miina & Katainen, Antti 2017. Naiset ja miehet kuntaomisteisten yhtiöiden ylimmässä johdossa. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2017:24. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Keskuskauppakamarin naisjohtajaselvitykset: www.naisjohtajat.fi Viitattu 15.9.2017.

Pietiläinen, Marjut, Keski-Petäjä, Miina & Katainen Antti 2015. Naisten ja miesten edustus yritysten ylimmässä johdossa. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2015:3. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

SHUTTERSTOCK

OTTO KANNISTO

Asumisesta tulossa yksilölaji

Sanaan koti yhdistyy usein sana perhe. Yhä enenevässä määrin tämä assosiaatio on kuitenkin murenemassa. Jos asunto oli ennen tiiviin yhteisön kokoontumispaikka, on se tänään monelle suomalaiselle hiljainen tukikohta, jonne vetäytytään päivän päätteeksi viettämään aikaa yksin, tai korkeintaan kaksin.

Asuntokunnan keskimääräinen koko on pienentynyt poikkeuksetta Tilastokeskuksen vuositilastoinnin aloittamisesta eli vuodesta 1987 lähtien. Kolmekymmentä vuotta sitten keskimääräisen asuntokunnan koko oli kaksi ja puoli henkilöä, kun se nyt on juuri ja juuri kahden yläpuolella. Mikäli kehityksen suunta ei taitu, sukeltaa asuntokunnan keskikoko alle kahden rajapyykin jo ennen vuotta 2020.

Kaksin tai yksin asuvia aikuisia (yli 18-vuotiaita) oli viime vuonna 2,8 miljoonaa eli 66 prosenttia saman ikäisestä asuntoväestöstä. Tämä on yli kaksikymmentä prosenttiyksikköä enemmän kuin kolmekymmentä vuotta aikaisemmin.

Asuntokuntien koon pieneneminen on koko maan laajuinen ilmiö: Suomessa ei ole yhtään kuntaa, jossa keskimääräinen asuntokunta olisi vuonna 2016 ollut suurempi kuin vuonna 1987. Yksi nollakasvuun yltänyt poikkeus kuitenkin löytyy. Tämä on Pohjois-Pohjanmaalla sijaitseva kymmentuhannen asukkaan Liminka. Keskimääräiseen liminkalaiseen asuntokuntaan kuului hieinan yli kolme henkilöä.

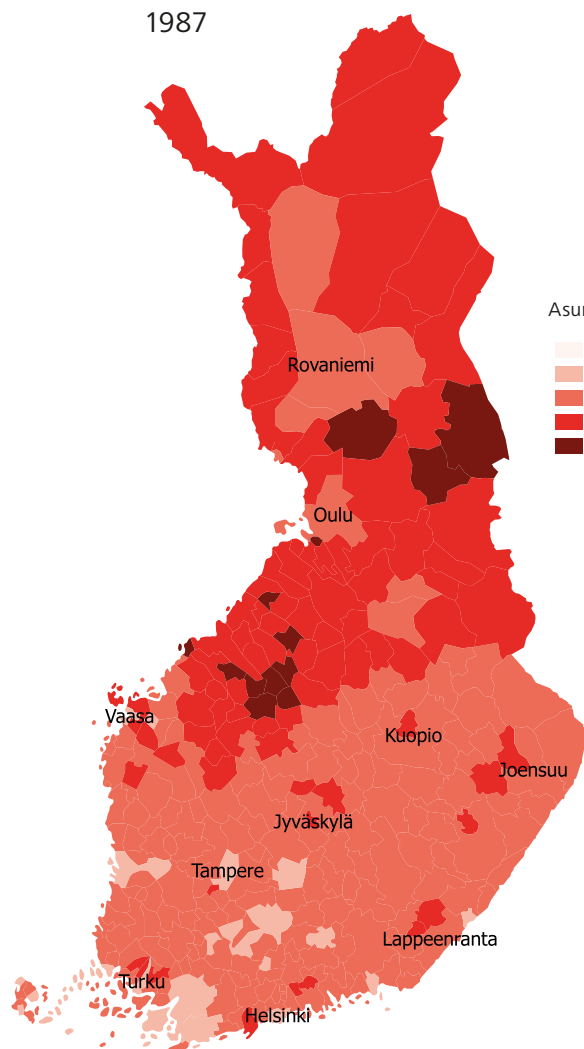
Vuonna 2016 ainoastaan 5 000 asukkaan pohjanmaalaisessa Luodon kunnassa keskimääräinen asuntokunta oli Liminkaa suurempi. Nämä kaksi kuntaa olivat myös ainoat, joissa keskimääräiseen asuntokuntaan kuului enemmän kuin kolme henkilöä. Kuvaavaa on, että vuonna 2016 Suomessa oli 112 kuntaa, joiden keskimääräinen asuntokunnan koko oli alle kaksi henkeä, kun vuonna 1987 tällaisia kuntia ei ollut ainuttakaan.

Idässä ja pohjoisessa nopein muutos

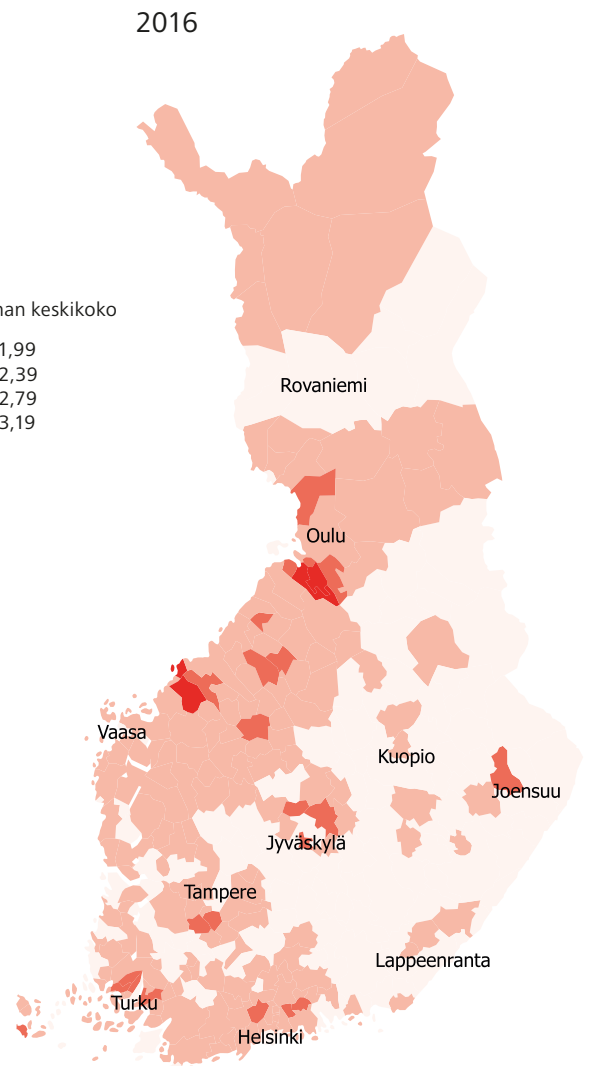
Vaikka asuntokuntien pieneneminen koskettaa koko maata, on muutosnopeudessa alueellisia eroja. Esimerkiksi edellä mainituista 112 kunnasta 14 sijaitsee Pohjois-Savossa, 12 Etelä-Savossa ja 11 Pohjois-Karjalassa. Näihin maakuntiin kuuluu vain 14 prosenttia kaikista Suomen kunnista, mutta kolmasosa sellaisista kunnista, joissa asuntokunnan keskimääräinen koko on pienempi kuin kaksi. Yleistäen voidaan sanoa, että idän ja pohjoisen asuntokunnat ovat pienentyneet muuta maata nopeammin.

Suurin muutos on tapahtunut Kai-

KARTTA 1. Asuntokunnan keskikoko 1987

KARTTA 2. Asuntokunnan keskikoko 2016

Asuntokunnan keskikoko

- 1,60 – 1,99
- 2,00 – 2,39
- 2,40 – 2,79
- 2,80 – 3,19
- 3,20 –

Lähde: Tilastokeskus, asunnot ja asuinolot

nuussa. Siellä asuntokunnat ovat supistuneet kolmessakymmenessä vuodessa lähes 30 prosentilla. Lapissa, Etelä-Savossa, Pohjois-Savossa, Pohjois-Karjalassa ja Keski-Pohjanmaalla asuntokunnat ovat pienentyneet noin neljänneksellä.

Vähiten, eli noin 11 prosenttia, asuntokuntien koko on supistunut Ahvenanmaalla ja Uudellamaalla. Maantieteellistä vertailua tehtäessä on kuitenkin otettava huomioon se, että eteläisten alueiden asuntokunnat olivat 1980-luvun lopulla muuta maata pienempiä ja näin ollen muutos on etelässä ollut vähemmän dramaattinen.

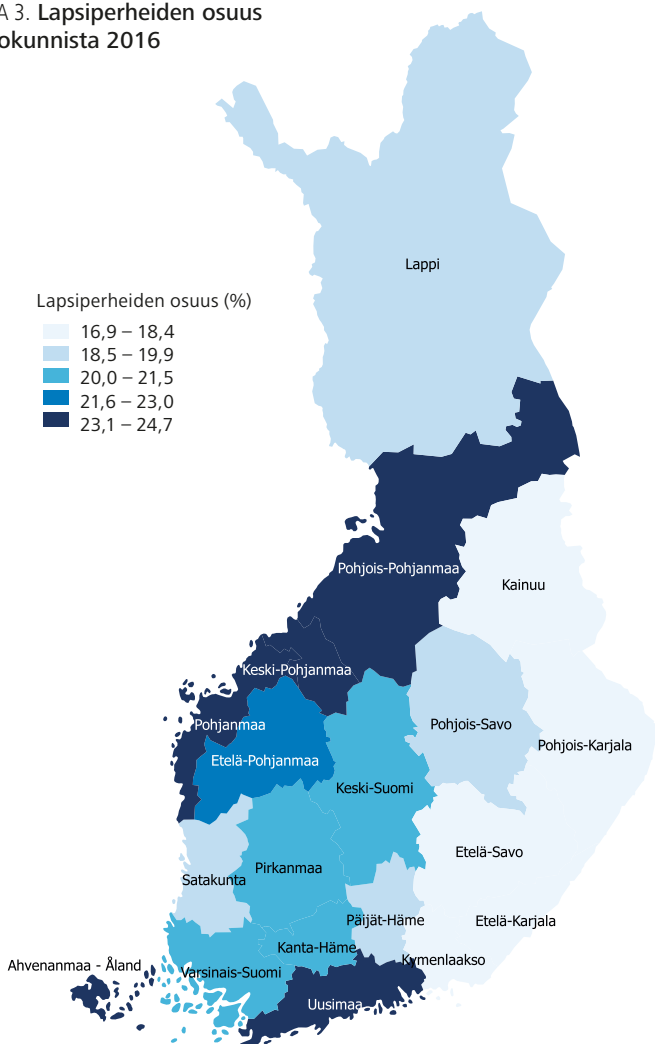
Kartoissa 1 ja 2 keskimääräisen asun-

tokunnan koko on ilmaistu kuntatason tarkkuudella niin, että asuntokunnan koko pienenee punaisen sävyn vaaleesta. Kartoista havaitaan viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana syntynyt itä-länsi-jako, johon ainakin osittain on vaikuttanut maan sisäinen muuttoliike.

On mahdollista, että itä-länsi-jako tulee seuraavina vuosikymmeninä syvenemään entisestään. Osaltaan tähän vaikuttaa lapsiperheiden määrä: itäisissä maakunnissa verrattain pieni osuus asuntokunnista on lapsiperheitä. Tässä yhteydessä lapsiperheellä tarkoitetaan asuntokuntaa, johon kuuluu vähintään yksi alle 18-vuotias henkilö. ▶

YKSINASUVIA
SUOMALAISIA OLI
1 131 000
VUONNA 2016.

KARTTA 3. Lapsiperheiden osuus asutokunnista 2016

Lähde: Tilastokeskus, asunnot ja asuinolot

Kartassa 3 on esitetty lapsiperheiden määrät suhteessa kaikkiin asutokuntiin maakunnittain. Kartasta havaitaan, että Kainuussa, Pohjois-Karjalassa, Etelä-Karjalassa, Etelä-Savossa ja Kymenlaaksossa lapsiperheiden osuus asutokunnista on selvästi alle viidenneksen. Sen sijaan Uudellamaalla, Ahvenanmaalla ja Pohjanmaan maakunnissa vastaava osuus on lähellä neljännestä.

Muutostrendin taustalla monta tekijää

Asutokuntien pieneneminen ei kuitenkaan rajoitu vain idän muuttotappiokuntiin. Sen sijaan asutokunnat ovat pienentyneet myös etelässä eli siellä mihin idästä muutetaan. Koko maan tasol-

la asutokunnan pienenemisen voisi intuitiivisesti ajatella olevan yksinkertainen ilmiö: mitä vähemmän ihmisiä, sen pienempiä asutokuntia. Näin ei kuitenkaan ole, sillä samaan aikaan, kun asutokunnan keskikoko on pienentynyt, on Suomen väkiluku kasvanut.

Onkin ilmeistä, että asutokuntien kokoon vaikuttaa useiden tekijöiden summa. Syitä voidaan etsiä esimerkiksi väestörakenteen, elämäntapojen tai kulttuurin muutoksista.

Yksi suurimmista asutokunnan kokoon vaikuttavista muutoksista on 1980-luvulta asti jatkunut lapsiperheiden määrän väheneminen (Tilastokeskus, 2017). Tilastokeskuksen viime kesänä järjestämässä ”Väki vähenee, pidot paranee. Vai paraneeko?” -paneelikeskustelussa lapsiperheiden vähenemisen syiksi esitettiin esimerkiksi vastentahtoista yksinelämistä, lastenhankinnan lykkäämistä ja päätöksen entistä huolellisempaa puntaroimista, nuoruuden venyttämistä, huonoa taloustilannetta, epävarmaa tulevaisuutta ja toisaalta myös vähenvän lapsiluvun kanssa korreloivaa vaurauden lisääntymistä.

Toinen asutokunnan kokoon merkittävästi vaikuttava trendi on yksinasujien määrän kasvu. Yksinasumisen yleistyminen on globaali trendi, tai kuten yhdysvaltalainen sosiologi Eric Klinenberg (2012, 40) on todennut, uusi normi. Klinenbergin mukaan yksinasuminen palvelee moderneja arvoja kuten yksilöllisyyttä, vapautta ja itsensä toteuttamista.

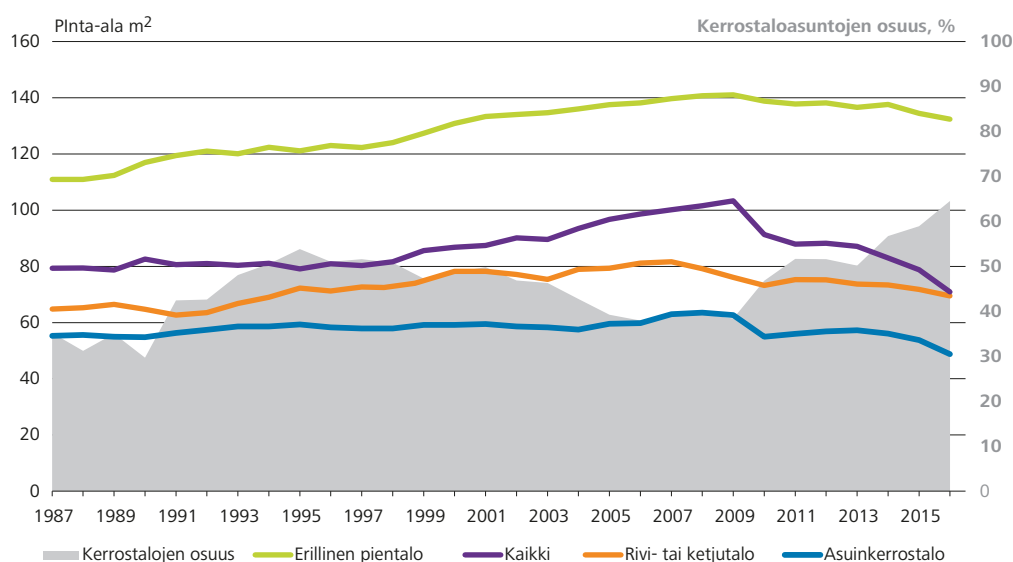
Yksinasuvia suomalaisia oli 1 131 000 vuonna 2016. Kolmekymmentä vuotta aikaisemmin tällaisia asutokuntia oli vain noin 600 000 ja sata vuotta sitten muutama prosentti väestöstä (Junto, 2010, 27).

Yksinasuvien määrän kasvulle Suomessa on esitetty useita syitä. Pyykkönen (2016, 225) toteaa ikärakenteen muutoksen selittävän yksinasuvien määrän kasvua 2000-luvulla. Tällä hän tarkoittaa etenkin suurten ikäluokkien ikääntymistä ja ikääntymisen myötä kasvavaa yksinasumisen todennäköisyyttä. Syitä yksinasumisen kasvuun ja ikääntymisen väliselle suhteelle ovat puolison kuolema, lasten poismuutto ja avioerot.

Nuorten osalta yksinasuvien määrää puolestaan lisää se, että vanhempiensa luona asuvien nuorten osuus on vähen-

ASUTOKUNNAT OVAT
PIENENTYNEET MYÖS
MUUTTOVOITTO-
KUNNISSA.

KUVIO 2. Vastavalmistuneiden asuntojen pinta-alat ja kerrostaloasuntojen osuus 1987–2016

Lähde: Tilastokeskus, asunnot ja asuinolot

tynyt viimeisen vuosikymmenen aikana. Nuoret muuttavat omiin asuntoihinsa entistä useammin etenkin pääkaupunkiseudun ulkopuolella. (Tilastokeskus, 2017)

Asuntotuotanto painottuu pieniin asuntoihin

Oli syy asuntokuntien pienenemiseen mikä tahansa, heijastuu se ennen pitkään väistämättä asuntomarkkinoihin. Kun yhä useampi asuu yksin tai kaksin, kasvaa pienten asuntojen kysyntä. Asuntotuotantoa on jo sopeutettu muuttuneisiin asumistottumuksiin.

Vuonna 2016 valmistuneen asunnon keskimääräinen pinta-ala on pienempi kuin koskaan aikaisemmin viimeisen 30 vuoden aikana. Toisaalta asuntokunnan koko ja asuntotuotanto eivät ole kuitenkaan kehittyneet yksi yhteen.

Näyttääkin siltä, että asuntotuotannon muutoksen katalyyttina toimi vasta finanssikriisi, sillä valmistuneiden asuntojen keskipinta-ala kasvoi aina vuoteen 2009 asti. Muutos tuli rysähtäen: Vuonna 2016 valmistuneen asunnon keskimääräinen pinta-ala oli enää 71 neliötä, kun se vuonna 2009 oli 103 neliötä.

Keskimääräisen neliömäärän väheneminen johtuu erityisesti siitä, että uudet kerrostaloasunnot ovat aiempaa pienempiä. Vuonna 2016 valmistunut kerrostaloasunto on keskimäärin viidesosan pienempi kuin vuonna 2009 valmistunut. Muiden talotyyppien muutos on ollut loivempi.

Vuonna 2016 valmistuneet omakotitalot ovat pinta-alaltaan 6 prosenttia ja rivi- tai paritalot noin 9 prosenttia pienempiä kuin vuonna 2009. Valmistuneiden kerrostaloasuntojen pinta-alan muutoksen vaikutus kokonaiskeskiarvoon on suuri, koska ne muodostavat enemmistön vuoden 2008 jälkeen valmistuneesta asuntokannasta.

On todennäköistä, että myös tulevaisuuden asunnot ovat yhä pienempiä. Varsinkin, kun otetaan huomioon asuntojen kallistuminen ja väestön pakkautuminen etelän kasvukeskuksiin. Yllätyksenä tämä ei tule. Esimerkiksi vuoden 2015 hallitusohjelmassa todetaan, että asuntorakentamisen tulisi vastata paremmin yksinasuvien tarpeita.

Sukupolven aikana tapahtunut muutos asumisessa voidaan tiivistää vaikkapa seuraavasti. Edeltäjänsä verrattuna nykysuomalainen jakaa jääkaappinsa entistä har-

vemman ja pihatiensä entistä useamman kanssa. Tämä ei ole kuitenkaan koko kuva: kasvukeskusten ulkopuolella jäävät myös yhä useammat pihatiet käyttämättä. ■

Kirjoittaja on yliaktuaari Tilastokeskuksen väestö- ja elinolot -yksikössä.

Lähteet:

Junto, Anneli, 2010, *Asumisen unelmat ja arki: Suomalainen asuminen muutoksessa*, Tallinna, Helsinki University Press.

Klinenberg, Eric, 2012, *Living alone is the norm*, *Time International (Asia Edition)*, vol. 179.

Pyykkönen, Topias, 2016, *Väestörakenteen muutos selittää yksinasumisen yleistymistä*, *Yhteiskuntapolitiikka*, vol. 81.

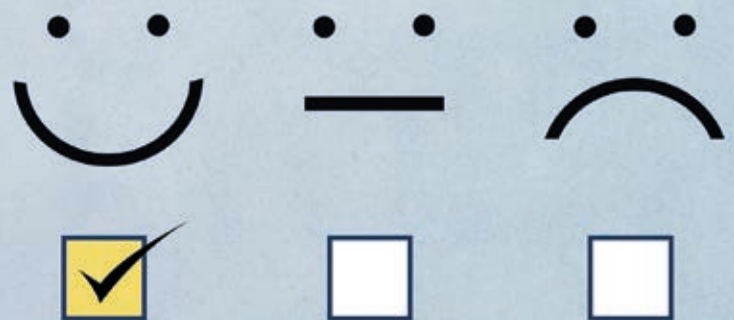
Tilastokeskus 2017, *Vanhempien luona asuvia nuoria yhä vähemmän*.

Tilastokeskus 2016, *Perheet*, Liitetaulukko 3. *Lapsiperheet tyypeittäin 1950–2016*.

JAANA HUHTA JA MERJA KALLIO-PELTONIEMI

Lomaketestauksen lyhyt historiikki:

Sitä saa, miten kysyy

SHUTTERSTOCK

Törmäämme päivittäin tilastolukuihin, jotka kertovat esimerkiksi muutoksista kuluttajien luottamuksessa tai muutoksista työttömyysasteessa sekä erilaisiin analyyseihin elinolojen kehityksestä ja väestön vapaa-ajankäytöstä. Useat tilastot laaditaan kysymällä kysymyksiä satunnaisesti valitulta otosjoukolta. Miten saisimme kysymyksistä sellaisia, että kaikki vastaajat ymmärtäisivät ne mahdollisimman samalla tavalla? Ja miten saisimme vastaamisesta motivoivaa – ehkäpä jopa mukavaa?

so osa tilastoista laaditaan nykyisin erilaisten rekisteritietojen perusteella. Rekistereistä ei kuitenkaan saada nyt eikä tulevaisuudessakaan irti tietoa useiden eri ilmiöalueiden tutkimuksia ja tilastointia varten. Ei ole sellaista rekisteriä, mistä selviäisi luotettavasti ihmisten käsitys omien tulojensa riittävydestä.

Mistään rekisteristä ei myöskään saada selville sitä, miten yrityksissä sovelletaan ja hyödynnetään big dataa tai mi-

ten paljon ihmisten aikaa kuluu kotitöihin. Siksi osa tiedoista kerätään erikseen otoksille suunnatuilla kyselytutkimuksilla. Yleensä kysymällä saatuihin vastauksiin yhdistetään rekistereistä poimittuja tietoja, jolloin pystytään vähentämään kysymysten määrää ja näin helpottamaan vastaajien kokemaa vastausrasitetta.

Tilastokeskuksessa on pitkä perinne kysely- eli surveytutkimuksista. Tiedonkeruita tehdään edelleenkin perinteisellä

postikyselyllä, käynti- ja puhelinhaastatteilla sekä yhä kattavammin netissä verkkolomakkeiden avulla. Tavoitteena on, että vuonna 2018 kaikissa tiedonkeruuissa on tarjolla mahdollisuus vastata netissä.

Tiedonantajan vastattavaksi – millä tahansa vastaustavalla – saapunut Tilastokeskuksen tiedonkeruulomake on monivaiheisen laadintaprosessin tulos. Yhä useammin tiedonkeruuaiheet tai -kysymykset valmistellaan EU-maiden tilasto-

virastojen ja Euroopan tilastoviraston, Eurostatin, yhteistyönä, jolloin saadaan tilastoitua samoja ilmiöitä ja synnytettyä eri maiden välille vertailtavaa tilastotietoa. Jo osana tätä prosessia ja sen jälkeen lomaketta, tai osaa siitä, työstetään Tilastokeskuksessa: testataan ja kehitetään kunnes lomake on valmis tiedonkeruuseen.

Maailmalla testattiin ensin

Otostutkimusten kehittäminen oli painottunut kansainvälisesti 1980-luvulle saakka vahvasti otantaan ja tulosten analyysimenetelmiin. 1980-luvulla alettiin liittää kognitiivisen psykologian ajatuksia surveykysymysten kehittämiseen ja kehittää laadullisen esitestaamisen menetelmiä, muun muassa yksilö- ja ryhmähaastatteluja. Murros liittyi laajemmin kansainväliseen laadullisen tutkimuksen paradigman nousuun ja yleisempään huomioon siitä, että kysymykset eivät välttämättä mittaa sitä, mitä niiden on tarkoitus mitata (esim. Belson 1981).

Suomesta osallistuttiin kiinteästi alan kansainväliseen tutkimukseen ja konferenssiin. Muun muassa Ruotsin ja Yhdysvaltain tilastotoimissa kvalitatiivisen tutkimuksen hyödyntäminen kysely- ja haastattelulomakkeiden testauksessa oli jo pitkällä, ennen kuin Suomessa testat-

tiin ensimmäisenä työvoimatutkimuksen kysymyksiä vuonna 1985.

Ensin testaaminen painottui vahvasti henkilöille suunnattuihin tiedonkeruihin. Myöhemmin alettiin kehittää myös yrityksille kohdistettuja tiedonkeruulomakkeita vastaavilla menetelmillä. Euroopan tilastoja koskevat käytännössä (2011) suosittavat testaamaan suoraan tiedonkeruuseen liittyvät lomakkeet järjestelmällisesti ennen tiedonkeruuta, ja tätä periaatetta Tilastokeskuksessa pyritään noudattamaan. Testausmenetelmiä kehitetään tarvittaessa, sovelletaan kuhunkin testaukseen sopiviksi ja uusia kansainvälisesti käytössä olevia menetelmiä on otettu käyttöön Tilastokeskuksessa (menetelmistä ks. esim. Ahola ym. 2002, Tilastokeskus 2017).

Miksi kysymyksiä ja käsitteitä pitää testata?

Tiedonkeruukysymys tai -lomake ei ole itsessään neutraali mittausväline, vaan kysymykseen vastaaminen on aina subjektiivinen päätöksentekotilanne. Kysymyksen laatija ei välttämättä tule ilman testaamista ajatelleeksikaan, millaisia tulintoja vastaajat voivat mieltää kysymyksistä ja vastausvaihtoehdoista. Tilastokeskuksen testaustoimintaa käynnistämässä ol-

lut erikoistutkija Anja Ahola huomautti (2002), että tietojen keruuseen tulee kiinnittää huomio prosessina, jossa tutkijat asettuvat myös vastaajan asemaan.

Kysymysten laatija on oman alansa asiantuntija, jolle käsitteet, määritelmät ja koko aihepiiri ovat jokapäiväisen tuttua. Tilastoinnissa tavoiteltuja ilmiötä on usein vaikea muotoilla sellaisella tavalla, joka olisi ymmärrettävä arkikielillä tai jolla olisi jokin kosketuspinta ihmisten omaan toimintaan tai arkeen. Vastaja taas saattaa pohtia kyseistä aihepiiriä syvällisemmin ensimmäistä kertaa. Sanat, käsitteet ja niistä muodostetut kysymykset voivat saada eri vastaajien elämäkokemuksen ja -tilanteen myötä oman sävyensä.

Testihaastatteluja tehdään, jotta saataisiin selville vastaajien eri tulkinnat kysymyksistä ja niissä käytetyistä käsitteistä ja voitaisiin sen perusteella kehittää tiedonkeruulomakkeita ja tiedonkeruun laatua paremmaksi.

Joskus vain sanajärjestystä vaihtamalla tai Eurostatista tulleen kysymyspatteriston käännoystä hiomalla voidaan kysymyksen muotoilua parantaa yksiselitteisempään ja haettua tarkoitusta paremmin palvelemaan muotoon. Joskus myös yksinkertaiset kysymykset, kuten ”montako henkilöä kuuluu perheeseesi”, saattavat aiheuttaa ylitulkintaa. Laskenko ▶

SHUTTERSTOCK

SurveyLaboratoriosta testaamisen kotipesä

Tilastokeskuksen tutkijoita kävi vuonna 1990-luvun lopulla Yhdysvalloissa tutustumassa lomaketestauksessa käytettyihin metodeihin ja testaukseen. Aluksi testihaastatteluja tehtiin tavallisissa neuvotteluhuoneissa ja ne nauhoitettiin c-kasetille. Myöhemmin lomakkeiden testaamisen toimintatapa haluttiin juurruttaa kiinteästi käytäntöön ja tarjota testaamiselle asianmukaiset puitteet. Pysyvä testauslaboratorio perustettiin Tilastokeskukseen vuonna 2001. Tilaan rakennettiin varsinainen testihuone sekä tarkkaamo, jossa tut-

kijat ja tilastojen asiantuntijat pystyivät seuraamaan videokameran välityksellä testihuoneen haastatteluja. Testauslaboratoriosta.

Osaamista jaettiin Tilastokeskuksen sisällä. Vahvistusta ja sparrausta toiminnalle saatiin yliopistomaailmasta professori emerita Liisa Rantalaiholta ja yliopistotutkija YTT Marja Alastalolta, jotka tulivat alustamaan ja keskustelemaan eri tilasto- ja tiedonkeruuaiheista.

Tilastokeskuksessa työskennellyt erikoistutkija Anja Ahola oli perehtynyt siihen, kuin-

ka eri tavalla ihmiset ymmärtävät kysymyksiä, ja minkälaiset taustatekijät voivat vaikuttaa vastauksen valintaan. Lomakkeiden testaajat ovat kirjoittelleet vuosien saatossa ahkerasti havainnoistaan ja johtopäätöksistään myös Hyvinvointikatsaus-lehdessä, jonka artikkeleista moni löytyy netistä: <http://www.tilastokeskus.fi/tup/lomaketiimi/julkaisut.html>.

Vuonna 2005 Ylen Prisma-Studio kävi kuvaamassa SurveyLaboratoriota televisio-ohjelmaan, jonka voi katsoa verkko-osoitteessa tietotrendit.stat.fi/mag/article/253#video.

mukaani myös itseni? Ketkä oikeastaan kuuluvat perheeseeni? Mikä on perheen määritelmä ylipäänsä tai mikä se on tässä tutkimuksessa? (Vrt. Nussbaum 2017.)

Onko sitten olemassa huonoja ja hyviä kysymyksiä? On – mutta ei yksiselitteisesti. Tarkoitus on laatia mahdollisimman toimivia kysymyksiä ja käyttää ymmärrettäviä käsitteitä. Vastaamisen ongelmatilanteet johtuvat pääsääntöisesti aina lomakkeesta ja kysymysten toimimattomuudesta siinä kontekstissa, jossa ne esitetään. Vastaajan ei pitäisi joutua tulkitsemaan, mitä kysymyksellä haetaan, vaan vastaamisen tulisi olla sujuvaa.

Kysymyksen ymmärtäminen on usein myös enemmän kuin sen kirjaimellisen merkityksen ymmärtämistä. Vastaaminen edellyttää tulkintaa kysyjän tarkoituksesta, miksi kysytään sitä mitä kysytään (Schwarz 1996). Kysymys-vastaamisprosessia voikin ajatella kommunikaationa: lomakkeen on viestittävä se, mitä halutaan kysyä ja mielellään siten, että suurin osa vastaajista ymmärtää viestin, kuten tutkijat ovat tarkoittaneet (esim. Schober 1999, Schwarz 1996, Snijders et al. 2013, Ahola, Godenhjelm & Lehtinen 2002).

Lomakkeiden testaamisen tavoitteena on tehdä kysymyksistä ymmärrettävämpiä, helposti vastattavia ja varmistaa, että ne mittaavat sitä, mitä halutaan mitata. Laajemmassa mittakaavassa tavoitteena on parantaa kerättyjen tietojen ja tilastojen laatua. Toimivimmat kysymykset ja ymmärrettävämmät käsitteet varmistavat myös sen, että vastaaminen on miellyttävää, jolloin kyselyiden keskeyttäminen on vähäisempää.

Vastauksia faktakoneesta vai stetsonista?

Yrityksille suunnattujen tiedonkeruiden testaamista ei koettu alkuun yhtä tärkeäksi. Tuntuma oli, että yrityksiltä kysytään lähinnä yksiselitteisiä faktoja, numerotietoa, jossa ei ole samassa mittakaavassa tulkinnan tai väärinymmärryksen mahdollisuuksia.

Aluksi testattiin muutamia yrityksille suunnattuja lomakkeita, eli menttiin yrityksiin paikan päälle havainnoimaan lomakkeen täyttöä ja keskustelemaan vastaamiseen liittyvistä haasteista. Myöhemmin toteutettiin tiedonkeruiden yrityksille aiheuttaman tiedonantorasitteen

SHUTTERSTOCK

Lomaketiimi kutsuu lomaketeistiin joko yksilö- tai ryhmähaastatteluihin vuosittain useita kymmeniä henkilöitä. Jos saat kutsun, niin kannattaa ehdottomasti osallistua: voit parantaa tiedonkeruukysymyksiä – ja samalla tutustua testaukseen menetelmän ja kokemuksena.

Testaustilanteissa täytät lomaketta tietokoneella tai kännykällä, kuten normaalisti vastaisit, tai sinua haastatellaan, kuten tilastohaastattelussa normaalistikin. Tutkija kysyy sinulta lisäkysymyksiä. Testaustilanteissa ei ole oikeita eikä vääriä vastauksia, vaan testausten perusteella kehitetään lomakkeista ja kysymyksistä helpompia vastata.

Tervetuloa testaamaan!

mittausprojekti, ja tämän jälkeen yrityksille suunnattuja verkkolomakkeita on testattu systemaattisemmin.

Testaus paljasti, kuinka tiedonantajilla oli monenlaisia hankaluuksia sekä verkkolomakkeen käytettävyyden että sisältöjen kanssa. Kysymyksiin, joihin luultiin saatavan tarkkaa numerotietoa, saatiinkin karkeaa arviotietoa tai joskus jopa hatusta vedettyjä "stetsonarvioita". Tämän tiedon avulla lomaketta paranneltiin yhdessä tilastoasiantuntijoiden kanssa.

Vähitellen lomakkeiden testaaminen vakiintui osaksi myös yrityksille suunnattujen tiedonkeruiden normaalia käytäntöä. Tällä hetkellä Tilastokeskuksen lomaketiimissä toimii sekä henkilö- että yrittäjä tiedonkeruiden testaamiseen erikoistuneita tutkijoita.

Niin kauan kuin kysellään, niin kauan testataan

Tilastokeskuksen lomaketestauksessa alkuvaiheista asti mukana olleet IT-kehittä-

mispäällikkö Petri Godenhjelm ja tutkija Marjaana Järvensivu muistelivat, kuinka alkuvuosina lomakkeiden testaustoiminta tuntui vaativan selkeää olemassaolon perustelua. Nykyään lomaketestaus on tärkeä osa tiedonkeruuta ja vakiintunutta toimintaa pyritään kehittämään ja tehostamaan koko tilastotuotantoa palvelleen.

Testauksessa haetaan aina erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja ja arvioidaan ongelmien laajuutta: aukotonta oikeaa ja yhtä totuutta ei yleensä ole. Myös testaamisesta kerätään palautetta, ja toimintaa parannetaan asiakkaiden palautteita kuunnellen.

Tietämys ja osaaminen ovat vahvistuneet testaustoiminnan kokemuksen karttuessa. Lisäksi kansainvälinen yhteistyö on syventynyt vuonna 1997 perustetun kansainvälisen Quest-verkoston (Question Evaluation Standards) ja sen järjestämien tapaamisten myötä. Useiden tilastoaluiden lomakkeita kehitetään ja testataan kansainvälisenä yhteistyönä. Suomi on ollut näissä aktiivisesti mukana, esimerkiksi työvoimatilastointiin ja tieto- ja viestintätekniikan käyttöä koskevan tilastointiin liittyen.

Verkkotiedonkeruut vesille

Verkkotiedonkeruissa olennaista on myös tiedonkeruun käyttökokemuksen kehittäminen sekä teknisen käytettävyyden että tilastojen sisältöjen näkökulmasta. Yrityksille suunnatuissa tiedonkeruissa käytettävyydestä testauksen yhdistäminen sisällölliseen testaukseen on ollut mukana yritystestausten alusta asti, koska sähköiset lomakkeet ovat olleet käytössä siellä pidempään.

Henkilöille suunnatut tiedonkeruut ovat olleet enimmäkseen haastattelutiedonkeruita, mutta nekin ovat nyt siirtyneissä verkkoon. Uudenlaiset välineet ja vastaamisympäristö synnyttävät yllättäviäkin haasteita – sekä mahdollisuuksia – luotettavan tiedonkeruun jatkumolle. Verkossa vastattavien lomakkeiden kehittäminen ja käytettävyydestä yhdistettynä sisällölliseen testaukseen on tuotu osaksi myös henkilöille suunnattuihin tiedonkeruihin.

Mobiililaitteiden raju yleistymisen viime vuosina on luonut haasteita tiedonkeruulomakkeiden tekijöille. Tiedonkeruu-

maailman tulisi muuttua ihmisten maailman muuttuessa ja tähän myös lomake-testaustoiminnalla pyritään vastaamaan.

Lisäksi digitalisoitunut ympäristö suoltaa erilaisia kyselyitä ja muuta informaatiota kiihtyvään tahtiin, jolloin tilastontekijöiden tulee tosissaan panostaa siihen, että virallinen sanoma erottuu ja tulee huomatuksi infoähkyn seasta. Otokseen kuuluvien vastaamaan innostaminen ja kyselyiden vastaamisen mielekkyyden esiinnotto lienevät jatkossa yhä paksumpi punainen lanka lomakesuunnittelun sekä testaustenkin näkökulmasta.

Mikään tiedonkeruulomake ei tule koskaan lopulliseksi ja valmiiksi, vaikka sitä olisi testattu ja hiottu useampaankin otteeseen. Maailma muuttuu hurjaa vauhtia: uudet ilmiöt synnyttävät uudenlaista käsitteistöä ja kieltä. Uudet tilastoitavat ilmiöt voivat olla niin vaikeita tai havainnoitavissa vasta ensi ilmiöiltään, ettei niille vielä löydy yhteisesti hyväksytyjä ja ymmärrettyjä käsitteitä tai määritelmiä.

Tästä esimerkkinä on jakamistalous tai median käyttö (tv:n katselun murros), joi- ta on vaikeaa määritellä yhtenäisellä tavalla tai joiden mittaamiseen on haastavaa kehittää kysymyksiä, jotka vastaajat ymmärtäisivät yksiselitteisesti. Toisaalla jotkut asiat ja ilmiöt menettävät merkitystään ja alkavat kalskahtaa vanhentuneilta.

Vaikka rekistereiden käyttö tilastoinnissa lisääntyy jatkossakin, muun muassa Kansallisen tulorekisterin myötä, niin lomakkeiden testaamisen tarve ei suinkaan vähene. Myös osa rekistereihin syötettävistä tiedoista on suurelta osin ainakin jossakin vaiheessa lähtöisin ihmisen täyttämästä lomakkeesta. Testaustoiminnan laajentuminen hallinnollisten aineistojen puolelle sisältyy toivottavasti seuraavaan aiheesta laadittavaan historiikkiin. ■

Jaana Huhta on yliaktuaari ja Merja Kallio-Peltoniemi tutkija Tilastokeskuksen Tiedonhankinta-yksikössä.

Lähteet:

Ahola, Godenhjelm & Lehtinen (2002): Kysymisen taito. Surveylaboratorio lomaketutkimuksen kehittämisessä. Katsauksia 2002/2, Tilastokeskus.

Euroopan tilastoja koskevat käytäntösäännöt kansallisia ja kunnallisia tilastovirkkamiehiä varten (2011) Tilasto-ohjelmakomitean hyväksymä 28.9.2011. Eurostat, Euroopan tilastojärjestelmä. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5922145/10425-FI-FI-PDF> Viitattu 1.8.2017.

Nussbaum, B. (2017) To Ask or Not to Ask? It Depends on the Question. Teoksessa: Amstat News, July 2017, Issue #481.

Quest-verkosto, verkkosivut: <https://wwwn.cdc.gov/QBANK/Beta/QUEST.aspx#/Home>

Ruotsalainen, Kaija (2011) Maailman väestö lasketaan joka kymmenes vuosi. http://www.stat.fi/tup/vl2010/art_2011-05-17_001.html. Viitattu 1.8.2017.

Sailas, Raija (2002) Kysymisen taito. Anja Aholan haastattelu. Hyvinvointikatsaus 2/2002, Tilastokeskus.

Schober, M. (1999): Making sense of questions: an interactional approach. Teoksessa: Sirken, Herrmann, Schechter, Schwarz, Tanur & Tourangeau (toim.): Cognition and Survey Research. John Wiley & sons, New York. 77–93.

Schwarz, N. (1996) Cognition and communication: judgemental biases, research methods and the logic of conversation. Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey.

Snijders, G., Haraldsen, G., Jones, J. & Willimack, D. (2013) Designing and Conducting Business Surveys. John Wiley & sons, Hoboken (New Jersey)

Tilastokeskus (2017) Menetelmät. <http://www.tilastokeskus.fi/tup/lomaketiimi/menetelmat.html> Viitattu 2.8.2017.

KAIJA RUOTSALAINEN

Rekisteritiedoilla tilastotuotannon tuottavuusloikka

Rekisterit mullistivat aikanaan koko tilastotuotannon. Digitalisaation myötä tieto pyritään keräämään vain kerran ja saattamaan pian kaikkien käyttöön. Onko nyt aika uudelle vallankumoukselle?

Pohjoismaat olivat pioneereja rekisterien hyödyntämisessä tilastotuotannossa ja ovat edelleen maita, joissa tämä on viety pisimmälle. Monissa maailman maissa tilastotuotanto perustuu edelleen perinteisiin menetelmiin, jolloin tiedot kerätään suoraan väestöltä ja yrityksiltä–haastatteleamalla tai postikyselyin.

Väestölaskenta on yksi suurimmista ja kalleimmista yksittäisistä tilastooperaatioista eri maissa. Monissa maissa se on edelleen myös ainoa tietolähde, jossa saadaan tarkkaa alueellista tietoa maan väestöstä ja sen toiminnasta.

Ongelmana perinteisessä väestölaskennassa sen kalleuden lisäksi on se, että haastatteluihin tai kyselyyn perustuvana se voidaan toteuttaa vain määräajoin – yleensä kymmenen vuoden välein, mikä on myös YK:n suositus.

Näistä syistä tilastovirastot eri puolilla maailmaa etsivät uusia tapoja tuottaa yhteiskunnan tarvitsemia perustietoja väestöstä useammin ja kustannustehokammin. Yhä enemmän hallinnollisten

aineistojen käyttöä pyritään edistämään edes osassa tilastotuotantoa. Muun muassa EU:ssa on meneillään monia hankkeita, joissa rekisterien käyttöä pyritään edistämään ja tukemaan etenkin väestölaskennoissa (ESS.VIP Admin -projekti).

Vuoden 2010 väestölaskennassa jo reilu kolmannes UNEEC:n maista hyödynsi ainakin osittain hallinnollisia aineistoja – yhdeksän maata perusti koko laskennan kokonaan rekistereistä saataviin tietoihin.

Kun Suomessa 1980-luvulla ruvettiin suunnittelemaan siirtymistä rekisteripohjaiseen väestölaskentaan ja tietojen vuosittaista tuottamista, esitettiin myös epäilyjä siitä, onko tiedoille tarkalla aluetasolla tarvetta vuosittain.

Nykyisin tällainen kysymys lähinnä huvittaa – kymmenen vuoden välein tuotettavat tiedot ovat auttamattomasti vanhentuneita jo pian valmistuttuaan. Tarve lähes reaaliaikaisille tiedoille kasvaa koko ajan.

Rekisterien käyttö mullisti aikanaan koko tilastotuotannon, voidaan hyvinkin puhua tilastotuotannon tuottavuusloikka.

kasta. Rekisteritietojen käyttö on edullista verrattuna haastatteleamalla tai postikyselyin kerättyihin tietoihin. Tietoja voidaan tuottaa huomattavasti useammin ja eri rekisterien tietoja yhdistelemällä on mahdollista luoda myös uuden tyyppisiä tietoja ja tilastoja.

Rekisteritiedot kattavat koko kohdejoukon, jolloin tietoja on mahdollista tuottaa myös pieniltä maantieteellisiltä alueilta ja tarkoilla luokituksilla, mikä otostutkimusten perusteella ei ole mahdollista.

Rekisterien käytössä omat haasteensa

Suomen koko tilastotuotanto nojaa vahvasti eri hallinnonaloilla tuotettuihin tietoihin kyseisen hallinnon toiminnasta, tuottamista palveluista ja niiden kohteista: väestön rekisteröinnistä, verotuksesta, eläkkeistä, työsuhteista, työttömyydestä jne. Luotettavat ja kattavat rekisteriaineistot tarjoavat huikkeen mahdollisuuden tuottaa edullisesti laadukkaita ja melko ajantasaisiakin tilas-

SHUTTERSTOCK

toja yhteiskunnan eri tarpeisiin.

Tällä on myös omat haasteensa: lainsäädännön muutokset heijastuvat usein rekisteriaineistojen sisältöihin, jolloin myös tilastotuotannon on mukauduttava muutuneisiin tai uudistuneisiin sisältöihin.

Sisällöt muuttuvat, aikataulut pettävät...

Suomen tilastolain mukaan tilastotoimen on hyödynnettävä mahdollisuuksien mukaan jo olemassa olevia tietoja ja rekisterinpitäjien on informoitava ja neuvoteltava muutoksista myös Tilastokeskuksen kanssa. Siitä huolimatta lainsäädäntömuutosten aiheuttamat muutokset aineistoihin voivat aiheuttaa vähintäänkin aikasarjakatkoksia tilastoihin.

Aineistotoimittajien tietojärjestelmä uudistukset voivat puolestaan pahimmassa tapauksessa viivästyttää oman toimintansa ohella myös tietojen sekundäärisiä käyttäjiä. Tästä on esimerkkinä muun muassa 1980-luvun luvun lopun tietojärjestelmä uudistus verohallinnos-

sa, joka viivästytti verotuksen valmistumista ja sillä oli heijastusvaikutuksia myös Tilastokeskukselle toimitettavien aineistojen aikatauluihin.

Aineistojen tietosisällöissä tapahtuneista muutoksista on esimerkkinä muun muassa 1990-luvun alun verouudistus, jolloin eriytettiin toisistaan pääoma- ja ansiotulojen verotus. Samassa yhteydessä verottaja luopui ammattitietojen keräämisestä verovelvollisilta. Verottajan aineisto oli ollut yksi keskeinen lähdeaineisto ammattinimikkeille vuoden 1990 väestölaskennassa. Tähän piti löytää uusi tapa ja vuoden 2000 väestölaskentaa varten jouduttiinkin palaamaan osin tietojen keräämiseen lomakkeella suoraan työnantajilta.

Rekisterien sisältömuutokset voivat toki olla positiivisiakin. Yksi viimeaikainen merkittävä parannus on väestötietojärjestelmässä käyttöön otettu pysyvä rakennustunnus, joka otettiin käyttöön vuoden 2014 lopussa. Aiemmin käytössä olleeseen rakennustunnukseen verrattuna pysyvä rakennustunnus yksilöi rakennuksen ja se on pysyvä koko rakennuk-

sen elinkaaren ajan. Tunnus ei siis enää sisällä muuttuvia tietoja. Aikaisempi rakennustunnus sisälsi tietoa rakennuksen sijaintipaikasta. Rakennuksen sijaintitietoa ylläpidetään jatkossa erillisenä rakennuksen ominaisuustietona.

Digitalisaation myötä uusia rekistereitä

Suomi on tällä hetkellä yksi johtavista maista julkisissa sähköisissä palveluissa. Myös digiosaamisen on tutkittu olevan EU-maiden huippua, joten digitaalisten palveluiden edelleen kehittämiseksi Suomessa on hyvä tilaisuus. Digitalisaatio onkin hallitusohjelman läpileikkaava teema, joka huomioidaan lähes jokaisessa kärkihankkeessa.

Yhtenä periaatteena digitalisaatiossa on se, että tieto kerätään vain kerran ja se on sen jälkeen kaikkien tarvitsijoiden saatavilla. Tämä hyödyttää niin kansalaisia, yrityksiä, hallintoa – ja myös tilastotoimintaa.

Tulorekisterissä kaikkien tulotiedot

Kansallinen tulorekisteri (KATRE) on yksi hallituksen kärkihankkeista. Sen tarkoitus sisältää kattavat tiedot palkoista, eläkkeistä ja etuuksista. Palkanlaskentaan liittyvät ilmoitukset ovat tällä hetkellä merkittävä rasite yrityksille. Tulorekisterin tavoitteena on keventää yritysten hallinnollista taakkaa yksinkertaistamalla palkan maksamiseen liittyviä ilmoitusmenettelyjä.

Palkkatiedot ilmoitetaan vuoden 2019 alusta lähtien tulorekisteriin reaaliaikaisesti, heti maksutapahtuman yhteydessä. Sieltä ne ovat eri tiedon tarvisijoiden käytettävissä yhtenäisesti ja samanaikaisesti. Tulorekisteri korvaa mm. Verohallinnolle, työeläkelaitoksille ja työttömyysvakuutusrahastolle toimitettavia vuosi-ilmoituksia. Eläke- ja etuustietojen on tarkoitus tulla rekisterin piiriin vuodesta 2020 lähtien.

Tilastokeskus on myös yksi tulorekisterin hyödyntäjistä vuodesta 2020 alkaen. Koska tietosisällön määrittely on vielä osin kesken, ei tällä hetkellä tarkkaan tiedetä, miten ja missä laajuudessa tulorekisterin tarjoamia tietoja voidaan hyödyntää tilastotuotannossa. Oletettavaa kuitenkin on, että tulorekisteriä hyö-

dynnetään ainakin palkka- ja työssäkäyntitilastossa, kansantalouden tilinpidossa, suhdannetilastoissa ja mahdollisesti myös tulonjakotilastossa.

Osa rekisteriin tallennettavista tiedoista on työnantajille vapaaehtoista. Jos monet tilastoinnin kannalta tärkeät tiedot määritetään vapaaehtoisesti ilmoitettaviksi ja moni työnantaja jättää tiedot ilmoittamatta, niin aineiston hyödynnettävyys kärsii. Tällöin joudutaan edelleen turvautumaan yrityksille lähetettävään tiedusteluihin ja idea yhden luukun periaatteesta tiedon jakamisessa osaltaan vesitty. Reaaliaikainen ilmoitusmenetely mahdollistaneekin nopeamman ja ajantasaisemman tilastojen tuotannon.

Asunto-osakkeet rekisteröidään tulevaisuudessa sähköisesti

Osana julkisten palvelujen digitalisointia perustetaan sähköinen asunto-osakerekisteri. Siinä osakehuoneistoja koskevat tiedot ja omistajamerkinnot rekisteröidään sähköisesti. Hanke on laaja poikkiallinen yhteistyöhanke, josta hyötyvät useat tahot niin julkishallinnossa kuin yksityisellä sektorilla.

Asunto-osakkeita koskevilla tiedoilla ja merkinnöillä on laaja yhteiskunnallinen merkitys, sillä asunto-osakkeet koskevat huomattavaa osaa kansalaisista, asunto-omaisuuteen on sitoutunut merkittävä määrä varallisuutta ja luotettavia asuntojen omistajatietoja tarvitaan useissa asiayhteyksissä.

Asunto-osakerekisterin tiedot ovat yhdistettävissä muissa rekistereissä oleviin tietoihin. Erityisen tärkeä on yhteys väestötietojärjestelmässä oleviin tietoihin rakennuksista ja huoneistoista. Väestötietojärjestelmässä on meneillään myös hanke pysyvän huoneistotunnuksen muodostamisesta samaan tapaan kuin pysyvä rakennustunnuskin.

Asunto-osakerekisterin tietojen käyttö yhdessä väestötietojärjestelmän rakennus- ja huoneistotietojen kanssa parantaa asumista kuvaavien tilastotietojen laatua. Se parantaa muun muassa tietoja omistus- ja vuokra-asunnoista sekä tyhjillään olevista osakeasunnoista. Lisäksi se mahdollistaa tietojen tuottamista sijoitusasunnoista, asumisen monipaikkaisuudesta (kakkos-asunnot) ja asuntoihin kohdistuvista rajoituksista (mm. hitas-asuminen).

Väestön koulutustiedot yhteen rekisteriin

Hallituksen viime kesäkuussa eduskunnalle antaman esityksen mukaan Suomeen perustetaan Kansallisten opiske-luoikeuksien ja suoritusten keskitetty integraatiopalvelu KOSKI. Se on valtakunnallinen palvelu, jonne kootaan tietoja väestön koulutuksesta – aina yksittäisistä opintosuorituksista suoritettuihin tutkintoihin asti. Palvelun on suunniteltu olevan käytössä täydessä laajuudessaan vuonna 2019 ja sen ylläpitäjänä toimii Opetushallitus.

Tiedot kootaan yhteen jo olemassa olevista rekistereistä ja uusista, perustettavista rekistereistä. Tällä hetkellä olemassa olevia hallinnollisia rekistereitä on olemassa muun muassa opiskelijavalinnoista, korkeakoulujen opiskelijoista ja suoritetuista tutkinnoista sekä ylioppilastutkinnoista. Näitä kaikkia Tilastokeskus jo hyödyntää tilastoinnissaan.

Uusia rekistereitä on tulossa muun muassa esi- ja peruskouluopetuksesta, luokioluokituksen opiskelijoista ja ammatillisesta koulutuksesta, joiden tietoja Tilastokeskus kerää tällä hetkellä vielä koulutuksen järjestäjiltä suorilla tiedonkeruilla.

Esi- ja perusopetuksen oppilaista koskevat tiedot saadaan uudesta rekisteristä henkilöperustaisina, mikä tuo mahdollisuuksia täysin uusien tietojen tuottamiseen. Tähän saakka tiedot on kerätty oppilaitoksilta vain summatasolla ja tilastointi on siten rajoittunut vain kerättyyn tietoon eikä niitä ole pystynyt yhdistämään henkilötasolla Tilastokeskuksessa muihin tietovarantoihin.

Tilastoinnin uudet haasteet – big datasta ratkaisu?

Samalla kun maailma digitalisoituu, ihmisten elinympäristö muuttuu yhä monimuotoisemmaksi. Työn ja vapaa-ajan raja saattaa monin paikoin hämärtyä. Työn tekemisen paikka vaihtelee etätyön yleistyessä: enää ei istua joka päivä samassa konttorissa kahdeksasta neljään, vaan työtä tehdään eri työpisteissä, kotona, kesämökillä, jossain kahvilassa ehkäpä jopa ulkomailla. Myös työn tekemisen aika voi tulevaisuudessa olla vapaampaa ja vaihtelevampaa.

Miten tätä ja muuta muuttuvaa ym-

päristöä voidaan kuvata nykyisillä tilastomenetelmillä ja aineistoilla?

Aikoinaan rekisteritiedot mullistivat perinteisen tilastoprosessin. Onko nyt aika uudelle vallankumoukselle?

Maailmassa syntyy koko ajan uutta tietoa ihmisten toiminnan perusteella: kulutuskäyttäytymisestä, erilaisista ympäristöä ja olosuhteista kuvaavista mittareista, satelliittikuvista, liikennevirroista jne. Eri puolilla maailmaa ja EU:ssa tutkitaan tällaisen big datan käyttömahdollisuuksia mm. tilastoinnissa. Esimerkiksi Virossa on tutkittu matkapuhelintietojen avulla henkilöiden työmatkaliikennettä. Muita mahdollisia tietolähteitä voivat olla esim. etälueutavien sähkömittareiden keräämä tieto, kauppojen kanta-asiakasaineistot, sosiaalisen median tiedot, liikenteen sensoridata jne.

Ratkaiseeko big datan käyttö tilastoinnin uudet haasteet? Se jäänee nähtäväksi. Jotta big datan avulla voidaan tuottaa luotettavaa tilastotietoa, tarvitaan vielä paljon kehitystyötä tutkimus- ja analyysimenetelmien, aineiston laadun varmistuksen ja lainsäädännön osalta sekä yhteistyötä eri toimijoiden kanssa. Erityisesti on otettava huomioon henkilöiden yksityisyyden suoja. ■

Kirjoittaja työskentelee kehittämispäällikkönä Tilastokeskuksen väestö- ja elinolot -yksikössä.

Lähteet:

Manninen, Asta (2016). *Kvartti. Big data tuo uusia mahdollisuuksia tilastoviranomaisille*. <http://www.kvartti.fi/fi/artikkelit/big-data-tuo-uuksia-mahdollisuuksia-tilastoviranomaisille>

Ruotsalainen, Kaija (2011). *Tieto&trendit. Maailman väestö lasketaan joka kymmenes vuosi*. http://www.stat.fi/tup/vl2010/art_2011-05-17_001.html

Measuring population and Housing. Practices of UNECE countries in the 2010 round of censuses. United Nations. New York and Geneva 2014.

http://www.unec.org/fileadmin/DAM/stats/publications/2013/Measuring_population_and_housing_2010.pdf

TIETO&TRENDIT UUDISTUU – ARTIKKELIT JA BLOGIT JATKOSSA MAKSUTTA VERKOSSA

Tilastokeskus laajentaa veloituksetonta verkkojulkaisemistaan. Käsissäsi oleva Tieto&trendit – talous- ja hyvinvointikatsaus on viimeinen painettuna ilmestynvä lehti.

Jatkossa julkaisemme Tieto&trendit-artikkeleita ja blogeja viikoittain maksutta verkkopalvelussamme. Avaamme uudet Tieto&trendit-verkkosivut ensi vuoden alkupuolella. Nykyiset Tieto&trendit-verkkosivut ovat käytettävissä siirtymään saakka vanhassa tutussa osoitteessa TIETOTRENDIT.STAT.FI. Kerromme siellä myös tarkemmin uudistuksen aikataulusta.

TILAA JUTTUKOOSTE!

Seuraa Tieto&trendit-sisältöjä juttukoosteen avulla. Kun tilaat sähköpostiisi kerran kuukaudessa ilmestyvän Tieto&trendit-koosteen, saat vaivattomasti tiedon tuoreimmista artikkeleista ja blogeista.

Tilaa jo nyt maksuton kooste osoitteesta: <http://bit.ly/2zs6q1u>

TAVATAAN VERKOSSA!

Tilastokeskus

VEIKKO SOMERPURO

KIMMO VEHKALAHTI

BLOGI:

Tilastollinen lukutaito – syvällisen ymmärryksen perusta

Euroopan tilastopäivä muistuttaa maailmanlaajuisesta, meitä ympäröivästä tilastojen virrasta, jonka pyörteissä pärjääminen edellyttää tilastollista lukutaitoa. Aihe on kiehtonut minua ja kietoutunut tiukasti tilastotieteen kurssiini, joka on nykyään avoin kaikille.

Mitä missä milloin ja miten tahnassa tehdään, jää digitaalisia jälkiä. Syntyy valtavia datavirtoja, jotka merivirtoja muistuttaen, mutta pilvissä ja palve-

luissa edeten ulottavat monimutkaiset ja vaikeasti ennustettavat, järjestyttävätkin vaikutuksensa kaikkialle. Ne ruokkivat matkallaan moninaisia elämäntulon prosesseja ja saavat niistä taas lisää voimaa tilastollisten aineistojen, visualisointien, tulosten ja johtopäätösten vuorovaikutusketjuun.

Yksilöiden, yhteisöjen, yritysten ja yhteiskuntien edessä avautuu moniulotteinen mahdollisuuksien maisema datavirtoineen ja palvelupilvineen. Ihmi-

sen pystyttämät prosessit ohjailevat datavirtoja ja tiivistävät niistä reaaliaikaisia näkymiä ja tulevaisuuden ennusteita.

Massiiviseen, mutta passiiviseen datan tuotantoon pystyvät koneetkin, mutta aktiivinen datan hyödyntäminen edellyttää osaavia ihmisiä. Ratkaisut ihmiskunnan monimutkaistuviin haasteisiin löytyvät, kun ihminen ulottaa ajattelunsa prosessikaavioiden ulkopuolelle ja oivaltaa uusia näkökulmia ja yllättäviäkin yhteyksiä eri ilmiöiden välillä.

Datavirtojen pyörteisissä avain näkymien avartamiseen on tilastollinen lukutaito. Yleisen lukutaidon tapaan se on nyky-yhteiskunnassa pärjäämisen ja menestymisen perustaito. Tilastollisesti lukutaidottoman on mahdoton ymmärtää tilastollisia kuvioita ja yhteenvedoja, joilla muutokset ja päätökset perustellaan.

Onneksi tilastollista lukutaitoa voi rajattomasti kehittää ja aina vain syväällisemmin oppia ymmärtämään ilmiöihin kätkeytyviä ulottuvuuksia ja yhteyksiä, joita tilastolliset esitykset heijastavat.

Laskutaidon opettamisesta lukutaidon valmennukseen

Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan yhteisiin opintoihin on kuulunut jo 1960-luvulta lähtien tilastotieteen peruskurssi. Kävin sen itsekin aloittaessani opintoni 1990-luvun alussa. En voinut aavistaa, että lähes 20 vuotta myöhemmin minusta tulisi kurssin opettaja, ja kurssista yksi urani tärkeimmistä tehtävistä.

Kun tilaisuus noin 10 vuotta sitten tarjoutui, näin mahdollisuuden muuttaa kurssia radikaalisti, ja otin haasteen vastaan. Koulutukseni ja kokemukseni eri puolilla olivat muovanneet minusta soveltavan tilastotieteilijän, joten hahmotin uudistamismahdollisuudet menetelmien soveltajan näkökulmasta.

Aika oli ajanut ohi perinteisestä laskutaidon opettamisesta. Halusin painottaa tilastollista lukutaitoa, jonka koin paljon olennaisemmaksi. Ennen kurssia tiivistin sen kotisivulle näkemyksiäni, jotka ovat sittemmin toteutuneet:

"Tilastollinen tietojenkäsittely on kiehtonut minua opintojen alusta asti, mistä seuraa, että laskeminen kynällä ja paperilla (tai laskukoneella) ei minua pahemmin innosta. Tilastollisten menetelmien ja tutkimusaineistojen kanssa työskentely tapahtuu tietokoneilla, tilastollisten ja muiden ohjelmistojen avulla. Nämä ajatukset tulevat vaikuttamaan sekä kurssin sisältöön että asioiden käsittelytapoihin."

Tylsän tilastotieteen myytti murtuu

Kurssi, joka oli aiemmin koettu tylsäksi pakkopullaksi, muuttui pian suosituksi ja alkoi vetää puoleensa opiskelijoita muistakin tiedekunnista. Kehitin kurssia

yhdessä ohjaajina toimineiden opiskelijoideni kanssa hyödyntäen heiltä ja kurssilaisilta saamaani rakentavaa palautetta.

Kurssin muutos toi huomionosoituksia, joista yllättävin oli City-lehden valinta "kaupungin parhaaksi opettajaksi" vuonna 2010. Tulin myös nimitetyksi Helsingin yliopiston Opettajien akatemian perustajajäseneksi vuonna 2013. Se tarjosi mahdollisuuden kertoa kokemuksistani alani opetuksen tutkimuksen kansainvälisissä piireissä.

Radikaalille uudistamistyölle nähtiin tarvetta muuallakin, mutta kuulemma uudistukset pysähtyivät monissa muissa huippuyliopistoissa vanhakantaisiin komiteoihin, jotka sitovat uudistusintoisen opettajan kädet. Onneksi Suomessa opettajan asiantuntemukseen luotetaan.

Vuonna 2014 Johdatus yhteiskuntatilastotieteeseen -kurssi (jonka nimen lopulta muutin sen sisältöä paremmin kuvaavaksi) oli vakiinnuttanut asemansa suosittuna opintojaksona, jonka punaisena lankana oli tilastollinen lukutaito ja jolle osallistui vuosittain yli 600 Helsingin yliopiston opiskelijaa.

Jotain uutta oli kuitenkin tulossa, enkä voinut taaskaan aavistaa, mitä seuraavaksi tapahtuisi.

MOOC avasi yhteyden yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen

Avoimen yliopiston johtajaksi siirtynyt tietojenkäsittelytieteen MOOCin (*Massive Open Online Course*, kaikille avoin verkkokurssi) perustajahahmo **Jaakko Kurhila** ehdotti kesällä 2015, että tekisimme kurssistani MOOCin. Hengitetyäni syvään (kesäloman verran) tartuin ehdotukseen ja päätimme käynnistää sen, vaikka lukuvuoden alkuun oli vain pari viikkoa.

Kurssin vakiintunut rakenne ja sisältö autoivat olennaisesti uuden toteutustavan kanssa. Suurin muutos oli kurssin avaaminen kaikille: samalla, kun jatkoin opetusta yliopistolla, saattoi kursseille osallistua verkon välityksellä kuka vain aiheista kiinnostunut. Opetuksesta avautui yhtäkkiä uusi suora yhteys yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen.

Heti MOOCin alusta lähtien kurssilla onkin ollut opiskelijoita muistakin yliopistoista ja oppilaitoksista, koululaisia, eläkeläisiä ja työelämässä toimivia, päi-

vittämässä tietoaan ja taitojaan kyselylomakkeen laatimisen näkökohdista, tilastollisten kuvien tulkinnasta ja muista tilastollisen lukutaidon teemoista. Halutessaan kuka vain saa Avoimen yliopiston kautta suoritusmerkinnänkin kurssista Helsingin yliopiston opintorekisteriin.

Vuonna 2016 otimme seuraavan askeleen kohti alkuperäistä haavettani saada tietokoneet mukaan kurssilla työskentelyyn. Tämä oli jäänyt odottamaan aikoja, jolloin opiskelijoilla olisi omat koneensa luennoilla eikä tarvitsisi ihmetellä, mistä saisi atk-luokkia sadoille opiskelijoille.

Aika teki tehtävänsä, ja vielä kun löysimme pelillisyyttä hyödyntävän DataCamp-oppimisalustan, jonne rakensimme teemoja säestävät Data Science -tehtävät, niin kurssiin syntyi kokonaan uusi "hands-on-data"-ulottuvuus, joka on enemmän kuin olisin voinut aikoinaan kuvitella.

Tänä syksynä visiomme MOOCista tarkentuu edelleen, kun perinteiset kurssin lopussa pidetyt paperitentit korvautuvat verkossa suoritettavilla viikko-tehtävillä. Niistä saa välitöntä, oppimista tukevaa palautetta sekä pisteitä, joista kurssin suoritus kertyy.

DataCamp-tehtävistä saa lisäpisteitä, joten tekemällä oppiminen korostuu monella tavalla ja tarjoaa opiskelijalle erilaisia painotuksia asioiden ja taitojen oppimiseen. Kaiken keskiössä on tilastollinen lukutaito, joka syvenee vain tekemällä ja harjoittelemalla. ■

Kimmo Vehkalahti on soveltavan tilastotieteen dosentti, Helsingin yliopiston huippuopettajien verkoston eli Opettajien akatemian jäsen ja suosittu tilastotieteen Mooc-verkkokurssin tekijä.

Lisätietoja kurssista: <https://courses.helsinki.fi/fi/valt-103/120350099>

**ANTTI JAUHIAINEN JA
JOONAS HERMANNI MÄKINEN:
HYVINVOINTIVALTION
VASTAISKU**

HELSINKI: LIKE 2017, 200 S.

Hyökkäys on paras puolustus

Hyvinvointivaltion vastaisku esittelee ns. osallisuustaloutta vaihtoehtona nykykapitalismille, jolla on jonkin aikaa ollut käytännössä monopoliasema muurien murtumisen jälkeen. Kirja perustuu asiantuntijahaastatteluihin. Kirjoittajat vertailevat Suomen ja muiden maiden tilannetta, välillä taas palaa kulloinenkin haastateltava ääneen. Nyky-Suomen tilanne saa tässä hyvän ristivalotuksen.

Erityisesti Noam Chomskyn osuus ensimmäisessä luvussa on hieno. Samalla osallisuustalouden aate asettuu historialliseen kontekstiin.

Jauhiainen ja Mäkinen ovat aiemmin olleet mukana mm. suomentamassa Pareconin perustajajahamojen kirjoja, kuten Robin Hahnelin Osallisuustalouden aakkoset -teosta. Pareconin (www.osallisuustalous.fi) tavoitteisiin kuuluu tuoda suomalaisen talouskeskusteluun vaihtoehtoja ja moniäänisyyttä. Pitkän tähtäimen tavoitteena on demokraattisempi ja ekologisesti kestävämpi talous. Parecon ajaa Suomeen osallisuustalouden kokeiluja.

Oikeistoliberaalit – niin meillä kuin muuallakin – ovat lukeneet klassisen liberalismiin tekstejä kuin piru Raamattua. Klassisen liberalismiin arvot on väännetty melkein vastakohdiksi. Yliopistoissa opetetaan John Stuart Millin ja Adam Smithin teorioina asioita, joita herrat eivät allekirjoittaisi heidän julkilausuttujen arvojensa vastaisina. Kuuluisa teoria näkymättömästä kädestä on eräs tällainen tarkoitushakuinen kehitemä, selittää Noam Chomsky.

Juuri klassisen liberalismiin vääristeleminen – että jokaista ihmistä tulisi tukea kehittymään täyteen potentiaaliinsa – antaa aseita oikeistoliberaalille vastaan ja näyttää suuntaa parempien ratkaisujen etsimiselle. Tämä aateperintö on myös osallisuustalouden aatteen taustalla.

Esimerkiksi Björn Wahlroosin liberalismia Chomsky luonnehtii rikkaiden sosialismiksi, jossa julkinen valta maksaa, rikkaat hyötyvät, ja markkinat ovat köyhiä varten. Julkisen vallan rakenteellisia ongelmia halutaan ratkoa antamalla suuryrityksille ja rikkaille rajaton valta, eli julkinen sorto korvataan yksityisellä, jolloin jäädytään ilman edes sitä kontrollia, jota julkiseen valtaan on sentään voitu kohdistaa. Vallan keskittymistä valtiolle voidaan klassisen idealismin vapausihanteiden valossa toimivammin purkaa levittämällä ensin vaurautta laajemmalle, tekemällä suuremmasta osasta työpaikkoja demokraattisia ja osuuskuntamuotoisia jne.

Kun valtiota ja ammattiyhdistysliikettä kritisoidaan, klassisen liberalismiin ihanteiden valossa voi kysyä, miten julkisten palvelujen tai työntekijöiden neuvotteluaseman systemaattinen huonontaminen palvelevat yksilönvapautta. Hyvinvointivaltiossa valta keskittyy muutenkin liikaa. Kansalaisten päätöksentekomahdollisuudet jäävät näennäiseksi niin työelämässä kuin parlamentaarissa demokratiassa.

Parecon-liike on paitsi antikapitalistinen myös antikommunistinen. Sen piirissä nähdään nykykapitalismissa itse asiassa samoja rakenteellisia vikoja – työelämän epädemokraattisuus, keskitetty suunnittelu, epäluottamus yksilöihin ja haluttomuus antaa heille päätäntävaltaa – kuin neuvostotaloudessa. Tämä näkyy myös nykyisessä työttömien ruoskinnassa ja ”työ kuin työ” -ajattelussa, joka on täysin klassisen liberalismiin hengen vastaista.

Keskitetty suunnitelmatalous osoittautui epätoimivaksi, mutta ”voittanut” järjestelmä, kapitalistinen markkinatalous, törmää sekin rajoittuneisuuteensa niin sosiaalisissa kuin ekologisissakin ulottuvuuksissaan. Hyvinvointivaltion vastaisku -kirjassa siteerataan venäläisten sanontaa, jonka mukaan ”kommunistit valehtelivat kommunismista, mutta kapitalistit ne kyllä puhuivat totta”. Suomalainen hyvinvointivaltio on haastateltujen mukaan sitä paras kapitalismia. Toisessa luvussa esitetyt vertailut USA:n ja Suomen välillä ovatkin karua luettavaa.

Suomessa monet sosiaalidemokraattien asettamat tavoitteet on kaiken kaikkiaan jo saavutettu, mutta etenkin työelämän demokratisointi – jota Mauno Koivistonkin 1950-luvulla peräänkuulutti puheissaan – jäi kesken. Ruotsissa sentään pyrittiin 70-luvun alussa työelämän demokratisointiin vahvistamalla työntekijäomistusta julkisten rahastojen avulla. Näitä pyrkimyksiä tulisi jatkaa.

Jos meillä on niin hieno systeemi, miksi Pohjoismaat – Suomi etunenässä – itse nyt purkavat hyvin-

vointivaltion rakenteita? Osa suomalaisista suhtautuu esimerkiksi koulutuksen ja terveydenhuollon rakenteiden purkamiseen hyvin vastentahtoisesti, mutta silti on saatu aikaan laaja ideologinen yksimielisyys siitä, ettei meillä enää ole varaa hyvinvointivaltion rakenteiden ylläpitoon. Tämä kirjassa kiistetään. Esimerkiksi toisessa luvussa taloustieteen professori Robin Hahnel viittaa siihen, että vuodesta 1960 vuoteen 2010 suomalaisten keskimääräiset tulot kolminkertaistuivat. Bkt kasvoi miltei nelinkertaiseksi. Lisääntynyttä vaurautta on kuitenkin siirtynyt ylemmille tuloiluokille ja ulkomaille. Esimerkiksi verotuksen progressiota on pienennetty, yritysten verotusta laskettu, ja näin julkiselle kulutukselle on vähemmän rahaa käytettävissä. Hahnelin mielestä hyvinvointivaltiota ei tarvitse purkaa, vaan kehittää demokraattisempaan suuntaan.

Kirjan kolmannessa luvussa haastatellaan Gar Alperovitzia, joka on tullut tunnetuksi New Economy-liikkeen kautta. New Economy -liikkeen kokeiluissa on ollut olennaista paikallinen yhteisöllisyys ja työntekijäomistus, ei niinkään valtio, kun taas Suomessa ja Ruotsissa valtio on ollut keskeisemmässä asemassa. Huonossa talustilanteessa paikallinen yhteisöllisyys ei aina kanna perille, kun ihmiset joutuvat muuttamaan työn perässä, mutta toisinaan paikallisin keinoin on päästy tällaistenkin vaiheiden yli. Uuden talouden amerikkalaisissa kokeiluissa kiinnostaa niiden omaehtoisuus verrattuna suomalaisen hyvinvointivaltion hierarkkisuuuteen ja etäiseen byrokraattisuuteen. Täälläkin kansalaiset voisivat olla enemmän toimijoita kuin keskitetyt hallinnoitujen toimenpiteiden kohteita.

Julkisesta kulutuksesta yksityiseen, säästäväisyydestä velkaantumiseen

Neljännessä luvussa haastateltavana on työtä ja kuluttamista tutkinut Juliet Schor. Pohdinnassa on mm. kulutuksen muutosten vaikutus ja merkitys USA:ssa ja Suomessa. Trendinä näyttää olevan siirtyminen julkisesta kulutuksesta yksityiseen ja säästäväisyydestä velalla kuluttamiseen. Julkista kuluttamista vastustavat suuryritykset, mutta toisaalta vaikuttaa sekin, että yksityinen kulutus on yksilöiden statuskilpailun keino ja julkisella kulutuksella ei voi kilpailla. Veroihin suhtaudutaan tässä ilmapiiressä väheksyvästi, rahaa pyritään satsaamaan sen sijaan yksilön itseilmaisuun ja kilpailuun yksityisessä kuluttamisessa.

Tämä kulutuskilpailu on yksi syy siihen, miksi tuottavuuden kasvu ei ole lyhentänyt työaika – etenkin Yhdysvalloissa, missä ammattiyhdistysliike on ollut heikko. Samaan suuntaan vaikuttaa myös terveydenhuollon yksityistäminen. Työelämässään kannattaa ottaa mahdollisimman paljon irti työntekijästä, jonka saamista terveydenhuoltopalveluista on maksettu paljon. Julkinen terveydenhuolto tukisi työajan lyhentämistä paremmin.

Työaikojen pituus on yhteydessä talouden ekologiseen kestävyYTEEN. Ekologiselta kannalta työaikoja pitäisi lyhentää. Schor näkee uusissa teknologioissa, jotka mahdollistavat etätöyön ja vaikkapa 3D-tulosteet, historiallisen tilaisuuden lyhentää työaika, tehdä työstä mielekkäämpää, siirtää työtä yhteisöihin ja paikalliseksi.

Viidennen luvun haastateltavana on edustuksellisuutta ja osallistavaa politiikkaa tutkinut Stephen Shalom. Shalom on kritisoinut edustuksellista demokratiaa ja kehitellyt demokraattisen päätöksenteon malleja, joissa ei urapoliitikoille enää olisi tarvetta. Suuri ongelma etenkin Yhdysvalloissa on se, että mitä rikkaampi joku on, sitä suurempi vaikutusvalta hänellä on ja sitä laajemmalle hänen päätöksensä vaikuttavat.

Suomessa julkisilla investoinneilla ja valtionyhtiöllä on ollut keskeinen rooli, mutta niidenkin puitteissa ja niistä päätettäessä on toimittu varsin hierarkkisesti. Edustuksellisuutta ei täysin hylätä – se olisi epärealistista – mutta se yhdistetään sopivasti suoraan demokratiaan. Tätä varten päätöksenteko pitäisi jakaa portaisiin ja asteisiin. Shalom esittää tähän ratkaisumalleja, joihin ei mennä sen syvemmälle tässä, mutta Suomen kannalta johtopäätös on, että eduskunta on vanhentunut mekanismi eikä sitä korjata kansanäänestyksillä. Valta pitäisi siirtää virkamiehiltä ja poliitikoilta kansalaisille.

Kuudennessa ja viimeisessä luvussa äänessä on Paconin toinen perustajahahmoista, Michael Albert. Hän korostaa, että hyvinvointiyhteiskunnan yksittäisten saavutusten puolustaminen tai yksittäisten pikkuvikojen korjailu ei riitä. Pitäisi palata niihin arvoihin ja tavoitteisiin, jotka hyvinvointiyhteiskunnan taustalla ovat, ja etsiä uusia tapoja viedä niitä eteenpäin. Pitäisi osata asettaa pitkän tähtäyksen tavoitteita eikä vain pelata puolustuspeliä: hyökkäys on paras puolustus. Markkinatalous asettaa ihmiset kilpailemaan toisiaan vastaan siten, että sosiaalisesti ja ekologisesti vastuulliset valinnat ovat taloudellisesti epäedullisia kuluttajille. Albert toteaa, että epäedullisuuteensa nähden kuluttamalla vaikuttaminen on yllättävän yleistä. Tärkeämpää kuitenkin olisi tiedostaa markkinatalouden ongelmat suhteessa klassisen liberalismiin arvoihin siitä, että tuetaan jokaisen ihmisen monipuolista kehittymistä. Pitäisi pyrkiä kohti jonkinlaista "osallisuustaloutta" (participatory economics), jota Albert ja Hahnel ovat koettaneet hahmotella.

Markkinatalouden mallissa on samoja ongelmia kuin aikoinaan Neuvostoliiton taloudessa. Jotkut tekevät voimauttavaa, luovaa työtä, 80 prosenttia sen sijaan lähinnä tottelee ja suorittaa. Melkoinen määrä inhimillistä potentiaalia vapautuisi kiertoon, jos työtä ja työnjakoa tasapainotettaisiin ja nämäkin ihmiset voisivat enemmän osallistua päätöksiin ja suunnitteluun. ■

ABRAHAM SUTELA

Kirjoittaja on IT-ammattilainen, joka vapaa-aikanaan osallistuu mm. Kohtuus-verkoston toimintaan.

KUVAT: HELSINGIN KAUPUNGINMUSEO

JOUNI KOTKAUORI

Toinen mokoma ei enää ole kanssamme juhlimassa

Kuinka paljon meitä suomalaisia on kaikkiaan ollut sadan itsenäisyyden vuoden aikana?

Hain vastausta päähän palkkähänneeseen kysymykseen keskuudestamme poistuneiden kautta.

Viime vuonna kuoli lähes 54 000 suomalaista*, enemmän kuin kertaakaan sitten sotavuoden 1944. Tänä vuonna on ollut sama tahti, kuolleita on jo lähes 50 000.

Jos vuosittain olisi kuollut viitisenkymmentä tuhatta suomalaista, se tekisi viisi miljoonaa sadassa vuodessa. Määrä on tietysti vaihdellut sota-aikojen lukemista hiukan pienempiin, mutta yllättävän tasaisesti vainajien määrä on pysytellyt viidenkymmenen tuhannen paikkeilla (Kuvio 1), kun väkiluku on kuitenkin kasvanut yli kahdella miljoonalla. Selitys ilmiölle on eliniän pidentyminen.

Itsenäisyyden ajan pahin vuosi oli heti ensimmäinen, vuosi 1918, jolloin yli 95 000 suomalaista menehtyi muiden syiden lisäksi sisällissodan ja espanjantaudin uhrina. Myös sotavuosina 1940, 1941 ja 1944 ylitettiin 70 000 vainajan raja.

Alle neljänkymmenen tuhannen on hautajaisten määrä jäänyt vain vuosina 1952–1960.

Suomesta on tietysti siirrytty muuallekin kuin manan majoille. Satoja tuhansia on lähtenyt leivän perässä merten taakse ja varsinkin lahden yli Ruotsiin.

Kun otin maastamuuttaneet mukaan arvioon, tulin otsikon päätelmään. Nythän meitä on reilut 5,5 miljoonaa – ja ulkosuomalaiset tietysti päälle.

Tilastotieteen kurssin aikoinaan kesken jättäneenä esitin kysymyksen varmuuden vuoksi vielä väestöasiantuntija Markus Rapolle.

Ensimmäiseksi tulisi määritellä suomalainen, Rapo totesi. Jos mukaan halutaan maahanmuuttajat, asia mutkistuu. Määritelmän mukaan suomalaisiksi kuitenkin katsotaan kaikki Suomessa vakituisesti asuvat henkilöt, riippumatta siitä missä he ovat syntyneet.

Jos tarkastellaan vain Suomessa syntyneitä, asia on yksinkertaisempi. Rapo lähtee liikkeelle vuoden 1917 lopun väkiluvusta, 3,1 miljoonaa, ja lisää siihen sen jälkeen Suomessa syntyneet reilut 7,1 miljoonaa lasta.

Tuosta reilun 10 miljoonan joukosta puuttuvat kuitenkin maahanmuuttajat. Kattavaa nettotilastoa ulkomailla syntyneistä ja jossain vaiheessa Suomessa asuneista henkilöistä viimeisen sadan vuoden ajalta ei ole. Tällä hetkellä Suomessa asuu ulkomailla syntyneitä reilut 360 000.

Kun otetaan lukuun vaikkapa 1920-luvulla ja sen jälkeen tänne emigroituneet ja sadan vuoden aikana täältä muualle muuttaneet, päästään helposti 11 miljoonan tuntumaan.

Tarkkaa lukua ei siis pysty sanomaan,

mutta lähti sitä laskemaan syntyneistä tai kuolleista käsin, tulos on samaa suuruusluokkaa. Meitä itsenäisiä suomalaisia on kaiken kaikkiaan ollut tuplamäärä nykyiseen nähden.

Toinen mokoma on jo siis joukosta pois, kuka mistäkin syystä. Useimmat tietenkin vanhuuttaan kuten yksi vastikään poistuneista, lapsuuteni sankari Sulo-setä. Hieno muistokirjoitus Helsingin Sanomissa kertoo kalastaja-aforistikon lähteneen suoraan rakkaalta Lankojärveltään kevyen lumen hellästi peittelemään. ■

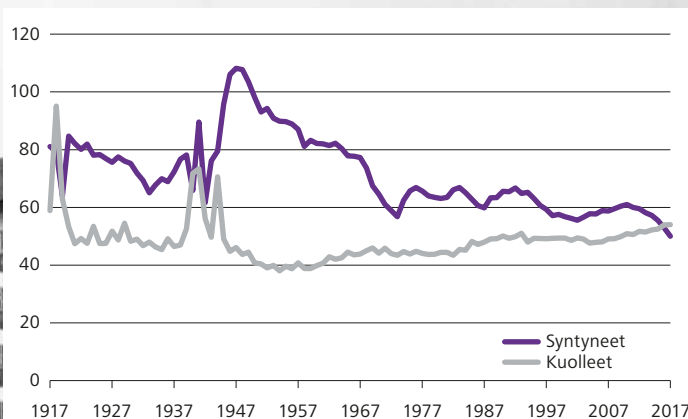
* https://www.stat.fi/til/kuol/2016/kuol_2016_2017-04-28_tie_001_fi.html

** <https://www.hs.fi/muistot/art-2000005458576.html>

Kommentoi blogissa
tietotrenditblogi.stat.fi

KIRJOITUS LINKKEINEEN ON JULKAISTU
TIETO&TRENDIT-BLOGIALUSTALLA 4.12.

(2017 ennakkoarvio)

Lähde: Tilastokeskus, väestötilasto

ASUNTOKUNNAN KESKIKOKO
 1920: 5,2 henkilöä
 2016: 2,03 henkilöä

LASTEN (0-14-V.) OSUUS VÄESTÖSTÄ
 1917: 34,5 %
 2016: 16,3 %

NAISTEN JA MIESTEN KESKIPITUUS
 1910-luvulla: 160,6 cm (naiset) | 170,0 cm (miehet)
 2014: 165 cm (naiset) | 179 cm (miehet)

KUOLLEIDEN KESKI-ikä
 1917: 37 v (miehet) | 40 v (naiset)
 2016: 75 v (miehet) | 82 v (naiset)

SYNTYMÄKUNNASSAAN ASUVIEN OSUUS
 1920: 72,2 %
 2016: 44,1 %

SYNTYNEET LAPSET

1917: 81 046

2016: 52 814

KESKIMÄÄRÄINEN LAPSILUKU NAISTA KOHDEN

1917: 3,71

2016: 1,57

Suomi
Finland
100

Vuosisadan vertailut

Suomen muuttuminen itsenäisyyden aikana näkyy niin yhteiskunnan isoissa linjoissa kuin arjen pienissäkin asioissa. Tilastokeskuksen Vuosisadan vertailut -verkkosivulla esitellään muutosta itsenäisyyden alkuvuosien ja nykypäivän lukujen avulla. Tässä poimintoja vertailuista. Valokuvat ovat suomalaisten museoiden kokoelmista.

MOOTORIPYÖRIEN MÄÄRÄ
1922: 837
2016: 265 960

MAATILOJEN MÄÄRÄ
1920: n. 225 000
2016: 50 388

HEVOSTEN MÄÄRÄ
1917: 270 553
2015: 74 200

JALOSTUKSEN OSUUS BRUTTOARVONLISÄYKSESTÄ
1917: 22,9 %
2016: 27,1 % (ennakkotieto)

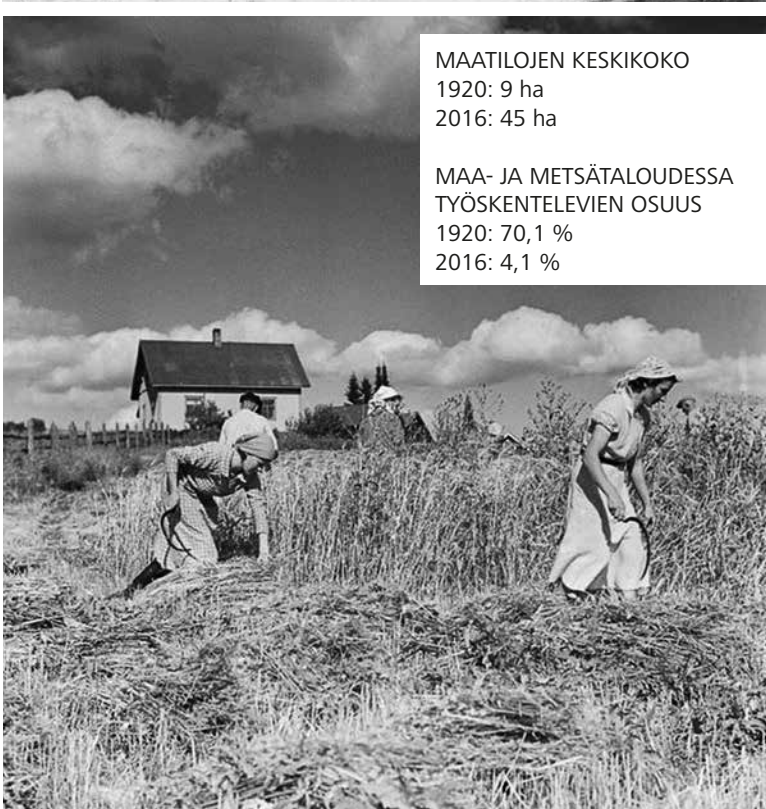
PALVELUIDEN OSUUS BRUTTOARVONLISÄYKSESTÄ
1917: 28,4 %
2016: 70,2 % (ennakkotieto)

VENÄJÄN VIENNIIN OSUUS VIENNISTÄ
1917: 96,3 %
2016: 5,7 %

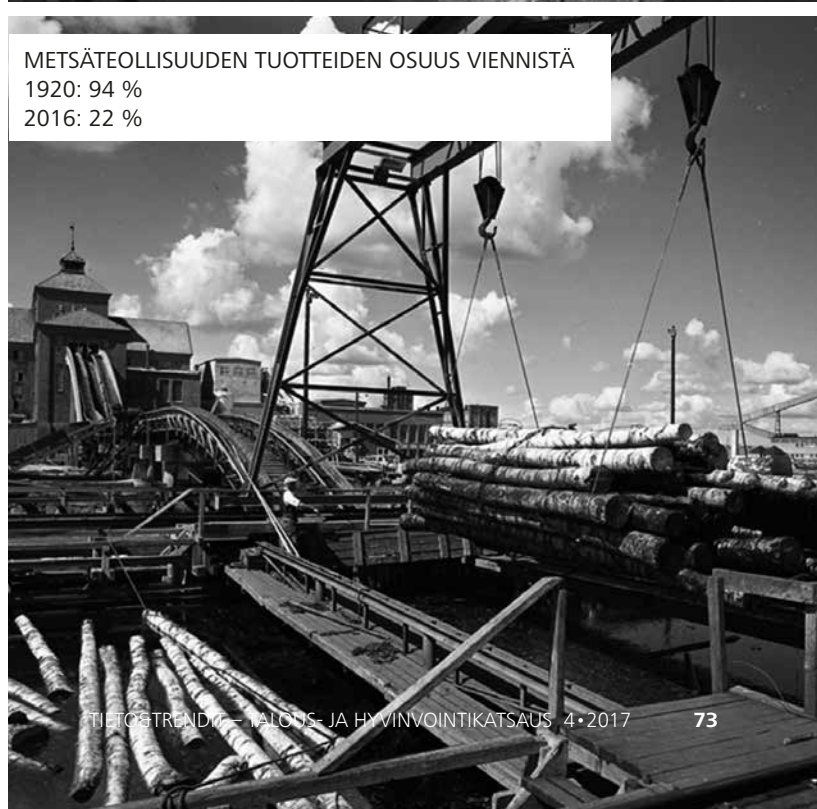

VALTIONVELAN MÄÄRÄ ASUKASTA KOHTI
(VUODEN 2016 RAHASSA)
1917: 96 €
2016: 18 577 €

MAATILOJEN KESKIKOKO
1920: 9 ha
2016: 45 ha

MAA- JA METSÄTALOUEDESSA
TYÖSKENTELEVIEN OSUUS
1920: 70,1 %
2016: 4,1 %

METSÄTEOLLISUUDEN TUOTTEIDEN OSUUS VIENNISTÄ
1920: 94 %
2016: 22 %

YLIOPPILASTUTKINNOT
1917: 1 138
2016: 30 531

Kuvien ja tilastotietojen lähteet:
<http://tilastokeskus.fi/ajk/satavuotiassuomi/suomiennenjanyt/vuosisadanvertailut.html>

PERUSKOULUTUSTA ENEMMÄN OPISKELLEIDEN OSUUS
1920: 5 % (kansakoulukurssia korkeampi sivistys)
2015: 71 % (perusasteen jälkeinen tutkinto)

KAHVIN KULUTUS
ASUKASTA KOHTI
1917: 1,72 kg
2015: 9,9 kg

LÄÄKÄREIDEN MÄÄRÄ
1917: 645
2015: 21 980

ILMOITETUT TUHKAROKKOTAPAUKSET
1920: 13 180
2016: 4

TILASTOITU OLUEN KULUTUS
ASUKASTA KOHTI
1917: 10,5 litraa
2016: 75,1 litraa

TILASTOLLINEN VUOSIKIRJA 2017 SATAVUOTIAS SUOMI TILASTOJEN VALOSSA

Suomen tilastollinen vuosikirja on kuvannut suomalaista yhteiskuntaa koko itsenäisyyden ajan.

Vuosikirjan aikasarjat antavat tarkan kuvan siitä, miten oloimme ovat muuttuneet ja kehittyneet. Jokainen kansalainen, jokainen kunta, koulu, työpaikka ja koti ovat mukana tilastoissa.

Me kaikki olemme tilastoja.

TUNNISTA KEHITYKSEN SUUNTA – **TILAA VUOSIKIRJA 2017**

Hinta 80 e (sisältää arvonlisäveron).
Tilaukseen lisätään toimitusmaksu.

Tilaukset:
Edita Publishing Oy
Puh. 020 450 05
asiakaspalvelu.publishing@edita.fi

Tilastokeskus